

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Tuza Csilla: Az ideiglenes kataszteri felmérés kezdetei Erdélyben, 1850–1851. Radnótfája határjárása
- Török Enikő: Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kószeghy. Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal
- Kiss Márton: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig
- Schmidt Anikó: A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen
- Reisz T. Csaba: Török Ferenc (1845–1924) emlékezete. A felmérési ügyvitel kézikönyve

21. 11. 1854.
Zur Situation der Gegend bei St. Aggen

Maas 49 fadenlang
auf demselben in 1828
gemessen von 1814
Friedrichs

Die vorliegende Karte
wurde von
Müller

Radnótfája térképe, 1854 (MNL OL, S 105 - No. 250/3.). L. ehhez Tuza Silla cikket

SUMMARY

TUZA, Csilla: The Beginning of the Temporary Cadastral Survey in Transylvania, 1850–1851. The Border Crossing around Radnótfája

tuza.csilla@mnl.gov.hu

The temporary cadastral instruction of 1849 was also published in Transylvania, according to which the preliminary works were started here in 1850, as well. The offices necessary for the survey were organized, provided with staff, and several explanatory notices were posted for the people. However, we know little about starting and organizing the work. The first step in the survey work was to establish the boundaries of the tax community, checking the borders of the settlement and its lands, which strongly preserved the medieval traditions. The published source is a surviving border crossing from 1851 for temporary cadastral survey works of the village of Radnótfája belonging to the Görgény estate. The value of the source is increased by the fact that the records of the survey work carried out have survived only in fragments.

TÖRÖK, Enikő: Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy and Kőszeghy. Cadastral Engineers who Participated in the War of Independence in 1848 and 1849

torok.eniko@mnl.gov.hu

In the 1850s, the conretual survey employed more than 90 engineers who had fought in the War of Independence and had also earned the rank of officer. The people presented in the study were four of them, all of whom had their names Hungarianized, they were Roman Catholics, and they were born in Galicia, Croatia, or Hungary. Their example also shows that in the case of engineers employed in the completion of technical work related to the proviso, a higher degree in engineering was not a condition. Antal Kőszeghy and Henrik Fülhegyi also served in the detailed survey.

KISS, Márton: The Memory of Vencel Skála (1826–1917). The Milestones of the Life of a Bohemian Engineer from the Cadastral Survey to Citizenship

kiss.marton@mnl.gov.hu

Born in Czechia, Wenceslas Skála began his career in the cadastral survey in the hereditary provinces of the Habsburg Empire in the mid-19th century. During his work, he had travelled all around almost the entire empire, so he came to the survey in Hungary as an experienced engineer. He spent a significant part of his professional life in Pécs, where he settled and started a family. After his retirement, he made serious efforts to join the ranks of the citizens of Pécs. In addition to his membership in the associations, he maintained relations with the leaders of the city. With his downtown property and vineyard ownership, he became a real citizen of Pécs for the rest of its life.

SCHMIDT, Anikő: The Case of the Cadastre in the Parliament in 1906–1911

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

Concerning cadastral history, the biggest achievement of the Parliament was the adoption of the law on the adjustment of the land tax cadastre and the determination of the percentage of land tax during the Parliament session between the years of 1906 and 1911. Accordingly, the land tax rate was reduced from 25.5% to 20%, and a more proportionate distribution of the tax burden was to be ensured by “real income” instead of income tax on cadastral income. Lawmakers were confident that all of this would result in a fairer tax system that would help reduce social divisions, such as the widening gap between owners of large and small and medium-sized estates.

REISZ, T. Csaba: The Memory of Ferenc Török (1845–1924). Manual of Survey Administration

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

Ferenc Török (1845–1924) entered the service of the cadastral survey at the age of forty. He started as an office clerk and retired as a technical advisor, which means he had climbed the full career ladder of an official. He made a lasting mark in the administrative-managerial work because he compiled the Manual of Survey Administration (1891, 1898), which helped the engineers and survey managers with the day-to-day office administrative work with noted sample document templates. His work helps to reconstruct the history of the cadastral survey, as well.

TUZA CSILLA

Az ideiglenes kataszteri felmérés kezdetei Erdélyben, 1850–1851

Radnótfája határjárása

A Habsburg Birodalom osztrák és itáliai tartományokban – több 18. századi kísérlet után – I. Ferenc császár adta ki az általánosan hatályos földadórendeletet 1817. december 23-án. A földadórendszer bevezetéséhez kataszteri felmérést kellett végrehajtani, hogy az adót reálisan, mindenhol egyenlő feltételek szerint lehessen beszélni.¹ Ebből az elvből az is következett volna, hogy a birodalom valamennyi tartományát egyaránt fel kell mérni, és minden területen egyenlő mértékű és azonos elveken alapuló földadórendszert kell bevezetni. Magyarországon azonban 1817-ben nem állt készen sem a nemesi társadalom, sem a konfliktusokat kerülni óhajtó uralkodó ennek a rendszernek a bevezetésére, a kataszteri felmérések megkezdésére. Erre csupán az 1848–49. évi szabadságharc után került sor, amikor I. Ferenc József 1849. október 20-án kiadta az ideiglenes földadókataszter bevezetéséről szóló pátensét.²

Ugyanezen a napon megjelent Erdélyre vonatkozóan is a földadókataszter bevezetéséről szóló pátens. Az önállóan, de lényegében ugyanazzal a szöveggel kiadott két rendelet megjelenése önmagában is hangsúlyozta, hogy

Erdély és Magyarország 1848-ban kikiáltott uniója megszűnt, és két különálló koronatarományról van szó.

Az Erdély számára kiadott pátens kiemelte, hogy célja a közteherviselés megvalósulása, mivel az „tovább már nem halasztható”.³ Egyelőre azonban csak ideiglenes rendet vezetnek be, és a részletes felmérés előtt csupán a határok és dűlők felmérését végzik el, a telkek méretét csak becslés, bemondás alapján jegyzik fel. A részletes kataszteri felméréssel egyidőben kívánták rendezni a telekkönyvi viszonyokat is, nemcsak Erdélyben, hanem mindenhol a birodalomban. Míg a kataszteri felmérés az adóalap megállapítását szolgálta, a telekkönyvezés a tulajdonjogi viszonyok tisztázását érintette. Sok helyen azonban ezek a munkálatok is egyidőben, egymást kiegészítve folytak.⁴

A birodalomban 1806 óta folyt az egyes tartományok és országok új, ún. II. katonai felmérése, és sok helyütt a kataszteri felmérések erre támaszkodtak, vagy a két felmérés kölcsönösen kiegészítette egymást.⁵ Erdélyben azonban nem ez volt a helyzet, itt a katonai felmérési munkálatokat is éppen csak megkezdték.

- 1 Az 1817. évi földadórendszer bevezetéséről, röviden az előzményekről, valamint a rendelet szövegét l.: TUZA CSILLA: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban, *Catastrum* 2. (2015) 2:3–8.
- 2 A rendelet magyar és német nyelvű szövegével együtt l.: TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről, *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4.
- 3 Kaiserliches Patent vom 20. October 1849, über die Einführung des Grundsteuer-Katasters in Siebenbürgen und die Festsetzung eines Grundsteuer-Provisoriums bis zur Vollendung des stabilen Katasters. [Császári nyílt parancs a földadókataszter bevezetéséről Erdélyben és az ideiglenes földadó felállításáról az állandó kataszter elkészítéséig.] *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jg. 1849. Wien, 1850. Nr. 423. 771–772. Magyar nyelven megjelent: *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsájtott Legfelsőbb Manifestumoknak és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek*. Buda, 1849. XVIII. Függelék: Az 1849. évi földadókataszter bevezetése Erdélyben.
- 4 MATÚZ GYÖRGY: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése 1840-1873*. PhD értekezés. Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2003.
- 5 A második katonai felmérés lefolytatásáról, a kataszteri felméréssel való összefüggésekről: JANKÓ ANNAMÁRIA: A második katonai felmérés. *Hadtörténeti Közlemények*, 114. (2001) 1:103–127., továbbá UÓ: A katonai és a kataszteri felmérések kölcsönhatása (1763–1940). *Catastrum*, 6. (2019) 1:3–18.

A kataszteri ideiglenes felméréssel kapcsolatos szervezési munkálatok 1850-ben indultak meg. 1850. április 8-án jelent meg az a pénzügyminiszteri rendelet, amely megteremtette a felmérés közigazgatási hátterét. A rendelet értelmében tartományi adóbizottmányt állítottak fel, amelynek feladata volt többek között a becslési és felmérési munkálatok megszervezése. Élére 1850. július 10-én Mersich András mérnököt nevezték ki, majd 1851. április 1-jén megkezdték a dülönkénti felmérést.⁶

A munkálatok megkezdésére már felállították, illetve meghatározták a szükséges közigazgatási egységeket: az adókerületeket, a becslőfelügyelőségeket, a becslőjárásokat, az adóközségeket, és ezeket ellátták a megfelelő személyzettel is. 1850. augusztus 2-án megjelent a mérnökök munkáját szabályozó utasítás is, amelyben részletesen leírták feladataikat, kötelességeiket.⁷

Erdélyben a hegyek, a sokszor szinte megközelíthetetlen falvak, a nehéz terepviszonyok, sőt még az időjárás is megnehezítette a munkálatokat. Emiatt nehezen találtak olyan szakembereket, akik vállalták a komoly feladatot, és legtöbbször csupán kezdő, tapasztalatlan mérnökök jelentkeztek.

Az utasítások ugyan rendre hangsúlyozták a földadókataszter bevezetésének szükségességét és a nép számára hasznos voltát, mégis sok helyen a lakosok akadályozták a mérnökök munkáját. Lerombolták a már felállított cövekeket, határjeleket, szabotálták a határjárást. 1850. december 27-én három – magyar, német és román – nyelven is kiadták azt a felhívást,

amelyben kéri a lakosság segítségét a kataszteri felmérések előkészítésében, ennek azonban nem sok fogantja volt.⁸

1851-ben ezért nyomtatásban is kiadták és terjesztették az 1850. március 4-én megjelent nyílt parancsot, amely elmagyarázta a lakosság számára a földadókataszter bevezetésének módját, lefolytatását és lényegét. A pátens *Utasítás a földjövedelmének felvételére az 1850-ik évi Martius 4-ki l. f. nyíltparancs által kiszabott földadó ideiglen létesítése érdekében* címmel jelent meg Kolozsváron.⁹

A pátens két részből áll, az első rész megadja a célokat, az elvégzendő munkálatokat, részletesen leírja, hogyan kell ezeket megcsinálni, pl. a határjárás hogyan végzendő el, hogyan kell a művelési ágakat meghatározni és ezeket osztályozni, az összeírásokat hogyan kell összegezni és a birtokosoknak átadni.

A második rész a földjövedelmének megállapításával foglalkozik: hogyan kell kiszámolni, mit értenek tiszta haszon fogalmán stb.

Az első rész III. fejezete foglalkozik az adóközség határainak leírásával. Eszerint (16. §) ezt a községi választmány hajtja végre, a szomszéd községek választmányainak megjelenésével a közös határokon. Segítenek a határt jól ismerő lakosok. Ha vannak a községről korábbi határjárások, leírások, térképek, azokat is felhasználják. A körüljárás teljes, vagyis a kiindulóponttra kell visszatérni (17. §). Az ügyvezető lépésekkel méri fel a határt (18. §.), és „mindazon pontokat, mellyek leírása a határ megismerésére vezetnek, pontosan kijelöli s feljegyzi”.

6 Mersich András pályafutásáról részletesen: TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:29. A felmérési munkálatok megszervezésére, Mersich kinevezésére forrásokkal együtt: TÖRÖK ENIKŐ: „A haza javát nagymértékben előmozdító nyeresemény.” Az erdélyi dülönkénti felmérés előkészítése. *Catastrum*, 5. (2018) 3:3–10. (= TÖRÖK, 2018)

7 A mérnökök feladataira, a felmérési munkák elindítására (forrásközléssel): TÖRÖK ENIKŐ: A mérnökök feladatai a dülönkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3–14., valamint UŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dülönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40.

8 TÖRÖK, 2018. 3.

9 Jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) – Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak – Cista Diplomatica – Vegyes normalia gyűjtemények (= F 120) – 8. kötet (A gyűjteményben több, a földadókataszteri munkálatokkal kapcsolatos utasítás, hirdetmény és magyarázó értekezés is található az 1851–1863 közötti időszakból magyar és német nyelven.). A Kolozsvárott kiadott utasítás az *Utasítás az 1850-ki martius 4-ről kelt legfelsőbb patens által rendelt földadó-provisorium számára eszközözendő földjövedelem-kiszámítások véghezvitelére. Instruktion zur Ausföhrung der Grundertrags-Erhebungen für das mit dem allerhöchsten Patente vom 4. März 1850.* Buda, 1850. kétnyelvű kiadvány magyar nyelvű újrakiadása. Az 1850. évi utasításról l. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:5.

Vorfassungskonv.
 Kronland Siebenbürgen
 Bezirks-Commissariat *Widwitz*
 Schöpfung-Bezirk Nr. *16*
 Steuer-Gemeinde *Radnótfája*

Auszug
 aus dem Kassions- oder Lagerbuch für das mit allerhöchstem Patent vom 20. October 1849 §. 2. im Kronland Siebenbürgen, eingeführte Grundsteuer-Provisorium, betreffend das Grund-Besitzthum der *Gezengyel Cameral Grundbesitz* in der Gemeinde *Radnótfája*, *aus dem Verzeichniss der Häuser Nr. 1000 bis 1009*
Bornemissa János János fia

Kivonat
 az 1849-ik év October 20-án legfelsőbb helyről kelt nyiltrendelet 2-ik §-sa által Erdély koronaországba béhozott ideiglenes földadórendszer vallomány- vagy földkönyvéből
 érdeklőleg, kinek lakja
 községében a
 szám alatti ház

Екстрактъ
 din протокола търговския сакъ катастралъ и протъ провизорилъ де контръбуциянеа нъмжатаритор, че се дитро-
 дже prin преапатъа патент дин 20. Октобре 1849 §. 2. дн дара де коронаъ Трансилваниа приаиторис ла по-
 сециснеа лъ
 локвиторис дн комсна
 Nr. casei

Gemeinde übliches Flächenmaß und dessen Zurückführung auf das allgemein angeordnete Catastral-Maß, wor-
 nach ein Joch 1600 Quadratklaftern enthält.
 Községhéli Térmérték és annak a közönségesen rendelt adóajztromi mértékre lett átváltoztatása.
 нъсвпа сарфееи обичисгъ дн комсна, шъ редвчереа ачелеамъ ла нъсвпа катастралъ дн де обше оръндисгъ,
 дшеъ кареа 1600 стжжикъи пьтрагъ факъ эн жънер.

Ortsübliche Benennung Helybéli szokott megnevezés нъсвпа сарфееи обичисгъ сатълри	Cultur Gattung Termesztés nem сига клатреи	Enthält Quadrat-Klaster tartalmaz négyzet ölét фаче стжжикъи пьтрагъ
/	Wald Szántófold арътре	/
/	Wald kaszáló фъпаге	/
/	Weinland Szőlő ви	/
/	Weidland Legelő пьшвае	/
<i>Joch</i>	Waldland Erdő нъдсре	<i>1600 Klaster</i>
/	Waldland Nádос тресимъ	/

F 234 XI. F. 25. U

■ Telekkönyvi kivonat a „vallomány- és telekkönyvből” Radnótfája erdőterületeiről, amelyeket a Bornemissza család tulajdonként jegyeztek be, 1853 (MNL OL, F 234 - XI. - Fasc. 25. U.)

A határleírás után következik az esetleges határviták rendezése, majd a dűlők és mezők leírása. Ha nincs neve valamelyiknek, azt közösen elnevezik. Az egyes dűlőket és mezőket hasonlóan körbejárják, mint az egész határt, és mindent pontosan feljegyeznek az azonosításhoz.

Az utasításhoz különböző mintákat mellékeltek a végén: 1. a határjáráshoz, 2. a dűlők és mezők leírásához, 3. a művelési ágak („termesztés-nemek”) meghatározásához, 4. az osztálybesorozási jegyzőkönyvhöz, 5. a „vallomány- és telekkönyv”-höz, 6. a névjegyzékhez („Betűszerinti jegyzéke a földbirtokosoknak és a helyirási folyó szám kitétele, mely alatt földadó ideiglen telekkönyvében előfordulnak”), 7. a terméstáblázathoz („Földjövédelmi táblája ...”), 8. az osztálykivonathoz, 9. az egyéni birtokívekhez stb.¹⁰

Az utasítást az egyszerű ember nemigen értette meg, ezért 1851-ben Kolozsváron Péterffy József miniszteri biztos részletesen, és igen közérthetően elmagyarázta a nép számára, miről is van szó.¹¹

Munkája *A Földjövédelmi Ideiglenes Adórendszer behozatala rövid magyarázatban a nép számára* címmel jelent meg magyarul, és hamarosan mindenütt elérhetővé vált.¹²

Művében valóban közérthetően, a szakki-fejezéseket lehetőleg kerülve, világosan megfogalmazva, példákkal írja le, mire is jó, ha egységes és megbízható adórendszert léptetnek életbe, és hogy ennek elengedhetetlen feltétele a kataszteri felmérés. Lényegre törően ábrázolta azt is, milyen munkálatokat jelent ez a felmérés:

„A nagy és fontos munka kivételére megkívántató munkálatok a következő renddel vétetnek elő:

1. A határszél kijárás.

2. A határ részletek leírása, vagy hazailag mondva a kitáblázás.”¹³

Ezután következik a művelési ágak meghatározása, az osztályozás, vagyis a földek minősítése, a telkek, épületek, kertek stb. összeírása és a különböző minőségű és használatú földek egybevetése, összehasonlítása.

Péterffy részletesen leírta az egyes munkafolyamatok lefolyását. A határjárás középkori elemeket tartalmaz, az évszázados hagyományoknak és szokásoknak megfelelően hajtják végre. Péterffy hangsúlyozta, hogy előnyben kell részesíteni azokat a pontokat, amelyek idővel nem tűnnek el, vagyis a folyóvizeket, a főutakat, a dombokat, a hegyeket vagy akár a fákat is. Ahol ilyenféle tájékozódási pontok nincsenek, ott határjelet tesznek, lehetőleg kőből. Itt kell rendezni a határvitákat is a szomszédokkal, akiket szintén meghívják a határjárásra.

A középkori hagyományoktól eltérően azonban a határjárást itt nem a hiteleshelyi (és királyi) emberek hajtják végre, hanem a közösségi bizottmány, és a szomszédok sem a szomszédos birtokosokat és képviselőiket jelentik, hanem a szomszéd község bizottmányát. A határjárás ugyanakkor nagymértékben támaszkodik a korábbi – akár több száz éves – határjárási oklevelekre, határpercek irataira és az idős emberek emlékezetére.

Magyarországon a határjárás szokása és lefolytatásának leírása már korai okleveles emlékeinkben is felbukkan.¹⁴ A határjelek közül az állandóak (mint a folyók, utak, sziklák) nem változtak, viszont a földhányások eltűntek, a fák elpusztultak, az emlékező emberek meghaltak, a szomszédok is elpusztíthatták a határjeleket, ezért a határt bizonyos időközönként újra és újra körül kellett járni, a régi

10 TÖRÖK ENIKŐ: Föld- és háztulajdonosok kataszteri nyilvántartásai. *Catastrum*, 7. (2020) 1:17–22.

11 Péterffy József (1827–1888) mezőgazdász, újságíró. 1850-ben Erdélyben a kataszteri felmérések miniszteri biztosa, majd felügyelője volt. Haláláig a mezőgazdaság fejlesztéséért dolgozott, a hazai selyemhernyó-tenyésztés és a borászati képzés elősegítője, a gazdasági szakiskolák egyik megteremtője, újságíróként számtalan gazdasági cikke jelent meg.

12 PÉTERFFY JÓZSEF: *A földjövédelmi ideiglenes adórendszer behozatala rövid magyarázatban a nép számára*. Kolozsvár, 1851. MNL OL, F 120. 8. kötet, 24 oldalon (= PÉTERFFY, 1851).

13 PÉTERFFY, 1851. 10.

14 A határjárás szokásáról, lefolytatásáról, dokumentálásáról, határjelekről stb. részletesen: TAKÁCS LAJOS: *Határjelek, határjárás Magyarországon a feudális kor végén*, Bp., 1987.

■ Radnótfája és környéke Erdély 1861. évi kézirat, a provizórium felmérései alapján szerkesztett térképén (OSZK, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár TK 1175.)

határjeleket meg kellett erősíteni, fel kellett frissíteni. Néhány faluban a mai napig is élő hagyomány a húsvéti határjárás, ez szolgált arra, hogy évről évre végigjárva a határt, a fiatalabbak is megismerkedjenek a határjelekkel.

A most közreadott irat a görgényi uradalomhoz tartozó Radnótfája község határjárása. Radnótfája Szászrégentől nem messze, a régi Torda megyében fekszik, a Maros és a Görgey folyók találkozásánál. Már a 14. századi pápai tizedjegyzékek is említik, a görgényi várhoz adózott.¹⁵ A görgényi uradalom az egyik legkiterjedtebb középkori királyi birtok volt. A Hunyadi, majd a Szapolyai család bírta, azután sorban az erdélyi fejedelmeké volt. 1690 után kincstári birtok lett, és a kincstár megpróbálta felmérni az uradalommal kapcsolatos haszonvételeket, királyi jogokat, még folyó és már lefolytatott birtokpereket, kinnlévőségeket stb. Így kerültek a görgényi uradalommal kapcsolatos iratok, köztük az 1851. évi ideiglenes kataszteri felmérés néhány iratának másolata is az Erdélyi Fiskális Levéltárba.¹⁶

A közreadott határjárásra 1851-ben az ide-

iglenes adókataszteri felmérések előkészítésekor került sor. Az állandó kataszteri részletes felmérések Erdélyben csak 1856-ban indultak meg, és ezután is csak négy megye teljes és egy megye töredékes anyaga készült el. A kataszteri felmérések iratai, térképei az illetékes megyéktől és hivataloktól a Finanz Landes Direction für Siebenbürgen irattárába kerülhettek, ennek anyaga azonban 1872-ben, az iratok Budapestre szállításakor nagyjából eltűnt, és a mai napig csupán az 1851–1852. évek igen-igen töredékes anyaga található a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának erdélyi gyűjteményében. Éppen a források hiánya miatt nagyon keveset tudunk az erdélyi kataszteri felmérésekről, különös tekintettel az 1851-ben kezdődött előmunkálatokra.

Ezért is ritka és értékes forrás Radnótfája határjárása, amelyet alább olvashatunk. Sajnos térkép nem készült hozzá vagy nem maradt fenn.¹⁷ A határjárás magyar és német nyelven készült, az 1850. évi utasításnak megfelelően, a községi választmányi tagok jelenlétében, az előírt határjelek felállításával. Itt a magyar szöveget közlöm modern helyesírással és központozással, az eredeti szófordulatait megtartva.

■ Radnótfája és környéke Erdély 1870 körül kiadott, a provizórium felmérései alapján szerkesztett térképén (MNL OL, S 74 - U - 29 - 8.)

15 KELEMEN LAJOS: *Radnótfája története*. Kolozsvár, 1942. 146.

16 A közreadott forrás is ezek között található. A görgényi uradalommal kapcsolatos kincstári perek iratainak lelőhelye: MNL OL, F 234. Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak, Erdélyi Fiskális Levéltár, XI. szekrény, Fasc. 25. sub Litt. U.

17 A görgényi uradalomról 1871-ben a Földművelésügyi Minisztérium anyagában maradt fenn egy telekkönyvi felmérés alapján készült kézirat, amely ma az MNL OL Térképtárában található: MNL OL, S 118. Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Földművelésügyi Minisztériumi térképek, No. 526/1–3. Görgeyi uradalom.

Erdey Nagy Szejdenesség. 46.^{ik} Metsui kerület.

Kerületi Bizottmányi Besztertkel.

Határ-leírása

Radnótfái Adoközönségnek.

Radnótfája nevű viselőfalus határos Szász Régen szabad királyi város – az utóbbi Abafája – Pölel – a Görgény Uradalomhoz tartozó Molnár Erdő – és Oratófalvi körményekkel.

A határ kezdődik Napkelet felől a Görgény vízelvezőjének partján, ott hol a Szász Régeni és Radnótfái határ ötféle ütközik – holott is a Görgény víze partjától 7. lépésre távozva egy régi Görgény víze holtárka partjánál a Szász Régeni Sajmal Várköl és Radnótfái Mesbirtok dűlő nevű viselő helyek között egy válatko határ domb emelkedett, melybenn egy két oldalú Csorfas várat melynek Szász Régen felőli oldalán Sz. P. – Radnótfái határ felől pedig R. betűk nagyok felíva. – Onny mel a Görgény víze em. lelett holtárka partján a feli 28. lépésre az i. Domb ütköztetett fél – ezen Dombtól jobbra kanyarodva egy egész holdat formálolag a holtárka partján 144. lépéssel egy ki. hegyesfedett határ félbe a 2. Domb ki. ütköztetett meg. – a hol is meg jegyezni való az, hogy a Dombok a holtárka partjának rakattalok ugyan, mert az árka a víz miatt nem lehetett, de mindenütt az árka köv. képe a válatko határ fél. – A ki. hegyesfedett határ féllel rakott halomnál egiffra batra fordulva – és egyenesen Napkeletnek indulva a holtárka el. határral kereszttel egy ottan lévő határlonnan 40. lépésre egy 3. vámmal jegyzett halom emelkedett. – Innen

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

127

A határjárásból világosan kitűnnek a középkori szokásokra épülő elemek, de az 1850. évi utasítás pontjai is. A határjárást a községi választmányi tagok végezték el, amit aláírásukkal igazoltak Radnótfája, valamint a szomszéd község bizottsági tagjai is. Ahol természetes határ volt, pl. a Görgény folyó vagy a mocsár, ott azt vették alapul, ahol ilyen nem volt, halmokat emeltek, azt azonban nem tudjuk, hogy kőből-e vagy földből. A régi határköveket megtartották.

Két esetben is megemlítik, hogy a szomszéd községek elbirtokolták a radnótfái föld egy részét, amit itt jegyzőkönyveznek is. Pontos feljegyzik az egyes dűlők, legelők, földek nevét, mind a helyi, mind a szomszéd községbeli elnevezést. Az 1850. évi utasításnak megfelelően az egyes határjelek közötti távolságot lépéssel mérik ki és ezt is pontosan feljegyzik. A határjárást – szintén az utasításnak megfelelően – teljes körben végzik el, vagyis a határjárók visszaérnek a kiindulópontra.

■ Görgényi uradalom térképe összeállítva a telekzeti felmérés adataiból, 1871 (MNL OL, S 118 - No. 526/2.)

Erdély Nagy Fejedelemség.

46. Becsü kerület.

Kerületi Bizottmány Beszterce.

Határleírása Radnótfája Adóközönségnek

Radnótfája nevet viselő falu határos Szászrégen szabad királyi város – azután Abafája – Petele – a görgényi uradalomhoz tartozó Mocsár-erdő – és oroszfalvi környékekkel.

A határ kezdődik napkelet felől a Görgényvize folyója partján, ott, hol a szászrégeni és radnótfái határ összeütközik, holott is a

Görgényvize partjától 7 lépésre távozva egy régi Görgényvize holtárka partján a szászrégeni Sajnel Vankel és radnótfái Herbusi Láb nevet viselő helyek között egy választó határdomb emeltetett, melyben négy két oldalú cserefa¹⁸ van, melynek Szászrégen felőli oldalán Sz. R., radnótfái határ felől pedig R. betűk vannak felírva.

Onnét a Görgényvize említett holtárka partján lefelé 28 lépésre az 1. domb üttetett föl. Ezen dombtól jobbra kanyarodva egy egész holdat formálóan a holtárok partján 74 lépésre egy kihegyesedett határszélbe a 2. domb készített

meg, ahol is megjegyezni való az, hogy aombok a holtárok partjára rakattak ugyan, mert az árokba a víz miatt nem lehetett, de mindenütt az árok közepe a választó határszél.

A kihegyesedett határszélre rakott halomnál egészen balra fordulva és egyenesen napkeletnek indulva, a holtárkot elhagyva, keresztül egy ottan létező kaszálón, 40 lépésre egy 3-as számmal jegyzett halom emeltetett. Innen ugyanazon vonalon és táj felé egyenest 64 lépésre a 4-ik halom épült. Onnan a Herbussi Láb széléig bemenve 26 lépésre egy 5-ös számmal jegyzett halom állíttatott.

Onnét jobbra kanyarodva is egy nagy holdat képezve a Görgényvize egy másik holtárka partján halom nem készült, mert mindenütt az árok közepe a választóhatár, hanem felmértetett a partján, és miután nevezett holtárok végére értünk, 500 lépésre az árok végében a 6-ik halom készült, és azon halom mellett egy fűzfa bokor is találtatott.

Ezen határkótól ugyancsak megírt határvonalon egyenest 30 lépésre 8-ik domb üttetett fel. Onnét a kaszáló végében megint a Görgényvize egy harmadik holtárka partján 121 lépésre a 9-ik halom emeltetett. Innen ezen Görgényvize holtárkán be a Görgényvize mostani folyása széléig 64 lépésre a 10-ik halom épült.

Itt a Görgényvizén átmenve, Szászrégen felőli partján egészen 134 lépést sehol halom nem épült, mert mindenütt a Görgény folyója a választóhatár. Megjegyezni való itt az, hogy a Gyárfás nevet viselő törökbúzás lábot hozzátartozó kaszálójával együtt Szászrégen városa a szászrégeni határhoz fogott és mért be, melyért Radnótfája óvást jelentett, hanem aztán a radnótfái Asszonyberke és szászrégeni Nagy Berek nevet viselő helyek között a Görgény partjától távozva befelé, a kaszálón keresztül 21 lépésre a 11-ik domb emeltetett, ahonnan még beljebb, keresztül a kaszálón egyenes vonalban, Magyarrégen felső végének indulva, 59 lépésre a 12-ik halom készült meg.

Ettől megint csak arcvonalban a mondott tájék felé 41 lépésre egy fűzfa bokor találtatott, és mellette a 13-ik domb üttetett fel. Ettől a Görgényvize egy holtárka közepéig beméretett 28 lépés, de ide a víz miatt jegy nem tétetett. Ezen holtárok mellett (melynek a közepe a határ) balra indulva 89 lépésre a 15-ik domb készült és épült. Itt a holtárkot elhagyva, és egyenest a Sz. Álénak¹⁹ indulva 34 lépésre 16-ik domb állíttatott fel. Ahonnan balra kanyarodva 34 lépésre 17-ik domb állíttatott. Innen megint kevésbé balra kanyarodva 80 lépésre 18-ik domb üttetett fel, ahonnan egyenest be a Görgényvize felé 41 lépésre 19-ik választódomb állíttatott. Ettől be a Görgényvizéig 19 lépésre 20-ik határ halom emeltetett.

Onnét a Görgény csavaros²⁰ folyása lévén a választó határ a Görgény partján lefelé a Teleki Károly-féle radnótfái malom kertje vége feléig 600 lépésre három nagy élő fűzfa közelében 21. domb épült. Onnét a radnótfái egri és szászrégeni Károli Berek nevet viselő helyek között a Görgényvizétől távozva és a Marosvizének indulva 16 lépésre két nagy fűzfa találtatott. Ezekből jobbra kanyarodva 37 lépésre más három nagy élő fűzfák találtattak. Ezen fűzfák-tól 16 lépésre egy 22. számú határhalm épült, melytől egy kevésbé jobbra hajolva 60 lépésre 24-ik domb felépült.

Onnét arcvonalba indulva 85 lépésre 25-ik domb emeltetett, és ugyanott egy fűzfa bokor is találtatott. Onnét ugyan csak súlyegyenesbe²¹ 36 lépésre 26-ik domb épült, ahonnan balra kanyarodva egy holtvízárok közepén, az árok közepe lévén a választó határvonal, 140 lépésre 27-ik domb állíttatott fel. Ettől megint balra vonulva 20 lépésre 28 numerusú domb tétetett.

Ismét keletnek indulva és nyugatra végezve egy kis szigetet kellett kivikerekíteni a radnótfái határból, 192 lépésre 29-ik domb épült meg. Innen egyenesen 45 lépésre egy kis fűzfabokor találtatott és 30-ik domb emeltetett. Onnét egyenest 100 lépésre 31-ik domb

19 Szászrégeni allé = a szászrégeni fasor

20 kanyargós

21 egyenesen

felépült. Melytől kissig²² balra 38 lépésre 32-ik halom tétetett.

Onnét kevéssé balra be a kaszálóba 28 lépésre egy minden jegy nélkül való földbe ásott határkő találtatott, és melléje 33-ik domb felépült, ahonnan egyenest a Maros egyik árka felé 73 lépésre egy fűzfabokor termett, és 34-ik halom épült, melyből mind csak egyensúlyban 32 lépésre 35-ik választó határdomb készült meg.

Ettől be a Maros egyik árka folyójáig 13 lépésnyi föld áll jelenben. Itt már a Maros egyik árkán keresztül a radnótfái Lenberek és szászrégeni Lenberek nevű helyek között, éppen a most keresztülhatolt Maros egyik partjától 16 lépés, 36-ik domb az uradalom kaszálójába. Onnét a szászrégeni ev. luth. szászrégeni lelkész málé földje²³ végéig 14 lépés méretett be és oda 37-ik domb készült meg.

NB.²⁴ itt is Szászrégen városa a görgényi uradalom radnótfái határon lévő kaszálójának egy darabját a szászrégeni határhoz fogta be, és ezért is a radnótfái földadó választmány óvást jelentett.

Tehát említett lelkész málé földje barázdáján, melyre a radnótfái málé földek végikkal járnak, Szászrégen felé menve és mérve 200 lépésre éppen egy ott találtatott tónak a partjára 38-ik határdomb állítatott. Mely tónak partján kevéssé jobbra hajolva 24 lépésre 39-ik halom készített meg. Innen keresztül a tón balra hajolva éppen a tó partja szélére 22 lépésre 40-ik határdomb állítatott. Onnét fél balra le a patak közepén 25 lépésre 41-ik halom üttetett fel, melytől egyenest 25 lépésre 42-ik halom készített meg.

Innen balra kanyarodva említett tónak Szászrégen felőli partján 62 lépésre 43-ik választó határdomb állítatott. Onnét ugyan csak balra kanyarodva, mind csak előbbeni tó szélén 55 lépésre 44-ik halom készült. Onnét a tó partjától kevéssé távozva Szászrégen felé a Kaszáló barázdájába 62 lépésre 45-ik határdomb épült.

Onnét egyenest arcvonalban 140 lépés-

re egy földbe ásott, minden jegy nélkül való határkő találtatott, és melléje 46-ik domb épült. Innét fél jobbra fordulva be a szászrégeni Vámos-hídra, a Maros Régen felőli árka felé 34 lépésre megint egy másik földbe ásott határkő találtatott, ez is minden jegy nélkül. Ezen második kötől 21 lépésre megint egy harmadik, minden jegy nélkül lévő földbe ásott határkő találtatott. Onnét be éppen a Maros Szászrégen aljában elfolyó árka partjáig 24 lépés föld méretett be.

Itt már mindenütt a Maros említett árka folyásának közepe lévén a választóhatár, le a Vámos-hídig nem méretett. A Vámos-hídon át megint olvasva a lépéseket, mindenütt a Maros partján (itt is a Maros közepe lévén a határ) a radnótfái Hosszú és szászrégeni Posta-rét nevű helyek között, a Vámos-hídtól kezdődően 195 lépésre egy fűzfabokor találtatott, és 47-ik halom épült. Itt egy fél balt csinálva dél felé, 19 lépésre 48-ik domb készült. Innen fél jobbat csinálva és balra kanyarodva, egy nagy holdat képezve, mindenütt a bokrok lévén a határ szélei, 55 lépésre 49-ik domb üttetett fel.

Onnét mind csak balra kanyarodva a fűzfabokrok során 65 lépésre 50-ik halom készült meg, ahol egy fűzfabokor is létezik. Innét 92 lépésre egy nagy kétágú fűzfa találtatván, melléje 51-ik domb készült. S itt is mind csak balra kanyarodva 69 lépésre egy nagy fűzfabokor mellé 52-ik domb tétetett.

Itt már kanyarodás megszűnik, és egyenest arcvonalban indulva be, a város berke széle szegletére 80 lépésre 53-ik domb készült meg. Ettől mindenütt a város berkében lévő nagy fűzfák és bokrok teszik a határt, mégpedig merőben víz folyásában, ti. előbb jobbra bekanyarodva, egy nagy hajlást csinálva, onnan vissza balra kanyarodva. Odébb megint jobbra kanyarodva egész az abafai határszélig 458 lépés méretett be, hol a radnótfái, szászrégeni és abafai határszélek összeütköznek, holott is egy háromoldalú halom emeltetett, melynek szászrégeni oldalára Sz R., abafai határ felőlin A., radnótfái határ felőli oldalára R. betűk

22 kicsit

23 kukoricaföldje

24 NB = nota bene, itt: megjegyzendő

vannak felírva. És ezennel a szászrégeni határ el van végezve, és kezdődik az abafái.

Ahonnán egy fél balt csinálva és napkeletnek indulva, az abafái máléföldek és a radnótfái kaszáló között a város berke aljában lévő régi Maros holtárka partjától 8 lépés távol fekszik a fennírt, 458-ik lépésre épített háromoldalú határdomb. Ezen dombtól mármost napkeletnek indulva 68 lépésre egy fűzfabokor találtatott, ettől 48 lépésre domb készült. Innét ki az országos postaútig 79 lépésre az országút közelében halom készített meg.

Innét az országúton keresztülmenve a túlsó sánc szélétől 4 lépésre a radnótfái Rövid és abafai vizek közötti helyben domb emeltetett fel. Onnét egyenesben 52 lépésre halom készült meg. Innen 51 lépésre domb állítódott. Innen 34 lépésre halom készült meg. Onnét a szászrégeni Vámos-hídon felül Marosból szakadott és Görgényvizébe folyó patak partjáig 66 lépésre halom készült. Onnét balra kanyarodva le a patak partján 58 lépésre domb emeltetett fel.

Onnét a patak egy holtárka partján féljobbra indulva ki az árok partjára, és ott megint balra kanyarodva, mindenütt az árok feneke lévén a választóhatár egészen a Görgényvize partjáig, ahol 200 lépésre halom üttetett fel. Onnét le a Görgényvize partján egészen a hídig 200 lépés föld méretett be.

A hídtól az országúton keresztülmenve és a túlsó sánctól mérve le a Görgényvize partján 548 lépésre a radnótfái ásás és abafái vizek közötti helyen domb készült meg. Addig pedig mindenütt a Görgényvize a határszél. Itt pedig a Görgényvizétől távozva és beindulva Abafája felé, 130 lépésre halom megkészült.

Onnét egyenesen 47 lépésre a petelei, abafái és radnótfái határok összeütközésében egy háromoldalú halom készült, melyen A., R. és P. betűk állnak. Itt már az abafái határ a radnótfáitól elmarad, és elkezdődött a petelei határ.

Innen a radnótfái ásás és petelei Haszhan nevű helyek között egy petelei szántóföld barázdáján, mely földre a radnótfái földek vé-

geikkel járnak, délnek indulva a Görgényvize felé említett háromoldalú halomtól 164 lépésre megírt föld barázdáján egy fűzfabokor találtatott a határban. Ezen bokortól 44 lépésre egy más fűzfabokor találtatott, azon túl 48 lépésre a máléföldek szélében a Görgényvize holtárka közelében az 1. halom épült.

Innen a Görgényvize holtárkán egy bokrokkal elfolyt porondozást²⁵ mérve a Görgényvize folyamáig 250 lépés méretett be, de határdomb a helynek alacsony fekvése miatt nem emeltetett, hanem a Görgényvizén túl a víz partjától 30 lépést mérve szembe az elhagyott parton emelt halommal a radnótfái Csegely és Petelei Vankel nevű helyek között 2-ik domb megkészült. Ettől 47 lépésre 3-ik halom felüttetett.

Innen 77 lépésre a Szalankás patakjánál megint megkészült a 4-ik halom. Innen egészen balra fordulva Radnótfája felé, fel a patak mellett a régi Abafájára járó útig 188 lépésre megint felállítatott az 5-ik határhalom. Innen jobbra fordulva a régi abafái út mellett a patakot elhagyva, a petelei ev. luth. eklezsia búzaföldje szegletén a 49-ik lépésre a 6-ik domb állítatott föl. Onnét megint balra fordulva egyenesen Radnótfája felé az említett eklezsia földje végénél 75 lépésre felüttetett a 7-ik domb, a radnótfái Kurta szélesek és petelei Vankel nevű helyek között.

Innen (itt már ismét reá találva az előbb elhagyott Szalankás patakjára) jobbra indulva egy kanyarodás a patak folyama partján, a hajlásba 25 lépésre megkészült a 8-ik domb. Ezen dombtól balra kanyarodva 33 lépésre 9-ik domb állítatott fel. S itt a patakot megint elhagyva, egyenesen ki az országos postaút méretett 120 lépés, és ott az országos postaút mellett a 10-ik határ halom megkészült, melytől az országúton túl szembe ezzel a 11-ik domb állítatott fel.

Ezen dombtól a radnótfái Sovány és petelei Szalankás nevű helyek között 39 lépésre megkészült a 12-ik halom. Innen egy petelei föld azon barázdáján, melyre a radnótfái földek

25 porondozás = ledöngölt, elegyengetett, esetleg deszkákkal beborított útszakasz

kihegyesedve végeikkel reá járnak, egész az Ispány-völgy patakjáig 350 lépésre épült meg a 13-ik halom. Addig pedig ezen határvonalon elfolyó nagy hó miatt halom nem készülhetett.

Ezen halomtól jobbra mérve egy 10 lépésre esett törés után a 14-ik domb üttetett fel. Innen egyenesen a hegynek menve 130-ik lépésre megkészült a 15-ik halom. Itt egészen jobbra fordulva és Petele felé menve ki a Parajdi-tó útig, 32 lépésre felállított 16-ik halom. Ott ismét balra fordulva és megint a hegynek indulva a Parajdi-tó út és a görgényi uradalom Petelei lábja között 100 lépésre megkészült 17-ik halom. Ettől előbb ugyanazon vonalon és helyek között, 266 lépésre éppen a nevezett láb szegletén állított fel 18-ik halom.

Innét egy ott elfolyó patakocska partja ormán, jobbra kezdődően és balra végződően egy holdforma kanyarodást bemérve, 121 lépésre éppen báró Bornemissza Sándor úr kertjében lévő, egy magas fűzfa közelében egy háromoldalú domb emeltetett, mely a radnótfái, petelei és oroszfalusi határokat megkülönbözteti egymástól, mely háromoldalú dombnak radnótfái határ felőli oldalán R., petelei határ felől P. és oroszfalusi határ felőli oldalán O. betűk vannak. Itt már elmaradt a petelei határ, és kezdődik az oroszfalusi.

Innen a báró Bornemissza Sándor úr kertje mellett balra fordulva és mindenütt a kert mellett mérve, a nevezett kert és a radnótfái temető között fel a tisztelt báró oroszfalusi határon lévő Mocsár-erdeje felé, és pedig éppen annak szélében, a Görgényből Mocsár-erdőn átjáró út mellett 195 lépésre domb készült meg.

Onnét fél balt csinálva és Radnótfájának indulva a radnótfái temető és Mocsár-erdő között kevéssé jobbra húzódva, 65 lépésre halom készült meg. Onnét egyenesen véve 195 lépésre halom emeltetett fel. Ott fél balt csinálva és megint Radnótfájának indulva le az oldalon 64 lépésre domb megkészült. Ott fél jobbat csinálva a Mocsár-erdő alatt és a radnótfái rét között előre haladva 179 lépésre, domb állított fel.

Onnét mind csak a rét és mocsár között menve 553 lépésre halom készült meg.

Innét kevéssé a radnótfái rétbe kanyarodva és egy kis hajlást kerítve, ott megint a Mocsár-erdő felé kanyarodva 254 lépésre domb emeltetett fel. Innen megint előbb a rét felé, később ismét a mocsár felé kanyarodva 146 lépésre megkészült domb. Onnét egyenesen facsutkokon,²⁶ gyökereken kívül a báró Bornemissza Pál úr kertje felé 242 lépésre halom állított fel, ahol a kert mellett találtatott patak partja ugyan a választóhatár, de állandóságért a parttól a mocsár felé öt lépéssel rakatott fennebb. Innét már a patakon keresztül menve és a báró Bornemissza Pál úr mocsári kertjét megkerékítve²⁷ méretett 284 lépés a tisztelt báró úr mocsári majorháza utáni kertje szegletéig, keresztül a ház előtt lejáró görgényi úton.

Onnét a kertet megkerülve, a radnótfái ev. ref. egyházmegye kaszálója és a báró Bornemissza Pál úr Mocsár-erdeje között 111 lépésre emeltetett fel a határdomb. Onnét a mocsár felé bekanyarodva 146 lépésre határhalom készített meg. Ahonnan megint egy darabig a mocsárba, azután vissza a rétbe, végre a Mocsár-erdő végénél jobbra kanyarodva Oroszfalu felé 242 lépésre halom épült meg.

Innét jobbra kanyarodva ki egészen a vackorfáig²⁸ 349 lépésre a vackorfa közelében halom épült meg. Innét fél balt csinálva, és fel falu irányába indulva, keresztül az oroszfalvi és radnótfái kaszálók között éppen a görgényi uradalom radnótfái határon lévő, búzát termő lábja széléig 236 lépésre felhányatott határdomb. Onnét fel mindenütt az oroszfalvi határon lévő uradalmi kaszáló rét mellett kiásva lévő sánc partján (mindenütt a sánc feneke lévén a választó határszél) 258 lépésre megkészült határdomb.

Tovább mind csak felfelé írt sánc mellett, darabig egyenesen, azután balra húzódva a sáncot elhagyva, ki a búzát termő láb szélire 128 lépésre megkészült domb. Onnét mindenütt a láb szélén mérve a földnek végein felfelé

26 facsonkokon

27 megkerülve

28 vadkörtefáig

145 lépésre halom emeltetett fel. Megint tovább az oroszfalvi szántók és az említett uradalmi láb között 170 lépésre felállított egy számmal jegyzett határhalom. Onnét mind csak említett láb és oroszfalvi föld barázdája között 140 lépésre halom rakatott meg. Innét megint megírt vonalon 118 lépésre halom készített meg, mely halomtól a Görgény partjáig még van 15 lépés, és hogy a víz ne ostromolja, azért nem rakatott közelebb. Ezen halom kétoldalú, mivel itt elmarad már az oroszfalusi határ is, és csak a Görgény folyója szomszédos a radnótfái határral, és ezen kétoldalú halomnak Oroszfalu felőli oldalán O., radnótfái oldalán R. betűk vannak.

Ezen halomtól fél jobbat csinálva és a Görgényvize partján leindulva egészen addig, hol a radnótfái határ mérődni kezdődött, és 189 lépést foglal magában.

Csernátoni Sámuel mp., az adóközség vezénylő hivatalnoka és tollvivője

Fülep Miklós választmányi tag

Urszuj Theodor választmányi tag

Betyár István választmányi tag

Kota Anton választmányi tag

Szirák Vaszi választmányi tag

Vészi Lajos választmányi tag

Szászrégen

Johan Vermscher mp. Geschäftsführer

Georg Schuler mp. Schriftführer

Samuel Gaester

Georg Schrab

Johann Altner

Efraim Gross

Johan Teutsch

Sam Keister Ausschusmänner

Abafája

Boga Pál mp. ügyvezető

Kereszturi Sándor mp. falu jegyzője

id. Kis János

Kováts János

Rusz Juon

Német Toma

Molnar Nikulai választmányi tagok

Omeni comitatului din G. Oroszfalu

Kotat Stefan officialu conduj

Stefan Lates mp. pustatori le peana

Serbenatz Jon

Serbenatz Ilore

Peszkeris Petre

Bogdan Micheille

Butz Jonike

Bogdan Petre omeni comitatului

Liek.

Andreas Scholler Geschäftsleiter

Samuel Gellnorm Schriftführer

Johan Dietreich

Georg Dienesch

Michael Rehner

Johan Gelner

Andreas Gelner Ausschusmänner

A felzetten: Grossfürstentum Siebenbürgen

Inspectorat Nro XII

Schätzbezirk Nro 46.

Gränzbeschreibung der Gemeinde Radnotfája

TÖRÖK ENIKŐ

*Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kőszeghy Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal**

Az 1850-es években a dűlőnkénti felmérésnél több mint 90 olyan mérnököt alkalmaztak, akik harcoltak a szabadságharcban és tiszti fokozatot is szereztek (pl. Mesterfy Márton, Traupmann András). De nemcsak mérnökként tudtak elhelyezkedni az egykori tisztek, hanem kataszteri hivatalnokok is (írnök, becslőbiztos) kerültek ki közülük. A későbbiekben néhányan felügyelői (pl. Gyürki Antal), igazgatói (pl. André Frigyes) kinevezésig jutottak.¹

E tanulmány mérnökeiben – azonkívül, hogy részt vettek a szabadságharcban – az is közös, hogy mindannyian megváltoztatták, magyarosították a nevüket. Fülhegyi Henrik és Kőszeghy Antal névváltoztatására a szabadságharc idején, 1848-ban került sor. Az 1850-es években Fülhegyi következetesen az új nevét használta, míg Kőszeghy a korábbi, Winkler családnévvel szerepel a kataszteri forrásokban. Gyarmathi Rezső 1864-ben, Hadfy János 1870-ben kapott engedélyt a névváltoztatásra. Mindannyian római katolikus vallásúak voltak. Fülhegyi galíciai,

Hadfy horvátországi születésű, Gyarmathi és Kőszeghy Magyarországon született, az előbbi Nyitra, az utóbbi Sáros vármegyéből származott.²

Fülhegyi Henrik

Fülhegyi (Henkler) Henrik (Rzeszów, Galícia, 1816. 11. 19. – Eszék, 1863. 04. 15.) Henkler Henrik főhadnagy fia, aki a gráci katonaiskola elvégzése után, 1834 és 1842 között a 40. gyalogezredben szolgált, hadnagyként lépett ki a hadseregből.³

Moll Emíliaival 1843-ban kötött házasságából több gyermeke született: Nepomuk János (*Újvidék, 1844. 08. 21./08. 22.), Vilma (*Újvidék, 1846. 05. 14.), Mária Henriette (*Debrecen, 1847. 12. 07./12. 09.) – ekkor Fülhegyi könyvművelőként dolgozott Debrecenben –, Irma (1850? – †Kassa, 1870. 07. 22.), József Lajos (*Abaújszántó, 1851. 10. 28.) és Ödön József (*Kassa, 1854. 12. 05./12. 11.), de 1859-ben csak három gyermek apjaként tartották nyilván.⁴

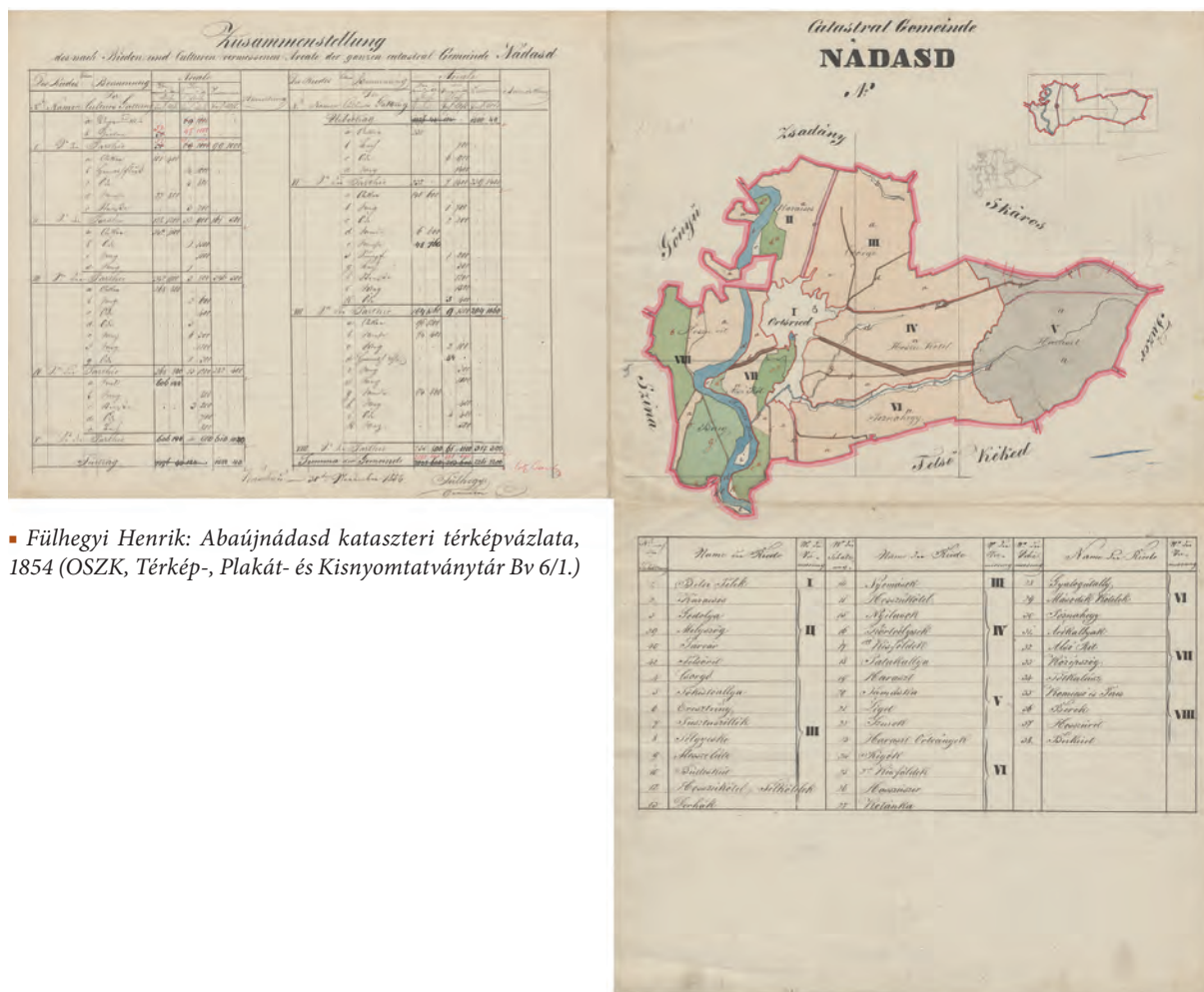
* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017) és a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Mesterfyről l. TÖRÖK ENIKŐ: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:22–30. (= TÖRÖK, 2015), Traupmannról l. ZÁVOCZKI ADRIENN: Óbuda belterületének határleírása (1874). *Catastrum*, 1. (2014) 2:33. Gyürkyről l. SCHMIDT ANIKÓ: A Kataszteri Kalauz. Gondolatok az első magyar földmérési folyóiratról. *Catastrum*, 1. (2014) 1:20–25. Andréről l. REISZ T. CSABA: Az André család. *Catastrum*, 7. (2020) 2:31–32. (= REISZ, 2020).

2 A névváltoztatásokról l. DEÁK ÁGNES: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon, 1849–1860*. Bp., 2000. 63–66. GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Bp., 2001. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Szerk.: KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN. Bp., 2002. 27–48.

3 BONA GÁBOR: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*. Bp., 2015. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bonabona-tabornokok-torzstisztek-1/> (= BONA, 2015) Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 361. 2527/ 1855.

4 A gyerekek születési adatai: FamilySearch (<https://www.familysearch.org/>), Ödön keresztapja Werfer József (†Kassa, 1867. 12. 02.) nyomdász. Irma gyászjelentése: Pannon Digitális Egyesített Archívum (= Pandea; <https://dSPACE.oszk.hu>). ÖStA, FHKA NHK, Katasterabt. Akten 361. 2527/ 1855, 456. 39229/1859. KORPONAY JÁNOS: *Abaujvármegye monographiája*. Kassa, 1866–1870. 738.

■ Fülhegyi Henrik: Abaujvárad kataszteri térképvázlata, 1854 (OSZK, Térkép-, Plakát- és Késmintatár Bv 6/1.)

1848. június 19-én a Kassán alakuló 9. honvédszászlóalj főhadnagyává nevezték ki, majd a bányászati hadsereg vezényelték, a tavaszi hadjáratban a főhadiszíntéren harcolt, őrnagyi rangot kapott. A szabadságharc idején, 1848-ban változtatta meg nevét Fülhegyire. Görgei Artúr seregéhez csatlakozva Világosnál tette le a fegyvert. 1849. december 6-án golyó általi halálra ítélték, amelyet néhány napra rá 16 év várfogságra módosítottak. 1850. június 14-én kegyelmet kapott.⁵

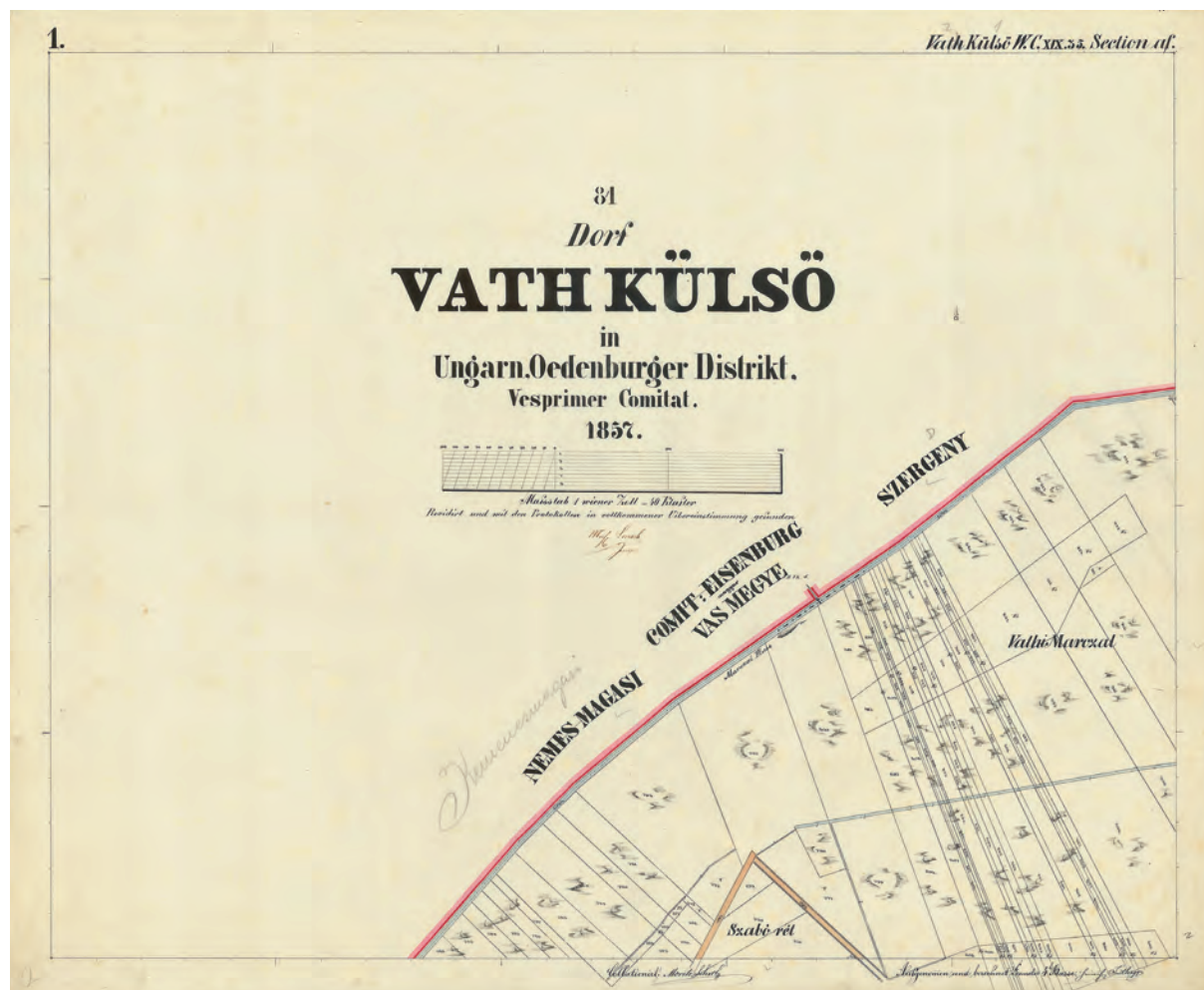
1852-től 1856-ig a Kassai adókerületben dolgozott a dűlönkénti felmérésnél. 1852. március 27-től kisegítő segédként (Aushilfsadjunkt), majd 1853. május 15-től felmérési segédként

alkalmazták König Antal mérnök mellett. Gömör András, a kassai adókerületi bizottság elnöke 1853. május 28-án azzal indokolta alkalmazását, hogy katonai térképezéssel foglalkozott, majd több éven keresztül egy magánmérnök mellett dolgozott. Mivel meggyőződtek alkalmasságáról, július 1-jével asztalvezetővé, majd november 1-jével mérnökké léptették elő. Ő végezte például Kőrösmező, Pereszlő, Tarfalu és Tarújfalu felmérését, munkáját rendszeresen dicséretre méltónak minősítették. Az 1855. évi minősítési táblázat szerint német, „szláv”, magyar és olasz nyelvtudással rendelkezett.⁶

1856. június 28-án saját kérésére került a

5 BONA, 2015. Névváltoztatások. Közlöny, (1848) 63:310. MAKAI ÁGNES: „Hú vitézségért...”. Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Bp., 2001. 127. SZENTIVÁNYI MÁRTON: Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye, 1800–1893. Bp., 1895. (= SZENTIVÁNYI, 1895) 17.

6 ÖStA, FHK NHK Katasterabt. Akten 330. 1863/1853., 338. 18/1854., 338. 655/1854., 343. 1777/1854., 361. 2369/1855., 361. 2452/1855., 361. 2527/1855., 363. 2846/1855., 364. 3261/1855., 378. 1982/1856., 382. 3173/1856., 382. 3173/1856., 456. 39229/1859.

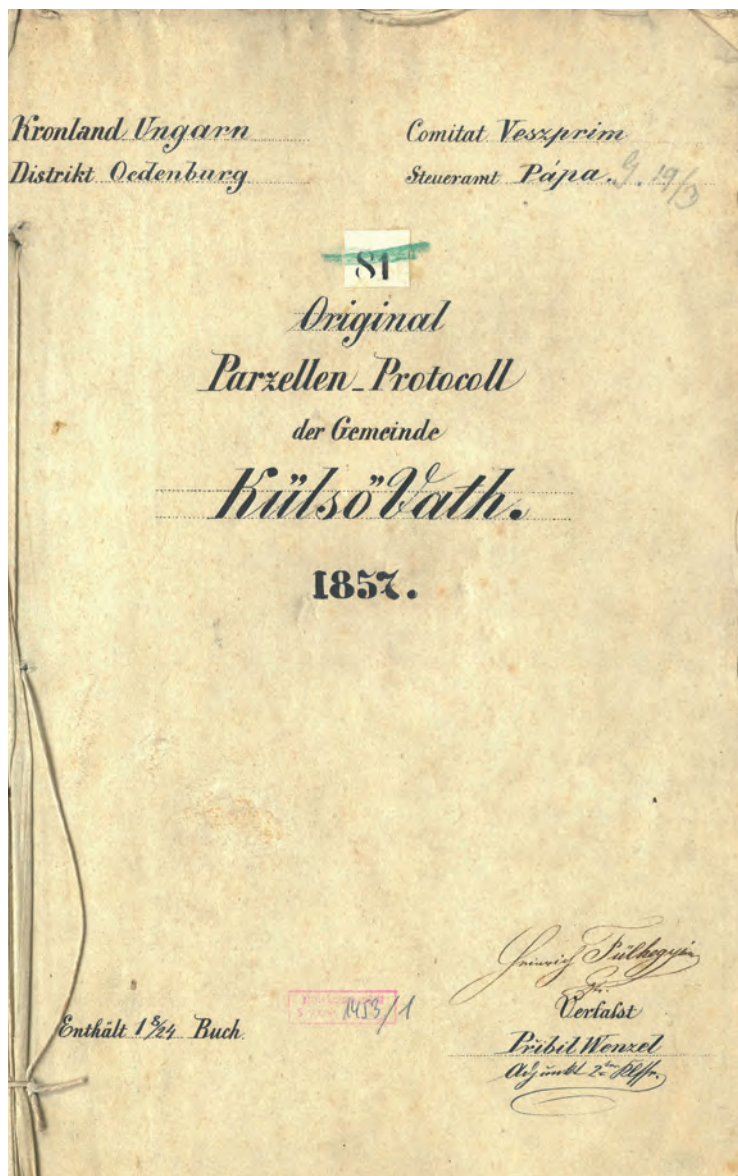
■ Fülhegyi Henrik: Külsővát térképe, 1857 (MNL OL, S 78 - 287. téka - Külsővát - 1.)

részletes felméréshez a soproni adókerületbe 4. osztályú mérnökként, ahol 1858-ig dolgozott. 1857 elején megrovásban részesítették Alsórámóc (Unterrabnitz) felmérése során elkövetett hibáiért. 1858 és 1859 folyamán a horvátországi részletes felmérésben vett részt. Ezután visszarendelték a kassai adókerületbe a provizóriumhoz. 1859. május 21-én indult Horvátországból, 26-án érkezett a kassai adókerületbe, de ott november elsejével feleslegessé vált, így átkerült ugyanazon kerület részletes felméréséhez. 1861-ben ismét áthelyezték, mégpedig Szlavóniába, ahova június 15-én indult el. Eszéken hunyt el 1863-ban, rövid betegeskedést követően.⁷

Gyarmathi Rezső

Gyarmathi (Gyarmathy) Rezső (Schéda/Scheda Rudolf) (*Érsekújvár, 1827. 01. 30.) Schéda Imre és Gyarmathy Terézia gyermeke, Schéda János (*Érsekújvár, 1822. 03. 25.) bátyja, aki szintén kataszteri mérnök volt a pozsonyi és a soproni adókerületben az 1850-es években. Gyarmathi a gimnázium elvégzése után, 1844-től önkéntes, majd 1848. október 11-től tizedes volt a 8. Koburg huszárezrednél Galíciában. 1848. november 10-én megszökött ezredétől, itthon csatlakozott a részenként hazatért és a honvédsereg kötelékében Soroksáron újjászervezett ezredéhez. Őrmesterré,

⁷ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 487. 35844/1861., 505. 22394/1863., 506. 32359/1863., 379. 2250/1856., 383. 3401/1856., 396. 9427/1856. 403., 19515/1857., 409. 40015/1857., 422. 17048/1858., 424. 22338/1858., 444. 10428/1859., 453. 31760/1859., 459. 46378/1859., 487. 35844/1861. Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich (= Handbuch Österreich), (1856) 4:226., (1858) 4:224., (1859) 5:163.

■ Fülhegyi Henrik: Külsövat telekkönyvének címlapja, 1857 (MNL OL, S 79 - No. 1453/1.)

majd hadnaggyá léptették elő, Világosnál tette le a fegyvert.⁸

1854. február 24-én került a kataszterhez, ki-nevezték mérnöksegédnek a soproni adókerületbe. Kezdetben Benkhard János (Buda, 1828

– Budapest, 1892. 02. 20.) mellett dolgozott, majd önállóan, júniusban már asztalvezetővé léptették elő. A következő évben áthelyezték a Pozsonyi adókerületbe. 1856 májusában például felmérte Csalányos (ma Nógrádszentpéter része) és Felsőzellő területét, az utóbbinál jelentős hibákat vétett, és mivel korábban hasonlóért Turócbéla felmérésénél megrovásban részesítették, ez alkalommal fizetéséből 10 forintot vontak le. 1856. augusztus 13-mal szűnt meg a munkaviszonya. Az 1854 és 1856 közötti időszakból térképeket, felvételi és területszámítási jegyzőkönyveket őriz tőle pl. az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtára és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) térképtára.⁹

1856 után magánmérnökként, majd anyakönyvvezetőként tevékenykedett. 1864-ben a Trencsén megyei Biccseán lakó mérnökként kérvényezte vezetékeve Gyarmathyra történő változtatásának engedélyezését, vagyis édesanyja vezetékeve szerette volna felvenni. A kancellária kis módosítással, -i betűvel engedélyezte a névváltoztatást, kerüendő a nemesi státusba tartozás vélelmét.¹⁰ 1868

elején a Vallás- és Közoktatási Minisztérium a József Műegyetem javaslatára elutasította arra vonatkozó kérelmét, hogy csupán gyakorlati bizonyítványok alapján, minden vizsga elengedésével földmérői oklevelet kaphasson.¹¹ 1873-ban

8 BONA, 2015. Schéda Jánosról I. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 303. 565/1851., 327. 132/1853. FamilySearch.

9 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 338. 174/1854., 345. 2269/1854., 346. 2405/1854., 356. 388/1855., 359. 1688/1855., 364. 3227/1855., 381. 2954/1856., 382. 3245/1856., 382. 3273/1856., 389. 6200/1856. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:160. Benkhard Jánosról I. BONA, 2015. A dülönkénti felmérés irattípusairól I. TÖRÖK, 2015, SCHMIDT ANIKÓ: Szentes dülönkénti felmérése. *Catastrum*, 3. (2016) 4:32–37.

10 MNL OL, D 189 Abszolutizmus-kori levéltár, Magyar Királyi Udvari Kancellária, Általános iratok (= D 189) - a - 1864:10229. SZENTIVÁNYI, 1895. 90.

11 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Levéltár 2b. 341/1867-68., 352/1867-68., 367/1867-68. Ezúton is köszönöm Batalka Krisztina levéltárvezetőnek a kutatásban nyújtott segítségét.

■ Gyarmathi Rezső: Czirák térképe, 1854 (MNL OL, S 78 - 192. téka - Czirák - 2.)

a Pozsony megyei Detrekőváraljára keresett felmérésben, tagosításban és térképezésben jártas segédmérnököt maga mellé hosszabb időre,

ennek érdekében újsághirdetéseket adott fel.¹² 1895-től a belügyminiszter kinevezése értelmében Gombán lett helyettes anyakönyvvezető.¹³

¹² A Hon, 11. (1873) 24. és 27. sz.

¹³ Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 29. (1895) 278:1. Anyakönyvi közlemények, a Magyar Közigazgatás melléklete. Magyar Közigazgatás, 1. (1895) 6:1.

■ Zsámbok 1882. évi birtokrendezési térképe Gyarmathi Rezső másolatában, 1894 (MNL PML, PmU 12.)

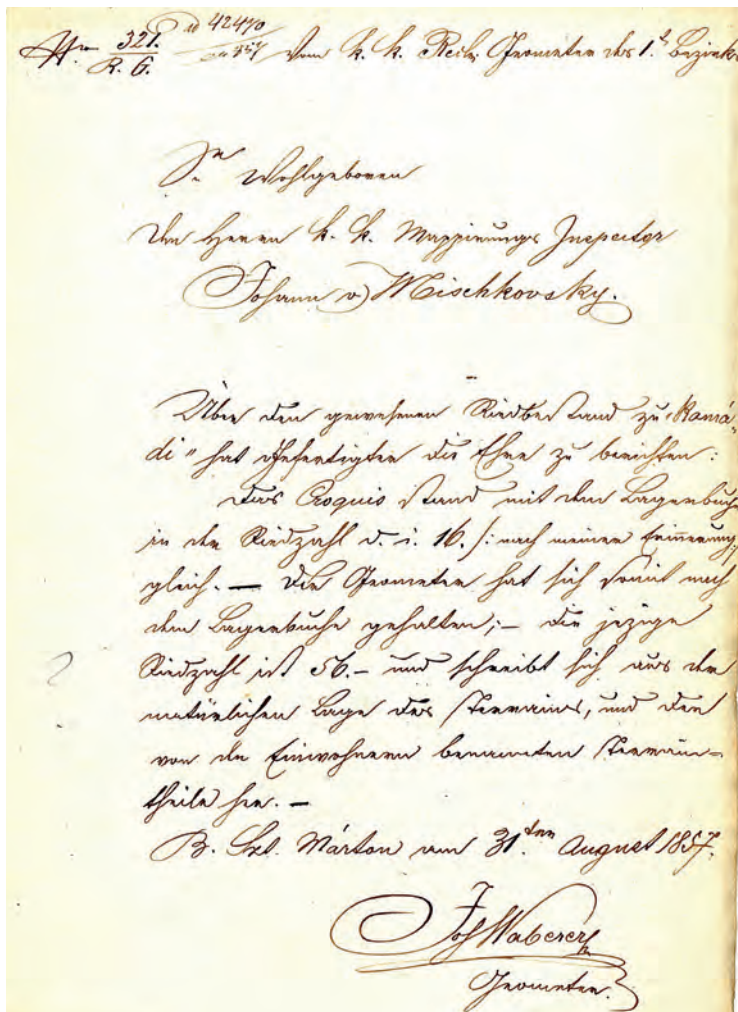
Hadfy János

Hadfy (Hadfi, Waberer, Vaberer) János (Županja, Horvátország 1819. 02. 15. – Budapest, 1890. 03. 27.), állami hivatalnok fia a katonai nevelőintézetben végzett tanulmányai után hadfiként szolgált a 61. gyalogezredben, majd 1848 tavaszán őrmester a 38. gyalogezredben. A szabadságharcban századosi rangig jutott, Világosnál tette le a fegyvert. Ezt követően besorozták régi ezredéhez, de 1850-ben tartósan szabadságolták, 1855-ben pedig leszerelték.¹⁴

1852. március 26-tól alkalmazták a kataszteri felmérésnél a nagyváradi adókerület nyugat-

szatmári becslőjárásában, 1853-tól ugyanazon adókerület szatmári felszólalási felügyelőségében. Különböző munkarészeket (felmérés, térképmásolás, területszámítás, felmérési jegyzőkönyvek összeállítása) végzett például Kisszekeres, Nagypeleske, Fehérgyarmat, Bagamér, Cégény, Jánk, Majtis, Hermánszeg, Résztelek, Kölcse, Fülesd, Csaholc, Vámosoroszi, Kisszekeres, Csengersima, Atya, Pete, Pusztadaróc, Csobaj, Nagyszekeres, Komádi és a Bihar megyei Újpalota melletti Vadász puszta területére vonatkozóan. 1859. február 1-jétől a nagyváradi adókerületben a műszaki munkák vezetője, ellenőrzője (Revident), ekkor már a nagyváradi felszólalási járásban dolgozott. Az OSZK

14 BONA, 2015. Gyászjelentése: Pandea. Hadfyról I. még: VIRÁGH DÉNES: A hazáért harcoltak. *Geodézia és Kartográfia*, 12. (1990) 4:313.

■ Hadfy János jelentése Komádi telekkönyvről és térképéről, 1857 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 410. 42470/1857.)

Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtára és az MNL OL térképtára is szép számmal őriz tőle munkarészeket.¹⁵

1868-ban hivatalnokként helyezkedett el a Pénzügyminisztériumban. 1869-ben pedig századosként reaktiválták a magyar kir. honvédséghez, ahol 1876-ban őrnagyi, 1884-ben alezredesi rangfokozatot kapott, a honvéd fő-

parancsnokság irodavezetőjeként dolgozott. Bár már a szabadságharc idején is használta a magyarosított vezetéknevét, hivatalosan 1870-ben változtatta nevét Hadfira. Ugyanakkor ő és családtagjai is a Hadfy névalakot használták.¹⁶

1849-ben kapott engedélyt nősülésre, Marzsó Karolinát vette el, akitől Ilma (később Pók Gézané), Imre (Nagykároly, 1853. 11. 02. – Kiszombor, 1936. 03. 29.) – livnói vitéz, valóságos belső titkos tanácsos, gyalogsági tábornok –, Mária (később Borsody Sándorné; 1854 k. – Vác, 1942. 09. 10.), Heléna Etelka Gizella (*Tápiósáp, 1856. 08. 31.) és János nevű gyermekei születtek. Schik Izabellával 1866-ban kötött házasságából származó gyermekei: Sarolta – aki 1899-ben betegsége és munkaképtelen helyzete miatt apja szolgálataira való tekintettel kegydíjban részesült –, Karolina Janka Jozefa (Buda, 1867. 01. 20. – Budapest, 1916. 04. 20.) tanítónő és Margit Heléna Johanna (Budapest, 1868. 03. 11. – Budapest, 1891. 11. 13.).¹⁷

Kőszeghy Antal

Kőszeghy (Winkler) Antal (Magyarrazslavica, 1829. 06. 16. – Budapest, 1911. 06. 3.) a winckelsteini Winckler (Winkler von Winkelstein) nemesi családból származott, Winkler András (1779–1843. 01. 14.) és Desseffy Zsuzsanna fia. Bártfán járt gimná-

15 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 318. 1003/1852., 343. 1475/1854., 359. 1776/1855., 362. 2655/1855., 368. 4524/1855., 379. 2339/1856., 380. 2690/1856., 381. 2987/1856., 410. 42470/1857., 450. 25570/1859., 451. 27542/1859., 458. 46048/1859., 485. 46109/1859., 488. 46196/1861., 499. 53766/1862., 511. 1447/1864. MNL OL, E 344 Magyar kincstári levéltárak, Abszolútizmuskori pénzügyigazgatási levéltár, K.k. Steuer Districts Commission Grosswardein 1–2. d. Gebührenverzeichniss 1852.04–1856.12. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:352., (1858) 4:350., (1859) 4:252.

16 BONA, 2015. SZENTIVÁNYI, 1895. 92. *Magyarország tiszti cím és névtára* (= MTCN), 1884:334., 1886:490., 1887:490., 1888:497., 1889:514., 1890:526.

17 BONA, 2015. Familysearch és Pandeia. BALLA TIBOR: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyk*. Bp., 2010. 150–151. *A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1899. évi zárszámadásról, valamint az államháztartás, államvagyon és állami adósságok kezelése körül az 1899. évben szerzett tapasztalatairól*. Bp., 1900. 388. MNL OL, K 27 Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (= K 27) 1899. márc. 16.

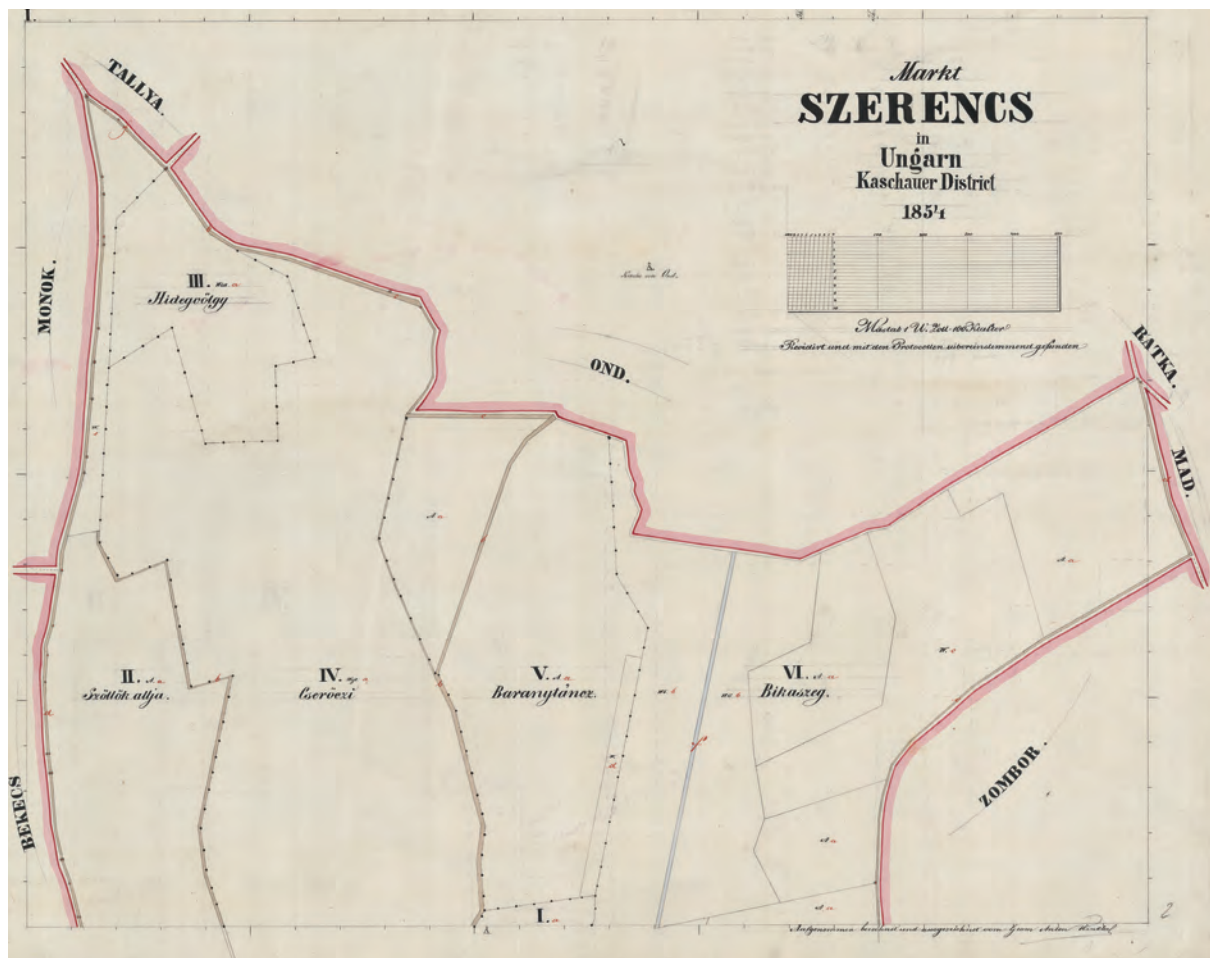
■ Kvirschfeld Ferenc: Komádi térképe, 1857. A területszámítást végezte Hadfy János (MNL OL, S 78 - 60. téka - Komádi - 1.)

■ Kőszeghy Antal életrajzi adatai az 1855. évi minősítési táblázatban (ÖStA, FHKA NHK, Katasterabt. Akten 361. 2527/1855.)

ziumba, majd 1844–1845-ben ösztöndíjjal a Kassai Jogakadémia bölcsészeti fakultásán tanult, 1846-ban elkezdte a jogi tanulmányokat, de még ebben a tanévben kimaradt az iskolából. 1846. október 1-jétől 1848. július 31-ig Pazár Károly (Rimaszécs, 1811. 02. 21. – Vajkóc, 1891. 04. 03.) Sáros vármegyei geometra mellett gyakornokként dolgozott. 1848 őszén önkéntesként belépett a Kassán szerveződő 20.

honvédszászlóaljba. Örmester, majd 1849. július 16-tól a szibói fegyverletételig hadnagy az alakulatánál a Kazinczy-hadosztályban. Nevét testvéreivel (János, József, Mihály és Kálmán) együtt 1848-ban változtatta meg, de az 1850-es években kataszteri mérnökként a térképeket Winkler néven írta alá. 1849. szeptember 6-án besorozták a 27. gyalogezredhez, de 1852. október 10-én váltságdíj ellenében leszerelték,

■ Kőszeghy Antal: Szerencs térképének 1. szelvénye, 1854 (MNL OL, S 78 - 335. téka - Szerencs - 2.)

feltehetően már korábban szabadságolták, így tudott elhelyezkedni a kataszternél.¹⁸

1851. július 27-én felvették mérnöknek a kassai adókerületbe, augusztus 1-jén lépett szolgálatba. Ebben az évben például Jakabfalván dolgozott, felettesei elégedettek voltak munkájának minőségével, de teljesítményével nem. Később a teljesítménye javult, így többször is jutalomra javasolták. 1855-ben

például Magyarkapronca, Magyararaszlavica, Ábrahámfalva, Komlóskeresztes, Lófalva, Kolossó, Szekcsőalja, Komlóspatak, Varjúfalva, Kapinémetfalva, Alsóásgút, Felsőásgút, Tapolykomlós, Nádfo és Krucsó területén végzett felméréseket. 1855. szeptember 30-ig teljesített szolgálatot a kataszternél, minden bizonnyal a provizorium személyzetének leépítése miatt – 1856 elejére 1855 júniusához

18 ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 361. 2527/1855. Személyi hírek az országos kataszteri felmérésnél. Kőszeghy Antal kir. tanácsos, pénzügyi főtanácsos ur 30-éves szolgálati jubileuma. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 8. (1899) 12:245–249. (= *Jubileum*, 1899) Halálozás. KK, 20. (1911) 6:230–231. (= *Halálozás*, 1911) *Magyar földmérők arcképcsarnoka*. II. Szerk.: RAUM FRIGYES. Bp., 1983. 8–9. (= RAUM, 1983) BONA, 2015. NAGY IVÁN: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 12. kötet. Pest, 1865. (= NAGY, 1865) 200–207. KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*. 6. kötet. Bp., 1913. Nagy és Kempelen elérhetők online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/>. SZENTIVÁNYI, 1895. 139. 493. KMETY ANDREA – JUHÁSZ RÉKA IBOLYA: *A kassai felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1776–1852*. Bp., 2018. 493. A szakirodalomban tévesen szerepel, hogy „a budapesti tudományegyetemen tanult”. I. RAUM FRIGYES: *A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi adatai*. Bp., 1987. (= RAUM, 1987) 148–149. Winkler Lajos testvéréről I. PETE LÁSZLÓ: *Magyarország és a Velencei Köztársaság kapcsolatai 1848–1849-ben. Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014) 2:425. 10. l. Pazár életrajzi adatai: FamilySearch, Pandeia.

■ *Kőszeghy Antal portréja, 1899 (KK, 8. /1899/ 12:245.)*

képe 62-ről 30-ra csökkentették a műszaki személyzet létszámát a Kassai adókerületben – kényszerült távozni.¹⁹

1855. október 1-jétől 1859. július végéig a bécsi műszaki egyetemen (k.k. Polytechnisches Institut in Wien) tanult, ahol kitüntetéssel szerzett mérnöki oklevelet. Ezek után 1867 végéig magántanárként működött, illetve 1861-ben hét hónapon keresztül az eperjesi gimnáziumban is tanított. 1867-ben Sáros vármegye tiszteletbeli főmérnökévé választották.²⁰

1861. szeptember 28-án Eperjesen nőül vette Péchy Annát (Pécsújfalú, 1840. 07. 22. – Budapest, 1919. 08. 29.), gyermekeik: Marianna (*Magyarraszlavica, 1862. 10. 04.), Zsuzsanna (*Magyarraszlavica, 1863. 09. 24.), Izabella Mária (Magyarraszlavica, 1866.

06. 11. – Budapest, 1887. 03. 08.). Marianna 1886. november 25-én Budapesten feleségül ment (Szabó) Keresztszeghy Andrásához (Andor; *1858. 10. 10.), aki Keresztszeghy János (†Nyírmeggyes, 1862. 10. 06.) mérnök unokája, Keresztszeghy Fülöp (1818 – Zilah, 1901. 02. 16.; 1851–1853: kataszteri mérnök) mérnök fia, Keresztszeghy Antal (1815 – Nagykároly, 1889. 08. 22.; 1851–1852: kataszteri mérnök) és Keresztszeghy Albert (Felsővisó, 1821 – Nagykároly, 1862. 09. 13.; 1851-ben kataszteri mérnök) mérnökök unokaöccse volt, és ő maga is birtokrendező, tagosító mérnökként működött Erdélyben.²¹

Kőszeghy Antalt 1869. november 25-én kataszteri I. osztályú mérnökként alkalmazták a magyarországi felmérési igazgatóságon, amikor Mersich András volt a felmérési igazgató. 1879-től felmérési felügyelő, 1897-től a 21. ügyosztály, vagyis az állandó kataszter vezetője lett, 1900. február végével ment nyugdíjba. 1890-ben királyi tanácsosi címet, 1897-ben pedig pénzügyi főtanácsosi címet kapott. Szakmai közéleti tevékenységet is folytatott a *Kataszteri Közlöny* szerkesztőbizottságának tagjaként, illetve az Országos Felmérési Tisztviselők Internátus- és Segélyegylete, valamint a Magyar Hivatalnokok Hitel- és Biztosító Intézete keretében. 1899-ben a 30 éves szolgálati jubileuma alkalmából rendezett ünnepség keretében megvetette „*alapját egy segélyalapnak, az orsz. felmérési tiszt. szövetekezete igazgatóságának 100 koronát adott át azon óhajtaással, hogy ez az általa már korábban az Internátushoz juttatott 100 koronás összeggel egyesítve mint Kőszeghy Antal-féle jubileumi alapítvány kezeltesék. Az alapítvány rendeltetése leendő nagyobb családú*

19 ÖStA, FHKA NHK, Katasterabt. Akten 309. 3052/1851., 315. 4722/1851., 338. 18/1854., 339. 655/1854., 343. 1777/1854., 361. 2369/1855., 361. 2452/1855., 361. 2527/1855., 363. 2846/1855., 364. 3261/1855. *Handbuch Österreich*, (1856) 4:294. A szakirodalomban előforduló téves adat, hogy 1852-ben került a kataszterhez l. *Jubileum*, 1899. 245. *Halálozás*, 1911. 230.

20 *Jubileum*, 1899. 245. *Halálozás*, 1911. 230. NAGY, 1865. Pánda, FamilySearch.

21 KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*. 5. kötet. Bp., 1913. és 8. kötet. Bp., 1914. NAGY IVÁN: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 10. kötet. Pest, 1863. 428–429. Lásd még: www.geni.com. Fővárosi hírek. *Fővárosi Lapok*, 23. (1886) 318:2323. és 334:2444. Birtokrendezési hirdetések. *Kolozsvár*, 6. (1892) 265. sz. Idegenek névsora. *Kolozsvár*, 9. (1895) 3. sz. Apróhirdetések. *Budapesti Hírlap*, 16. (1896) 256. sz. Kimutatások a birtokrendezési ügyekben működő földmérők vállalatairól. *KK*, 24. (1915) 5–6:111. Napi hírek. *Pesti Hírlap*, 8. (1886) 33:6.

■ Az Országház utca 115. számú ház Buda 1873. évi térképén (BFL, XV.16.a.201/9 - 15.)

*felmérési tisztviselők tanuló gyermekeinek segélyezése.*²²

Kőszeghy közben felköltözött Budapestre. 1876-tól van adatunk arról, hogy az Országház utca 115. szám alatt lakott, ez a ház 1882-től az új számozás szerint a 17. számot kapta. 1885-től az Országház utca 5. számú házban, 1890 és 1911 között pedig az Űri utca 42. szám alatt élt.

A napilapok a család által rendezett táncmulatságokról is beszámolnak: „*Házi multság. Fényes házi táncestély volt a tegnapi [1882. január 27.] hajló éjjel Budán, Kőszeghy Antal sárosmegyei földbirtokos és kataszteri központi főfelügyelő vendégszerető házában. A háziúr és neje, valamint a szeretetreméltó házikisasszonyok: Marianne és Gizela lekötözö nyá-*

22 MNL OL, K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok - 21. tétel, Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása 1868–74., Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása 1884–92.; K 27 1890. márc. 01., 1897. máj. 26., 1900. jan. 24.; K 255 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Elnöki iratok - a. - 1869 - 51. tétel - 2789. Budapest Főváros Levéltára (= BFL), VII.151 A jogszolgáltatás területi szervei, Rupp Zsigmond közjegyző iratai (= VII.151) - 1881 - 227., 1885 - 440. SZÉKELY VERA: *A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában. 3. rész. Magyar Királyi Pénzügyminisztérium*. Bp., 1985 (= SZÉKELY, 1985). 77., 92., 97. Halálozás, 1911. 230–231. MTCN, 1888–1904. Napi hírek. *Budapesti Hírlap*, 10. (1890) 84:4. Fővárosi hírek. *Fővárosi Lapok*, (1890) 84:615. Kérelem. *KK*, 2. (1893) 7:1. Vegyesek. *KK*, 9. (1900) 3:50. Személyi hírek. *Pénzügyi Közlöny*, (1882) 18:243., (1886) 13:187., (1890) 10:253., (1897) 17:402. Kivonat a hivatalos lapból. *Pesti Hírlap*, 12. (1890) 84:6. *Jubileum*, 1899. 245–249. Mersich Andrásról I. TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:29–30. GÜNTER LEGO – JÁN TIBOR OBENAU: „Wir haben Mitteleuropa vermessen“. Die Familien der Geometer: Obenau, Biscontini, Mersich, Tiller, Kraus und Lego. *Catastrum*, 5. (2018) 2:27–28. ZÁVOCZKI ADRIENN: Az Országos Felmérési Tisztviselők Internátus- és Segélygyulete. *Catastrum*, 3. (2016) 1:35–41. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

■ Budapest, Országház utca, 1890-es évek (Fortepan /BFL/ Klösz György fényképei. BFL, XV.19.d.1. 08.035)

jassággal fogadták vendégeiket, s a körülbelül hatvan tagból álló társaság a legkedélyesebb hangulatban mulatott. A gazdag vacsora után is nyílt buffet állt egész éjjel a vendégek rendelkezésére s a tánc, melyben a házi kisasszonyok jó példával jártak elől, kifogyhatatlan jó kedv mellett reggeli nyolc óráig tartott. Jelen voltak többek közt Madarassy Pál pénzügyminiszté-

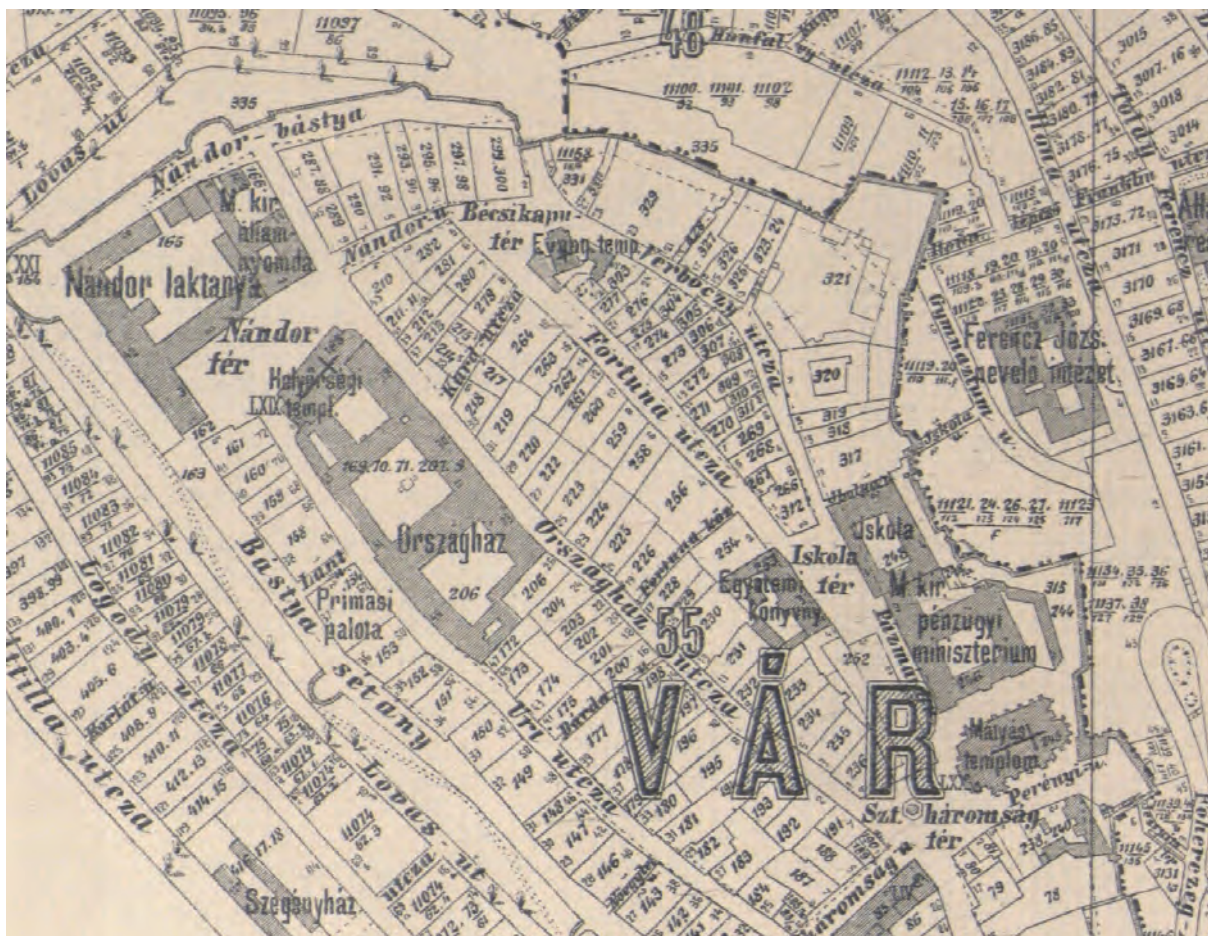
riumi államtitkár-helyettes, Jekelfalussy Lajos miniszteri tanácsos és leánya²³, André miniszteri tanácsos²⁴, dr. Földy János királyi tanácsos és neje, Hodossy Imre képviselő és neje, Sártory pénzügyi tanácsos nejével és leányaival²⁵, Odor nővérek, Sartorius Nandine k. a., Gombos osztálytanácsos leányával, Péchy miniszteri titkár és neje, dr. Hegedűs honvéd-főtörzsorvos²⁶, He-

23 Jekelfalussy Lajos (1828–1899) lánya Jekelfalussy Malvin (1862–1928).

24 André Lajos (†1905. 05. 13.) l. REISZ, 2020. 28–31., REISZ T. CSABA: André Lajos tanulmányútjai a magyarországi földadóreform végrehajtásához. *Catastrum*, 7. (2020) 2:13–24.

25 Sártory Antal (Rácszentpéter, 1829. 09. 10. – Budapest, 1896. 02. 09.) 1878-tól 1895-ig Kőszeghy főnöke, felmérési igazgató. Neje Sauloveč Kis / Sauloveci Kiss Regina (†Budapest, 1912. 10. 03.), lányai Donáta és Szidónia. ÖStA, FHKA NHK, Katasterabt. Akten 513. 8140/1864. Gyászjelentések: Pandeia. RAUM, 1987. 240–241. ZÁVOZCKI ADRIENN: Sártory Antal kézirata a magyarországi kataszteri felmérésről. *Catastrum*, 2. (2015) 1:25–26.

26 Hegedűs János (†Budapest, 1917. 11. 09.) honvéd főtörzsorvos, országgyűlési képviselő, kinek felesége Lejtényi (született Tenczer) Vilma, az Országház utca 115. (1882-től 17.) számú ház – ahol a Kőszeghy család lakott – egyik tulajdonosa, mivel a ház Tenczer Károly (Pest, 1803 - Bécs, 1864. 02. 09.) mérnök örökösének tulajdonát képezte. FamilySearch, Pandeia. MNL OL, S 79 Térképtár, Katazsteri gyűjtemény, Iratok - No. 576/1–2., 4–6.; D 189 - a - 1865:14184. *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1882–1890. BFL, IV.1411.b A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Budapest Székesfőváros Árvaszékének (1873–1875 Budapest Székesfőváros Tanácsának, mint gyámhatóságnak) iratai, Általános iratok - 1875 - 1612. Mi újság? *Vasárnapi Újság*, 12. (1865) 41:521. SZENTIVÁNYI, 1895. 146. Fővárosi hírek. *Magyarország*, 22. (1915) 56:10. Napi hírek. *Pesti Napló*, 68. (1917) 277:7.

■ Az Országház utca 17. és 5. számú ház, valamint az Őri utca 42. számú ház Budapest 1895. évi térképén (MNL OL, S 75 - No. 46/34.)

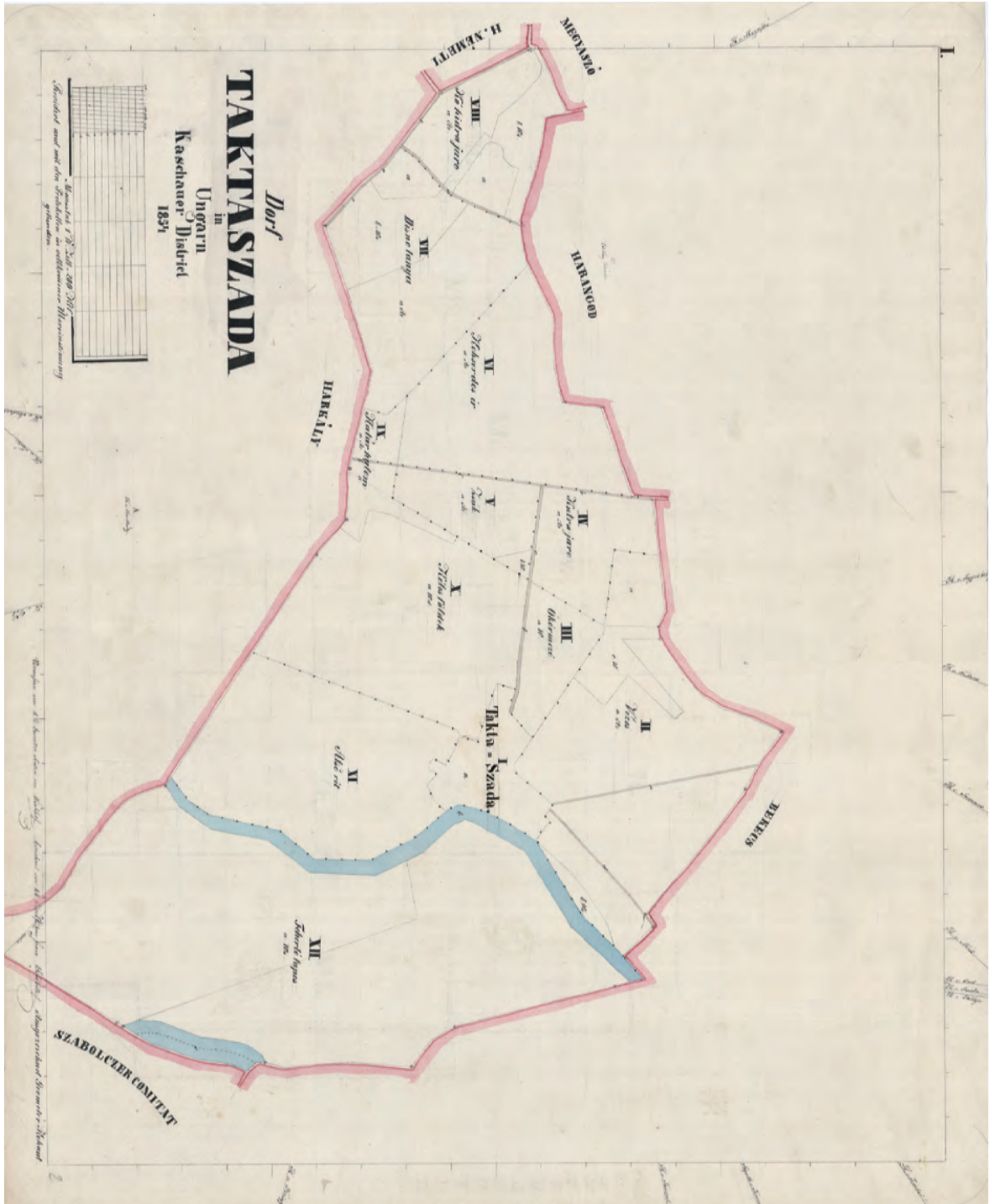
gedűs Ferenc számtanácsos, dr. Winkler Béni selmeci akadémiai tanár sat.²⁷

A négy mérnök példája is mutatja, hogy a provizoriumhoz kapcsolódó műszaki munkák kivitelezésénél alkalmazott mérnökök esetében nem volt feltétel a felsőfokú mérnöki oklevél. A Habsburg Birodalom okleveles mérnökeinek nagy része ekkor Galíciában dolgozott, mert ott a részletes felmérés máso-

dik szakasza 1844-től 1854-ig tartott. Fülhegyi, Gyarmathy és Hadfy katonaként szerzett műszaki ismereteket, a geodéziát a gyakorlatban sajátította el. Kőszeghy először a gyakorlatban, egy mérnök mellett tanulta meg a felmérés tudományát, utána iratkozott be a bécsi politechnikumba, felsőfokú végzettsége azonban meghatározó szereppel bírt hivatali előmenetelében.²⁸

27 Fővárosi hírek. *Fővárosi Lapok*, 19. (1882) 23:149., 20. (1883) 19:124. *Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1880–1911. Budapest főváros dunajbóparti (volt budai és ó-budai) részének beltelkein létező helyrajzi s az új és régi házszámok mutatókönyve*. Bp., 1882. 15. BFL, VII.151 - 1885 - 440., VII.152.a A jogszolgáltatás területi szervei, Zimányi Alajos közjegyző iratai, Okirat - 1901 - 228., VII.184.a A jogszolgáltatás területi szervei, Weinmann Fülöp közjegyző iratai, Okiratok - 1876 - 795., 2020.; VII.185 A jogszolgáltatás területi szervei, Weiser Károly közjegyző iratai - 1879 - 1665.

28 A Habsburg Birodalom egyes területeinek felméréséről I. RUMPLER, HELMUT: Vorwort. *Der Franziszeische Kataster im Kronland Bukowina Czernowitzer Kreis (1817–1865). Statistik und Katastralmappen*. Hg.: HELMUT RUMPLER, KURT SCHARR, CONSTANTIN UNGUREANU. Wien–Köln–Weimar, 2015. 15.

▪ Taktaszada térképe, 1854. Fehérte Kőszeghy Antal (MNL OL, S 78 - 336. téka - Taktaszada - 2.)

KISS MÁRTON

*Skála Vencel (1826–1917) emlékezete Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig**

A kataszteri felmérés szervezetének kialakulása

Raum Frigyes a magyar területeken létrehozott kataszteri igazgatás szervezeti fejlődését vizsgálva megállapítja, hogy a kataszteri felmérés struktúrája nem egy új elgondolás alapján jött létre, hanem a 19. század elejétől fogva meglévő tapasztalatokra támaszkodott. A felmérést nem a meglévő közigazgatási egységeken (például megyéken) belül képzelték el, hanem a kormányzati szempontokat figyelembe vevő „gördülő tervezéssel” haladtak végig a birodalom területén és országrészeket mértek fel. A szervezet így a szakigazgatások többségével ellentétben nem volt erősen centralizált, a helyi-regionális viszonyokhoz alkalmazkodva kisebb központokat hoztak létre.¹

Újabban Reisz T. Csaba vetette fel a kataszteri felmérés szervezeti történetének és személyzeti állományának kérdéseit. A megnyíló levéltárak és a számítógépes adatbázisok segítségével véleménye szerint egy minden eddiginél pontosabb és használhatóbb rendszer hozható létre. Ez nem pusztán az adott területi egységeken belül működő igazgatási szerveket világítaná meg, hanem alkalmas lenne a különböző mérnökök életútjának bemutatására, a szakma „elmagyarosodásának” felderítésére és a rendszer iratképzési gyakorlatának rekonstruálására is.² Jelen tanulmány azokhoz

az írásokhoz csatlakozik, amelyeknek a szerzői feladatuknak tekintik a Habsburg Birodalomban – és az Osztrák–Magyar Monarchiában – tevékenykedő kataszteri felmérési mérnökök felkutatását és bemutatását.³

Mivel a felmérés alapvetően modernnek számított, a magyar területeken megjelenése elején már alkalmazásban lévő külföldi – legtöbbször osztrák, olasz és cseh – szakemberek tevékenykedtek. Ezen majd a később kiépülő és professzionálissá váló mérnökképzés változtatható, aminek alapjait a pesti mérnökintézetben tették le.

A szervezeti alapokat 1854-ban hozták létre, amikor Sopronban létrehoztak egy kataszteri felmérési igazgatóságot a feladatok koordinálására.⁴ 1861-ben a Vacano Fülöp vezette igazgatóságot Horvát–Szlavóniába helyezték át, így a horvátországi felmérés központja Zágráb lett. A munkát három év alatt végezték el, a kiegészítő mérések elvégzéséhez két alközpontot hagytak hátra Eszék és Zágráb székhellyel. Ezután a szervezet újra Sopronba került, hogy felmérje Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyéket, majd három év után ismét megszüntették, Vacano pedig Budára került az országos igazgatóság élére.

Az 1867. évi kiegészítés a kataszteri szervezet számára azt jelentette, hogy az ország határain belül dolgozók helyben maradhattak és nem volt kötelező a birodalom más területeire át-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Ezúton szeretném megköszönni Reisz T. Csaba, Török Enikő (MNL OL), Bósz Attila, Nagy Imre Gábor (MNL BaML), valamint Papp Roland (Biokom Nonprofit Kft.) tanulmányom megírásához nyújtott segítségét.

1 A magyar földmérés és térképészet története. 3. és 4. fejezet. 2. kötet A. Főszerk.: RAUM FRIGYES – JOÓ ISTVÁN. Bp., 1992. (= A magyar földmérés), 7–8.

2 REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél. *Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215., 192–193.

3 Ilyenre kitűnő példa: TÖRÖK ENIKŐ: Elekes Ferenc – katona, térképrajzoló, litográfus és mérnök. *Catastrum*, 5. (2018) 4:36–43.

4 TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:15–28.

■ Pécs látképe 1863-ban (MNL BaML, XV. 25. k. 2.)

költözniük. Ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy a kataszteri mérnöki igazgatás lassan nemzetivé váljon, ennek eredménye a század végén érezte hatását. Addig azonban előfordult, hogy a szervezetek létszámhiánnyal küzdöttek, mivel a hozzáértő szakembereket az osztrák kormányzat vagy nem adta át, vagy önmaguk döntöttek úgy, hogy továbbállnak. Az 1880-as években a szervezet tovább erősödött, 1884-től állandó székhelyű központok jöttek létre, kezdetben tizenkettő.⁵

Pécs városa a 19. század második felében

Pécs gazdasági helye és szerepe nagymértékben megváltozott a 19. század második felében. 1850 és 1910 között a város lakossága háromszorosára növekedett, többnyire a szomszédos régiókból történő beköltözés és az új szakigazgatási szervek okozta munkaerő-beáramlás miatt. A városlakók házasságai alapvetően alacsony születésszámot mutattak,

és nem volt ritka az egykezés sem. A település társadalma egyszerre tekinthető tradicionálisnak és modernnek, így az őstermelők mellett egyre nagyobb számban jelentek meg az iparban alkalmazottak, valamint a hivatalnokréteg is növekedett. Az ország városhálózatában Pécs komoly szerepet játszott, mivel egyszerre volt egy régió (Délkelet-Dunántúl) központja, továbbá a bányászat révén országos elismertségre is szert tett. A tiszti címtárak hűen tükrözik, hogy az állami szakigazgatási szervek csaknem kétharmadának pécsi székhelye is volt, amelyek illetékessége rendszerint több megyére is kiterjedt. A 11. kataszteri felmérési felügyelőség is ezek közé tartozott, azonban az ezzel szorosan együttműködő pénzügyigazgatás csak Baranya megyei illetékességű volt. Az itt dolgozók a város tisztviselő-értelmiségi rétegéhez tartoztak, az 1900. évi tiszti címtár adatai szerint a városban szolgáló állami tisztviselők száma 174 fő volt, ebből a kataszteri felmérés 15 főt jelentett.⁶

5 A magyar földmérés, 9–12.

6 Források Pécs város polgárosodásáról (1867–1921). Szerk.: NAGY IMRE GÁBOR. Pécs, 2010. (= Források), 13–21., 29–31.

Skála Vencel szakmai életútja

Skála Vencel 1851. július 21-én kezdte meg pályafutását a kataszteri szervezetenél, majd öt évvel később 1. osztályú segéddé és asztalvezetővé nevezték ki (május 18-tól). A levéltári adatok szerint ekkoriban Bukovinában szolgált, majd egy évvel később Tirolba helyezték át.⁷

Skálát ezután a fiumei felügyelőséghez helyezték át 1861-ben, ahol 4. osztályú mérnöki kinevezést kapott. Két évvel később (1863) a szomszédos eszéki felügyelőséghez osztották be, hogy részt vegyen Szlavónia kataszteri felmérésében 3. osztályú mérnökként. A birodalmi keretek átszervezésekor a magyar területek nyugati részét felügyelő soproni igazgatósághoz került, ahonnét – valószínűleg a korábbi tapasztalatai miatt – a pécsi felügyelőséghez helyezték át.⁸ Rövid itteni tartózkodás után 1868–1869 fordulóján újból az eszéki felügyelőségen találhatjuk, immáron 2. osztályú mérnökként.⁹ Egy évvel később Skálát áthelyezték a nyírbogdányi, majd innen a nemesztói felügyelőséghez.¹⁰

A tiszti címtár szerint 1873 és 1875 között biztosan Budán szolgált a felmérési hivatal egyik mérnökeként.¹¹ Más forrásokból tovább pontosítható a dátum, egy évvel korábban már itt dolgozott első osztályú mérnökként.¹² A hivatal irányítója az a Sártory Antal

felügyelő volt, aki később a budai igazgatóság vezetője lett.¹³ Skála itteni tevékenysége idején szerzett olyan szakmai és baráti kapcsolatokat, amelyek eredményeként például egyik tanulmányának végén Ortway Tivadar név szerint megköszönte a segítségét és a támogatását, amelyet a munka elkészültéhez nyújtott.¹⁴

1877-ben nevezték ki főmérnöknek, lehetősége nyílt arra, hogy a családjához „hazatérjen”, és folytathatta munkáját a hivatalban. A következő évben (1878) egy rövid levélváltás jelent meg a főmérnök és egy titokzatos „ly” között. A vádló szerint a főmérnök súlyos csalásokat követett el az útidíjak felszámításakor, ráadásul erről még vizsgálatot sem volt hajlandó indítani.¹⁵ Skála szükségét érezte, hogy erre válaszoljon és hat nappal később nyílt levélben felelt a vádakra, kifejtve, hogy az „illető

■ Skála Vencel állomáshelyei (a szerző rekonstrukciója)

7 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK), Katasterabt. Akten 397. 1051/1857., 399. 6640/1857. Ezúton köszönöm Török Enikőnek, hogy a bécsi kutatási eredményeit önzetlenül megosztotta velem, ezekre hivatkozom e tanulmányban.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok – 21. tétel (= K 269), Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1860–1865.

9 Ez lett később a varasdi felügyelőség.

10 MNL OL, K 269. Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1868–1874.

11 Magyarország tiszti cím- és névtára, 1873:128.; 1875:106.

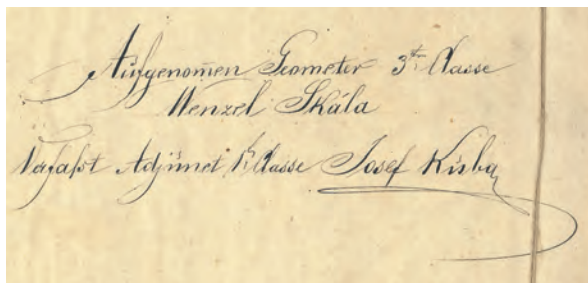
12 MNL OL, K 269. Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása, 1868–1874.

13 Sártory Antal 1878–1896 között töltötte be ezt a pozíciót. *A magyar földmérés*, 10.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Sártory Antal kézirat a magyarországi kataszteri felmérésről. *Catastrum*, 2. (2015) 1:25–33.

14 ORTVAY TIVADAR: A magyarországi dunaszigetek alakja és iránya, területnagysága és partmagassági viszonyai. *Mathematikai és Természettudományi Közlemények*, 15. kötet (1877–1878) 64.

14 Létezik egyenlőség a törvény előtt? *Pécsi Figyelő* (= PF), 6. (1878) 2:3. (jan. 10.).

15 Skála Vencel kataszteri főmérnök levele. *PF*, 6. (1878) 3:3. (jan. 16.).

■ Skála Vencel földmérő neve egy kataszteri munkarészen (MNL BaML, VI. 181. Hegyszentmárton iratai)

egyéniséget” már elbocsátották korábbi hivatalából, és a kérdéses hivatali vizsgálatot maga fogja kezdeményezni.¹⁶ A vita további részétől a lap távol maradt, és a hivatal belső ügyeként kezelte tovább az eseményeket.¹⁷

A kataszteri felügyelőségek munkájuk befejeztével átadták a helyüket a helyszínelési felügyelőségeknek, amelyekből négy volt az országban: Budapesten, Nagykanizsán, Pécsen és Szegeden. Skálát 1879-ben megbízták a pécsi helyszínelési felügyelőség vezetésével „felmérési vezetőként”. 1884-ben másodosztályú felmérési felügyelőként vezette a felügyelőséget, majd 1891-ben első osztályú felmérési felügyelővé nevezték ki.¹⁸ Pécsi állomáshelyén több mint 14 éven keresztül szolgált egészen 1893. évi nyugdíjazásáig. Vezetésével folytatták Baranya megye kataszteri felmérését és megkezdték Tolna megye területének kataszteri feltárását. Az 1893. évi állami zárszámadás szerint Skála Vencel kataszteri felmérési felügyelő 67 éves korában kérelmezte nyugdíjazását több mint 41 évnyi szolgálat után (41 év, 9 hónap, 10 nap). A *Kataszteri Közlöny* szerint 1893. május 1-jével vonult nyugalomba, így

adódik ez a hosszú szolgálati idő.¹⁹ Nyugdíjának összege évi 1600 korona volt.²⁰

Részvétel Pécs politikai életében

A főmérnök nyugdíjazása után hamar Pécs város vezetésének közelébe került. A települést irányító virilisták között őt is folyamatosan megtalálhatjuk 1895 és 1898 között, ahonnan csak 1899-ben esett ki. 1895-ben az 50., 1896-ban és 1897-ben a 47., végül 1898-ban a 44. helyen került be az 57 főt számláló listába.²¹ Külön öröm lehetett a családnak, hogy a legelső hivatali évét lányának férjével, vagyis vejével, Csigó Jánossal együtt tölthette el virilistaként.²² Utolsó hivatali évében (1899-ben) a *Pécsi Napló* kiderítette, hogy a 14 éves gyűlésből tíz ülésen volt ott, így a szorgalmasabb városatyák közé sorolták.²³ 1913-ban a következő évi virilisták között a kataszteri mérnök a póttagok közé került be 1202 korona fizetett adójával.²⁴

A városi politizálás mellett Skála komoly szerepet vállalt a pécsi Szabadelvű Párt működésében. Erről először 1892-ben van adat, amikor a Nádor szállóba hívták meg a párt képviselőit. A névsort végignézve olyan prominens szereplők voltak jelen, mint Aidinger János polgármester, Majorossy Imre főjegyző, Opris Péter postaigazgató, Dischka Győző iskolaigazgató, valamint Skála Vencel. A települést komoly belpolitikai csatározásokhoz akarták felhasználni, azonban a jelen lévő képviselők szólni sem tudtak meglepődöttségükben, így az sikertelenül zárult.²⁵ 1901-ben a párt gyűlésén Skálát bizalmi embernek, illetve a végrehajtó bizottság tagjai közé is megválasztották.²⁶

17 Szerkesztői tájékoztatás. *PF*, 6. (1878) 4:3. (jan. 26.).

18 BALÁZS LÁSZLÓ – RAUM FRIGYES: Tények és emlékek a magyar földmérés szervezetéről. I. rész. Az 1945 előtti időszak összefoglalása. *Geodézia és Kartográfia*, 35. (1983) 2:73–83.

19 Vegyesek. *Kataszteri Közlöny*, 2. (1893) 4:11.

20 A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1893. évi zárszámadásról, valamint az államháztartás, államvagyon és állami adósságok kezelése körül az 1893. évben szerzett tapasztalatiról. Bp., 1894. 38.

21 Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (= MNL BaML), IV. 1404. c) Pécs Város Igazoló Választmányának iratai. Törvényhatósági Bizottsági Tagok névjegyzékei, 24–28, 1895–1899.

23 A város-atyák kalkulusa. *Pécsi Napló* (= *PN*), 8. (1899) 12:4. (jan. 15.).

24 Pécs város 1914. évi virilistái. *Dunántúl*, 3. (1913) 216:2. (szept. 19.).

25 *PF*, 20. (1892) 20:2. (márc. 9.).

26 A pécsi szabadelvű-párt. *PN*, 10. (1901) 212:2. (szept. 14.); A pécsi szabadelvű párt. *Pécsi Közlöny*, 9. (1901) 78:5 (szept. 29.).

A politikai életbeli részvétel mellett Skála több társadalmi és kulturális szervezetnek is tagja volt. Budáról történő hazatérése után a pécsi torna- és tűzoltó egyesületnél választották meg bizottsági tagnak, amelynek elnöke az akkori polgármester, Aidinger János volt.²⁷ 1880-ban támogatásban részesítette a Wagner Károly emlékére tett alapítványt, amely az Országos Erdészeti Egyesülethez tartozók özvegyeinek és árváinak nyújtott segítséget.²⁸ 1883-ban egy forint felülfizetéssel találhatjuk meg Skála Vencelt a vendégek névsorában.²⁹ A Pécsi Nemzeti Színház alapítására közel félmillió forintnyi összeget gyűjtöttek a város lakói 1895-ben, az adakozók között megtalálhatjuk Skálát is, aki 25 forintot adott a kulturális élet fejlesztésére.³⁰ 1900-ban a „Baranyamegyei Hitelintézet” részvénytársaság közgyűlésén is megjelent mint a választmány tagja. A februári ülésen Skála elnökként a választási bizottság élére került.³¹ Egy évvel később részt vett annak a „Pécs-Baranyai Kertészeti Egylet”-nek a közgyűlésén, amelynek korábban is tagja volt.³²

■ Levelezőlap a Ferenciek utcáról, Pécs (Kistelegdi-gyűjtemény, 1/1975)

Családi élet és ingatlanok

Vencel életének első szakaszáról kevés információval rendelkezünk. A csehországi Piszek anyakönyvei szerint Skála József Vencel (Waclaw Josef Skalla) 1826. augusztus 11-én született, édesapja Vojtek Skala, édesanyja Anna „Wlaskai”, Vaclav Lisky lánya volt.³³ A házassági anyakönyv szerint Vencel édesapja Adalbertus Skála posztókészítő, anyja pedig Anna Viselka volt. A később idézendő halotti anyakönyvi bejegyzés szerint Vencel édesapját „Skála Bélának” hívták, édesanyját pedig Licska Annának.

Skála 1865-ben kötött házasságot Pécssett Schön Juliannával a pécsi ferencesek templomában. Tanúik Gruber Edvárd (Eduardus Gruber) ügyvéd és Kollman Edvárd (Eduardus Kollman) felmérési felügyelő voltak.³⁴ Házasságukból egy lánygyermek, Szeréna (Seraphina Paulina Julianna) született 1866. november 5-én.³⁵ Ő később Csígó János alapítványi ügyvéddel kötött házasságot, hat gyermekük született, akik közül többen jelentős karriert futottak be. Csígó Károly János katonaként szolgált az első világháborúban, míg Csígó Lajos mérnök életéről a következő számban szólunk.

Skála a házasságával Pécs tekintélyes iparos családjával került rokonságba. Sógornője, Schön Mária Zsolnay János sütőmesterrel kötött házasságot, így családi kapcsolata volt a később gyáros famíliával is.³⁶ A megkötött friggyel hozzá került hozomány is jelentősnek számított. Júlia tulajdona volt egy belvárosi ház (a mai Ferencesek útja 52.) és egy szőlőhegyi telek is.³⁷ Pécs város utcáinak jegyzékében

27 Különfélék. A pécsi torna és tűzoltó egyesület üléséről. *PF*, 6. (1878) 8:2. (febr. 23.).

28 Adományok a Wagner Károly emlékére tett alapítványra. *Erdészeti Lapok*, 20. (1881) 1:75–77.

29 Különfélék. Felülfizetések a fenti hó 8-án tartott jótékony célú táncszertély alkalmából. *PF*, 11. (1883) 19:2 (máj. 12.).

30 A pécsi nemzeti színház alapítói. *PF*, 23. (1895) 229:4. (okt. 6.).

31 Pénzügyintézet közgyűlés. *PN*, 9. (1900) 46:3. (febr. 27.).

32 A pécsi kertészegylet közgyűlése. *PF*, 29. (1901) 87:5. (ápr. 16.).

33 Pílsék római katolikus anyakönyvei elérhetők a Family Search (www.familysearch.org) oldalán. Skála születési bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G93W-C4QB>.

34 Skála Vencel és Schön Julianna házassági bejegyzése. MNL BaML, IV. 1419. Pécs város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (= IV. 1419.). R.k. székesegyházi plébánia, 1827–1895, 1865. év.

35 Skála Szeréna születési bejegyzése. MNL BaML, IV. 1419. R.k. székesegyházi plébánia, 1827–1895, 1866. év.

36 Zsolnay Jánosné Schön Mária gyászjelentése. <https://dspace.oszk.hu/>

37 MNL BaML, XV. 3. c. BmK. 461. Pécs kataszteri térképe (1865); 489. helyrajzi szám. handle/20.500.12346/646560.

■ Ferenciek utca, Pécs (Kistelegdi-gyűjtemény, 1/1968)

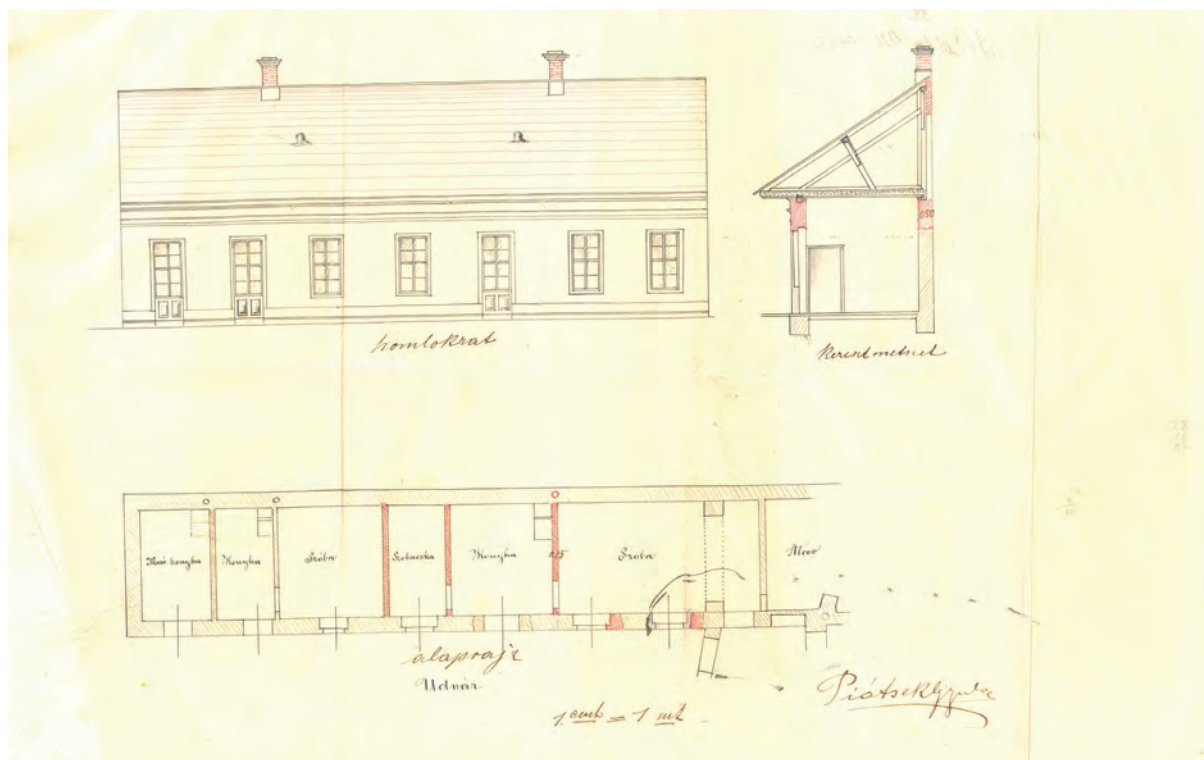

■ Skála Vencel szőlője Pécs szabad királyi város térképén, 1895 (MNL BaML, XV. 9. 131.)

végigkövethetjük a tulajdonosok sorát, ez bizonyítja a tartós családi tulajdonlást.³⁸

A szőlőterület azonosításához segítségül hívhatjuk a kataszteri összeírásokat, pontosan olyanokat, amilyeneken maga Skála is dolgozott. Pécs városának térképén a „Szkókó” részen található szőlőbirtok a Frühweisz utca 2. szám alatt „Skála Vencelné” nevére volt bejegyezve, mégpedig „Pestről irányítva”.³⁹

A szőlő fontos identifikációs tényezőt jelentett a városiak – így a pécsiek – számára. A pécsi földbirtoklás az országos tendenciákkal ellentétben kisüzemi formát öltött. A városlakók számára a szőlő- és gyümölcsstermesztés egyszerre jelentett presztízskérdést és megélhetési formát.⁴⁰ Egyes kutatók szerint az „ide tartozás” és beilleszkedés fokmérője nem

■ Skála Vencel házának homlokzata és alaprajza (MNL BaML, IV. 1406. b. 4266/1882.)

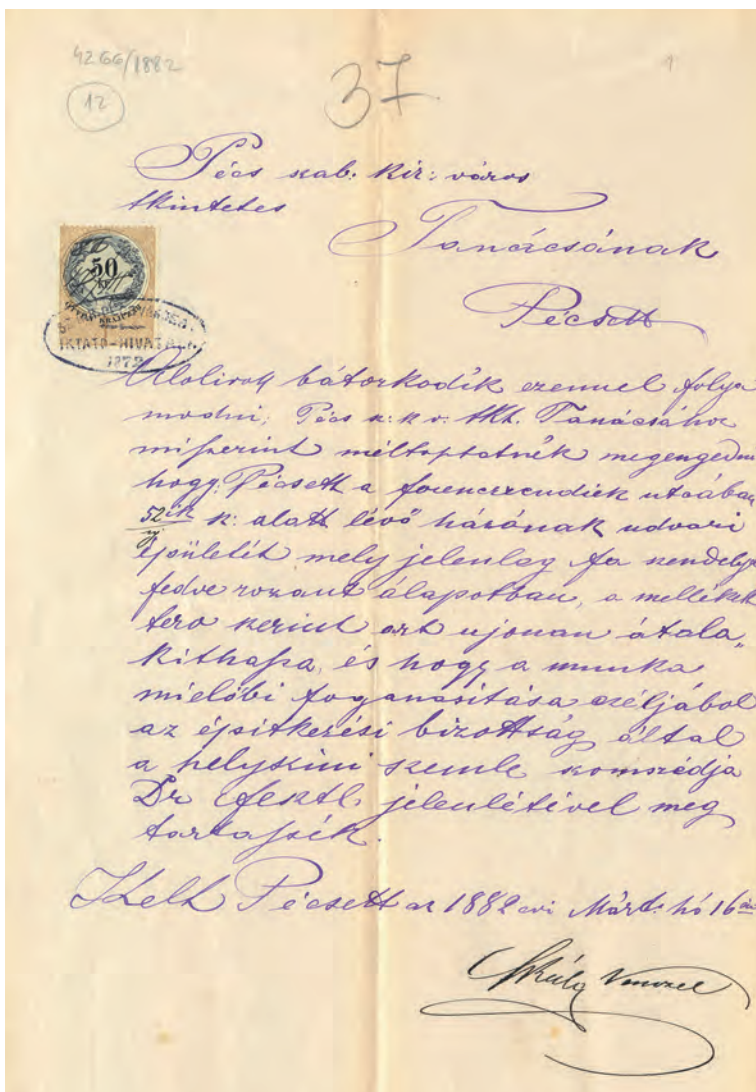
38 MADAS JÓZSEF: *Pécs-belváros telkei és házai*. Pécs, 1978, 638–639.

39 MNL BaML, XV. 3. c. BmK. 461. Pécs kataszteri térképe (1865); MNL BaML, XV. 9. Pécs város térképeinek gyűjteménye 131. Pécs szabad királyi város térképe 1895.

40 *Források*, 147.

kizárólag a származás, hanem a szőlőbirtokosság volt. A „pécsi tüke” fogalma is erre lehet bizonyíték, ami nem a leszármazásra, hanem a szőlőre utalt.⁴¹ A városban a jelentősebb ipari üzemekkel rendelkezők is törekedtek arra, hogy szőlőt vásároljanak és abból további jövedelemre telessenek szert. Olyan személyeket találhatunk ezek között, mint Hamerli János kesztyűgyáros, Little József pezsgőgyáros vagy Zsolnay Vilmos kerámiagyáros.⁴² Skála szőlője nem pusztán státuszszimbólum volt, így több „földmérői összejövételnek” is otthont adott. 1891-ben két ilyen eseményről tudunk, először Freygang Károly főmérnök 40 éves szolgálati idejét, majd magának Skála Vencelnek 40 éves állami szolgálatát ünnepték a dolgozók, amikor egy ezüst serleget is kapott munkatársaitól.⁴³

Pécs városa kataszteri irataiban tovább vizsgálódhatunk a szőlőbirtok méretéről. Egy 1897. évi nyilvántartási jegyzék szerint a telek három részből állt, kettőben szőlő volt, a harmadikban pedig egy „lakház, udvar és présház”.⁴⁴ Egy 1912. évi határleírás szerint ez utóbbi volt Skála Vencel nyaralója, vagyis szőlőtermeléssel már nem foglalkoztak ekkoriban.⁴⁵ Egy 1909-ben kelt adótárgyváltozási jegyzék szerint a tulajdonosok – Skála Vencel és felesége – kérelmezték, hogy a három telekrészt nyilvánítsák legelőnek, mivel szántóföldnek nem használható és teljesen terméketlen. Ennek több oka is lehetett, egyrészt a

■ Skála Vencel levele (MNL BaML, IV. 1406. b. 4266/1882.)

várost érintő filoxérajárvány egyik távlati következményeként is értelmezhető; másrészt Skála ekkoriban már közelített a nyolcvanhoz, így valószínűleg ereje sem lett volna a birtok karbantartására.⁴⁶ A *Pécsi Napló* 1915. május 2-án írt cikkében rálelhetünk, hogy a Fröhweisz dülő 2. számon lévő házat („nyaralót”) és telket ekkor adták át gyermeküknek, Szerénának és férjének, Csigó Jánosnak 1000 koronáért.⁴⁷

41 *Források*, 148–150.

42 *Források*, 147.

43 Jubileum. *PF*, 19. (1891) 32:3. (ápr. 22.).

44 MNL BaML, VI. 181. Pécsi Állami Földmérési Felügyelőség (1851–1867: Pécsi Felmérési Felügyelőség; 1945-től: Állami Földmérési 11. számú Felügyelősége) iratai (= VI. 181), Pécs Nyilvántartási jegyzéke 1897.

45 MNL BaML, VI. 181. Pécs Határleírása, 1911.

46 MNL BaML, VI. 181. Pécs. Adótárgyváltozási jegyzék.

47 Új pécsi háztulajdonosok. *PN*, 24. (1915) 98:7. (máj. 2.).

■ Skála Vencel házának homlokzata (MNL BaML, IV. 1406. C-11496/1902, Skála Venczel háza)

Skála háza nemcsak a család, hanem a város életében is jelentős szerepet játszott. A helyi lapokban megjelenő írások közül többen utalnak a „Skála-házra” – esetenként Skála-féle házra – mint a belváros egyik központi épületére. Egy 1882. évi hirdetés szerint a „pécsi szőlősgazdák egyesületének főügynöksége” nyitott irodát itt.⁴⁸ Ehhez azonban a házat át kellett építeni, amit Skála kezdeményezett is a városi tanácsnál. Levele szerint a „Ferenczrendiek utca 52.” szám alatt lévő házának faszindelyes melléképületét kívánta átépíteni a beadott tervek alapján.⁴⁹

1892-ben a bérkocsisok állomásaként használták az épület előtti részt.⁵⁰ 1895-ben Göbel Kálmán gyógyszerárának költözésekor többen a Skála-féle házra gondoltak lehetséges új helyszíneként.⁵¹ Ekkoriban büntetést is kellett fizetnie, mert a téli időszakban elhanyagolta az épület előtti járda tisztítását.⁵²

A tulajdonos tevékenyen hozzájárult, hogy az épület alkalmas legyen a lehetséges új beruházásokra. E törekvése 1897-ben járt sikerrel, amikor is Grün József kávéházat nyitott meg a „Ferencz-utczája 52. sz. alatt, a Skála-féle ház”-ban, ahol kávéitalokkal, biliárddal és hírlapokkal várta a vendégeket.⁵³ A vállalkozás azonban nem működött sokáig, mivel 1900-ban Skála már ismét hirdette a kávéházat (hozzátartozó lakással együtt) november 1-jétől kezdve.⁵⁴ Az épület következő felújítására 1902-ben került sor, ekkor az utcai homlokzat tervét adta be Skála a városi tanácsnak jóváhagyásra.⁵⁵

■ Skála Vencel és családjának sírboltja (Pécsi köztemető, a szerző felvétele)

Az életút vége

A család egyre inkább visszahúzódott saját birtokára és a Ferencesek utca 52. alá. Unokáik közül ketten a háborúban szolgáltak, lányuk, Szeréna pedig sokat dolgozott önkéntesként a helyi Vöröskeresztnél.⁵⁶ A visszavonult Skála szép kort megélve 1917. december 8-án hajnali 2 óra környékén halt meg „aggkórban”.⁵⁷ A *Dunántúl* című lap pár nappal később kö-

48 PF, 10. (1882) 5:4. (febr. 4.).

49 MNL BaML, IV. 1406. b. 4266/1882. március 16, Skála Vencel levele.; MNL OL, S 79 Kataszteri gyűjtemény, Iratok, No. 149/3. Pécs házszámjegyzéke.

50 A rend a király itt léte alkalmával. PF, 20. (1892) 73:3. (szept. 10.).

51 Külvárosi gyógyszerár a belvárosban. PN, 4. (1895) 272:5 (nov. 15.).

52 Megbírságotl házi urak. PF, 23. (1895) 16:3. (jan. 19.).

53 PF, 25. (1897) 249:8. (okt. 30.).

54 *Magyar Vendéglős és Kávésipar*, 3. (1900) 14:3 (júl. 15.); Hirdetés. PN, 9. (1900) 47:7. (febr. 28.).

55 MNL BaML, IV. 1406. e) „C” (1946-tól III.), Gazdasági és Építési, 1926-tól Gazdasági, 1947-től Népjóléti és Kulturális ügyosztály iratai, C-11496/1902, Skála Vencel háza.

56 A pécsi Vöröskereszt fiókegylet házipénztára. PN, 25. (1916) 185:5. (aug. 23.).

57 Skála Vencel halotti bejegyzése, 1917. december 10. MNL BaML, XXXIII.1. a) Baranya Megye és Pécs Város anyakönyvi kerületei állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. Pécsi halotti anyakönyvei.

■ Corpus Christi kápolna, Pécs (MNL BaML, XV. 42. Borsy Károly képeslapgyűjteménye)

zölt cikke szerint a 93 éves korában elhunyt bár nem volt pécsi származású, mégis tevékenyen kivette a részét Pécs társadalmi életéből. Nyugdíjazása után visszavonultan élt népes családjának körében, amelynek tagjai tisztel-

ték és szerették.⁵⁸ Gyászmiséjét a pécsi Corpus Christi kápolnájában december 10-én fél 10-kor; míg a temetést délután fél háromkor tartották a központi temetőben. Schön Juliana a következő hónapban kérelemmel fordult a pécsi felügyelőséghez, hogy támogassák őt a temetés során felmerült költségekkel. A felügyelőség az iktatókönyvek tanúsága szerint egy évnyi nyugdíjat (1600 koronát) utalt ki az özvegy számára, valamint 700 koronát a temetési költségekre.⁵⁹

Felesége több mint négy évvel később, 1922 januárjában 80 éves korában halt meg, Pécssett temették el. A korábbi családi sírbolt helyett a rokonság egy újat emelt, ahová mindkettejüket eltemették (és ahová azóta más családtagokat is temettek). Ezért fordulhatott elő az, hogy a pécsi köztemetőben található fejfán más időpont szerepel, mint ahogyan azt az anyakönyvekben láthatjuk.⁶⁰ 1922-ben Csermák Edéné – másik sógornője – egy koszorút vásárolt a „pécsi jótékony nőegylet” nevében 50 koronáért.⁶¹

Skála Vencel élete jól példázza a Habsburg Birodalom, illetve később az Osztrák–Magyar Monarchia keretein belül működő kataszteri szervezet működését. A cseh területről származó mérnök hosszú életpályájának végén magyar állampolgárrá és Pécs városának egyik fontos lakosává vált, életútját kemény munka és elhivatottság jellemezte. Az általa megkezdett mérnöki pályát unokája folytatta tovább, de ez már egy másik történet.

	484	17	Schwarz	Andrián	lakház, és udvar
	485	18	Lov	János	lakház, gazdasági épület, udvar, és kút
	486	19	Crosi	József	lakház, udvar, és kút
	487	20	Dittler	János	lakház, gazdasági épület, és udvar
Ferenccsik utca	489	24	Schön	Juliana	2 lakház
Almás utca	490	1	Stelitsky	Antal	lakház és udvar

■ A 489. hrsz. telek, a későbbi Skála-ház a lakóházak jegyzékében, 1865(MNL OL, S 79 - No. 149/1.)

58 Halálozás. *Dunántúl*, 7. (1917) 282:5. (dec. 11.).

59 MNL BaML, VI. 181. Iktatókönyv 1918.

60 Pécsi köztemető, a szerző saját felvétele.

61 *Dunántúl*, 12. (1922) 69:3 (márc. 24.); *Pécsi Lapok*, 1. (1922) 21:3. (márc. 24.).

SCHMIDT ANIKÓ

A kataster ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen

Katasztertörténeti szempontból az 1906–1911. évi országgyűlés legnagyobb eseménye az évek óta várt földadóreformmal kapcsolatos törvényjavaslat kidolgozása, tárgyalása és elfogadása volt. Annak megalkotói célul tűzték ki, hogy áthidalják a birtokból eredő „valós jövedelem” és az annál jóval alacsonyabbra kiszámított katasteri jövedelem közötti mind nyilvánvalóbb és egyre több képviselő által kritizált különbséget, és egy igazságosabb adórendszerrel megpróbálják mérsékelni a mélyülő társadalmi különbségeket. Természetesen a kataster – ahogyan az a korábbi országgyűlésekre is jellemző volt – több más törvényjavaslatnál, rendeletnél előkerült, így ebben a ciklusban is igyekeztek gyorsítani a katasteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolását, az erdélyi birtokrendezések ügyét, a méterrendszer bevezetésénél pedig a földterületekre vonatkozóan át-

menetileg érvényben hagyták a régi mértékek használatát.¹

A kataster az éves költségvetésben

Az 1906–1911. évi országgyűlési ciklusban az állandó katasternél és a földadó-nyilvántartásnál, a katasteri helyszínelési felügyelőségeknél és a kolozsvári katasteri igazgatóságnál a tervezetthez képest minden évben túlköltekkeztek. Ennek egyik oka az volt, hogy az egyre sürgetőbbé váló katasteri és ingatlanlekkönyvek összehangolása miatt a betétszerkesztésre több díjnokot fogadtak fel. Ebben az országgyűlési ciklusban a korábbiakhoz képest többeket részesítettek jutalomban is, mivel a döntéshozók szükségesnek látták értékelni mindazok munkáját, akik „a felmérési munkálatok megoldásánál kiváló érdemeket szereztek” vagy éppen a feladatok elvégzéséért

A földadóból származó bevételek és a katasterre vonatkozó éves költségvetés (korona) 1906–1911 között

Év	A folyó évre közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataster			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1906	69 835 179	83 061 969	1 805 006	1 971 304	1 880 169	1 114 097	1 108 923
1907	88 881 283	76 371 063	2 194 025	2 249 715	2 230 044	1 126 478	1 124 844
1908	68 679 116	73 779 060	2 318 944	2 326 143	2 410 204	1 211 139	1 209 863
1909	68 984 012	71 291 906	2 542 531	2 595 746	2 610 848	1 165 037	1 164 835
1910	70 729 999	68 658 745	2 542 531	2 500 509	2 754 514	1 127 229	1 115 856
1911	71 182 054	72 845 508	2 694 038	2 764 421	2 684 238	1 152 814	1 160 821

1 A korábbi országgyűlési ciklusok idején a katasteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A katasteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A katasteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A katasteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobb. 2. (2015) 3:46–59.; A kataster a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A katasteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A katasteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A katasteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataster ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataster és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44. (= SCHMIDT, 2020). A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

túlórát vállaltak. Ezenkívül 1908-ban többletkiadást okozott a hasznavehetetlen műszerek pótlása, az adminisztrációhoz szükséges nyomtatványok beszerzése és a kataszteri térképmásolatok elkészítése. A vonatkozó jelentések azonban mindig hangsúlyozták, hogy az esetleges többletköltségeket mindig először más források átcsoportosításával próbálták megoldani, ezért a tervezetthez képest az éves kiadások végül csak minimálisan emelkedtek.²

A kataszter és az ingatlan-nyilvántartás

A kataszteri és az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolása terén az országgyűlési ciklus legnagyobb előrelépése az Igazságügyminisztérium azon döntése volt, hogy az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek kiigazításának gyorsítására 50 új bírói állást, valamint telekkönyvvezetői, írnoki és napi-díjas alkalmazotti státuszokat hoztak létre. A határozatot a képviselőházban 1907 januárjában ismertető Bizony Ákos előadó ettől a telekkönyvek gyors rendezését várta, a régi rendszerben ugyanis szerinte a nyilvántartások összehangba hozása legalább 100 évet vett volna igénybe. Az intézkedés ellen senki sem emelt kifogást, Nemes Bertalan (Abaúj-Torna megye, Gönc) mindössze annyit fűzött hozzá, hogy a telekkönyveket nemcsak a kataszterrel kapcsolatban kellene kiigazítani, hanem mindenütt, ahol szükséges, hiszen sok község telekkönyvét az 1851. évi első összeírás óta nem vezették rendesen.³

A telekkönyvek összehangolásának igénye is jelentkezett Lázár Pál (Bács-Bodrog megye, Bácsalmás) indítványában, aki a műszaki nyilvántartás reformját követelte a pontosabb helyrajzi felvételek érdekében.⁴ A képviselőházban 1907. február 15-én tárgyalt indítvány indoklásaként azt hozta fel, hogy a kataszteri felmérést kizárólag adózási szempontból vé-

gezték, emiatt a helyrajzi felvételek gyakran pontatlanok, mivel nem a helyszínen készülnek, ám azokat megbízhatatlanságuk ellenére is elfogadják a kataszteri felmérésnél. *„Ezen képtelen helyzet oka, hogy a kataszteri felmérések hiábavaló munkát végeznek. Ugyanis, ha valaki földjét fel akarja osztani, felfogadhat erre a munkára bárkit. Ez az akárki azután elkészíti legjobb tudása szerint a helyrajzi felvételt, és ezt, habár a készítő alá sem írja, s habár azért ő semmiféle felelősséget nem vállal, kénytelen a hatóság elfogadni, és ami legnagyobb bűn, ezen terv szerint, amely technikailag semmiféle megbízhatóságra igényt nem tarthat, lesz most már a drága pénzen készített hivatalos felvétel, úgyszólván, meghamisítva. [...] Igaz, hogy az esetben, ha a terv szembeötölő hiányokban szenved, akkor a hivatal azt visszautasítja és csináltat egy más tervet, mégpedig az állam pénzén. Jól van, csakhogy ennek az a következménye, ha a kényszerből el is tekintünk, hogy a műszaki karnak, a kataszteri mérnököknek nagy része el lesz vonva hivatali munkájától, mert kénytelen ezen helytelen tervek helyett újabb helyes felvételeket eszközölni. De emellett még a tulajdonosnak is újabb költséget okoznak, amennyiben a tulajdonos tartozik ilyenkor úgy napszámost, mint fuvart, faanyagot és lakást az új felmérés részére ingyen szolgáltatni.”* Mindezt – véleménye szerint – úgy lehetne kiküszöbölni, ha kizárólag képzett műszaki szakember készíthetne terveket a helyszínen határkövekkel kijelölt alappontok mellett úgy, hogy az egyes határvonalaknak megfelelő pontos méreteket feltüntetné. Ezek a helyszínrajzi tervek a kataszteri térképre átvéve csak javítanának a már meglévő térképen. Hangsúlyozta, hogy a kataszteri műszaki felmérés feladata az, hogy egyrészt a kataszteri adó céljaira megfelelő adatokat szolgáltatasson, másrészt alapul szolgáljon az ingatlan telekkönyvi betétek szer-

2 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az *Állami zárszámadás 1907–1911. évi köteteiből* vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

3 *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XXVI. Bp., 1906–1911. (= KN). 94. országos ülés (1907. január 21.) VI:57.

4 Az indítvány megtekinthető: *Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–XXXVI. Bp., 1906–1911. (= KI) XI:460.

■ Wekerle Sándor (1848–1921) jogász, politikus, pénzügyminiszter, miniszterelnök 1892–1895, 1906–1910, valamint 1917–1918 között. 1918 körül (MNM TF, 6272/1957)⁵

kesztéséhez. Utóbbira alkalmatlan, amíg a helyszínrajzi térképek nem állandósított alarajzi pontok meghatározásával készülnek, ezért többször is kiemelte, hogy a rögzített alappontok szerinti felmérést kell kötelezővé tenni, a pontokat pedig, akár a határköveket, a földbe ásni. Minderre francia és német példákat hozott fel, ahol ugyanilyen módszerrel dolgoznak.

Wekerle Sándor miniszterelnök válaszában megnyugtatta, hogy már régóta tárgyal a Pénzügyminisztérium és az Igazságügyminisztérium az ügyről. Hangsúlyozta, hogy az öt felmérési felügyelőség megszervezése nagyban segíti a kataszteri felmérés gyorsítását és a telekkönyvek egységesítését. A nyilvántartásokkal kapcsolatban elmondta, hogy a kataszteri

térképekre most sem lehet valótlan adatokat felvenni, így elrontva azokat. Bár a magyar kataszteri felmérést igen magas színvonalúnak nevezte, elismerte ugyanakkor, hogy van még teendő: egyelőre csak az ország 80%-a van felmérve, és az időközben bekövetkezett gazdasági változások miatt esetenként szükséges a felmérés kiigazítása, sőt olykor új felmérés kezdeményezése is. Egyetértett a képviselővel abban, hogy „ha oly ideális nyilvántartást lehetne keresztülvinni, amely minden változást azonnal bevezet a térképeken, ezek az újabb felmérések most nem lennének szükségesek.” A műszaki nyilvántartást illetően kívánatosnak nevezte, hogy az adózás szempontjából a birtokívekben keresztülvetett nyilvántartási jegyzékek alapján, amelyeket a kataszteri felmérési felügyelőségnek megküldenek, a felügyelőség véghez vigye a műszaki helyszínelést, azaz egy szakember a helyszínen állapítsa meg azt a területet, amelyben valamilyen szerződéses feldarabolás következtében változás történt. Ennek megvalósításához a Pénzügyminisztérium mindenekelőtt az Igazságügyminisztériumtól a telekkönyvi kényszert kívánja, megvalósításához azonban alapos előkészületek szükségesek. Emellett tárgyalások folynak arról, hogy a telekkönyvi hatóság csak a műszaki hatóságok felülvizsgálata után íratassa át a telekkönyvet a jegyző által az irodában összeállított, sokszor primitív térrajzok azonnali elfogadása helyett. Kifejtette, hogy a külföldi példákat magas költségvonzatuk miatt nem tartja járható útnak. Miután a főbb kérdésekben egyetértettek, a képviselő végül visszavonta az indítványát.⁶

Kataszter és Erdély

Az erdélyi birtokrendezésről szóló törvényjavaslat tárgyalása során Sümegi Vilmos (Csík megye, Gyergyószentmiklós) felvetette, hogy

5 A felszólaló képviselő életrajzi adataira l. *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól*. Szerk.: FABRO HENRIK – UJLAKI JÓZSEF. Bp., 1906.(=FABRO –UJLAKI, 1906) és *A magyar országgyűlés A főrendiház és képviselőház tagjainak életrajzi adatai*. A Magyar Tudósító szerkesztőségének kiadásában. Bp., 1906. (= *Magyar Tudósító*, 1906). Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu). Ezúton is köszönjük dr. Lengyel Beatrix és Gaskó Judit szíves segítségét a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában (MNM TF) őrzött, a cikkhez kapcsolódó képviselők felvételeinek felkutatásában.

6 109. országos ülés (1907. február 15.). KN, VI:373–381.

■ Maniu Gyula/Iuliu Maniu (1873–1953) erdélyi román jogász, politikus, országgyűlési képviselő, 1928–1930, 1933–1934 között Románia miniszterelnöke. Julietta, Bukarest, 1920-as évek második fele (MNM TF, 62.812)

legalább Székelyföldön a birtokrendezésnél felmerülő költségek 50%-át az államnak kellene állnia, mivel ott speciális viszonyok vannak.

Hinléder Ernő (Udvarhely megye, Oklánd) helytelenítette a törvénytervezet azon intézkedését, hogy a három birtokrészletnél kevesebből álló, egy katasztrális holdnál nem nagyobb birtok után eső költségek egy részét a többi birtokosok fizessék. Kijelentette, bár örül annak, hogy a kisebb birtokokkal rendelkező székelyeket a költségek egy része alól felmentik, de „ha az állam olyan bőkezű kedvében van és mindenképpen ajándékozni akar, akkor bőkezűsködjék a saját zsebéből és ne a máséból.” Mindkét képviselő egyetértett abban,

hogy a birtokrendezés elsődleges haszonélvezője az állam lesz, hiszen biztosabb adóalapot nyer, méltányos kíváncsóság tehát, hogy a kiadásokból is nagyobb részt vállaljon.⁷

A választójogot is érintő kataszteri jövedelem kapcsán Vlád Aurél szólalt fel, aki az első sorban románokat sújtó, választójogi cenzusként Erdélyben 84 forint kataszteri jövedelemnek megfelelő földadót bírálta és elítélte azt, hogy politikai okokból egy országban kétféle cenzust tartsanak fenn. „Hogy ez a különleges erdélyi törvény mennyire igazságtalan és mennyire a jogegyenlőség rovására tartott fenn, elég utalnom arra, hogy olyan választókerületben, ahol a lakosság 90%-a román, a választóknak még fele sem az, tehát 10% több választót ad, mint 90%. És ezt a különleges erdélyi törvényt 1874-ben éppen a románokra való tekintettel tartották fenn. Azt mondták: jól van, egyesültünk, megvan az unió, de tartsuk fenn a különleges törvényt, ezzel sújtjuk a románokat, mert ezáltal megakadályozzuk, hogy számunknak megfelelően jussanak be a parlamentbe. Azt hiszem tehát, ily körülmények között nem lehet azt mondani, hogy a magyar közéletben nem érvényesült volna a faj- és pártérdek a nemzetiségek rovására.”⁸

Maniu Gyula a kataszter egész rendszerét kritikával illette: „nemcsak ezen földadórendszer képez régi sérelmet, hanem a kataszter összeállítása is. Azon nagy munkakörben, melyet a kormány programjába kitűzött, úgy gondolom, nem lett volna helytelen ezt is felvenni, hogy azután ezt az intézményt oly alapokra fektethessük, melyeken ezen adórendszerrel az ország földműves népének érdekét is megvédehetjük.”⁹ A erdélyi birtokrendezést végül Az ország erdélyi részeiben, továbbá a volt Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd megyék és a volt Kővár vidék területén a birtokrendezésről, arányosításról és tagosításról szóló 1871. évi LV., 1880.

7 266. országos ülés (1908. január 30.). KN, XV:282–291. Az erdélyi tagosításra bővebben l.: BALATON PETRA: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:32. Uő: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:8–9. A kataszteri részletes felmérés előrehaladását térképekkel is szemlélteti: TÖRÖK ENIKÓ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.; SCHMIDT ANIKÓ: Antalfy Andor adományozásai. *Catastrum*, 4. (2017) 4: 21–35.

8 10. országos ülés (1906. június 5.). KN, I:116.

9 24. országos ülés (1906. július 10.). KN, I:350.

évi XLV. és 1892. évi XXIV. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről szóló 1908. évi VII. törvénycikk szabályozta.¹⁰

A kataszter és más törvényjavaslatok, indítványok

A méterrendszert bevezetni szándékozó 1907. évi V. törvénycikk a mértékekről, ezek használatáról és ellenőrzéséről a meghatározott törvényes hosszúság, terület és térfogat mértékegységek alóli kivételként említi az adókataszter és az ingatlan-nyilvántartási telekkönyveket. Ennek 13. §-a alapján átszámított régi mértékek továbbra is használatban maradtak a földterületre vonatkozóan mindaddig, amíg az adókataszterben és az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvben az ingatlanok területét az akkor alkalmazásban levő mértékegységekben adták meg. Ennek indoklásául azt hozták fel, hogy a régi területmértéket használó adókataszter és ingatlan-nyilvántartási telekkönyv a törvényjavaslat életbeléptetésére szánt két év alatt nem alakítható át a méterrendszer értelmében.¹¹

Többek között a kataszteri felmérésre hivatkozva kérte Tolnay Lajos (Baranya megye, Siklós) a csillagászat komolyabb állami támogatását és egy csillagvizsgáló intézet felállítását Budapesten. Mindezt a költségvetésben az ógyallai csillagvizsgáló tételénél jelentette ki, hangsúlyozva a csillagászat fontos szerepét a térképészetben, hajózásban és az időjárás-előrejelzésben: „Magyarországon a tudományt vagy a professzor dolgának, vagy a magánember passziójának tekintik nagyrészt ma is. Nevezetesen áll ez az egzakt tudományokra és leginkább azokra, amelyeknek gyakorlati közvetlen haszna nem érezhető. Hogy a csillagászat nemcsak a tudományok ősanija, nemcsak az egzakt tudományoknak ma is és sok évszázad óta vezetője, hanem hogy annak gyakorlati haszna is óriási, azt a mai ember nemigen

■ Dunaszentgyörgyi Tolnay Lajos (1837–1918) mérnök, miniszteri tanácsos, a Magyar Államvasutak igazgatója és országgyűlési képviselő. Ellinger Ede, Budapest, 1900 körül (MNM TF, 1053-1933)

tudja, nem is igen érzi. [...] csillagvizsgáló intézet Budapesten nincsen, ami – hogy egyebet ne mondjak – körülbelül azt jelenti, hogy ha Budapesten valamely új felvétel céljából egy alappont szükséges – pl. kataszteri célokra –, akkor nekünk Bécshez vagy Pólához kell fordulnunk, mert ezt Magyarország egymagában nem tudja megcsinálni.”¹²

Földadóreform előtt

A földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról szóló törvény-

¹⁰ A törvény szövegét l.: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu>)

¹¹ A törvényjavaslatra és indoklására vonatkozóan: Törvényjavaslat a mértékek használatáról és ellenőrzéséről. *KI, IX:185. 52–84., vonatkozó rész: 75.* A méterrendszer alapjául szolgáló méteretalon történetére l.: REISZ T. CSABA: Mértéketalonok az Országos Levéltárban. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (= MNL OL) honlapja, *A hét dokumentuma*, 2020. július 20. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/merteketalonok_az_orszagos_leveltarban

¹² 386. országos ülés (1908. december 5.). *KN, XXII:195.* Póla (Pula) város Horvátországban, Isztria megyében.

javaslat előkészítését a kormány már az előző országgyűlési ciklusban megkezdte. A szándékot Lukács László pénzügyminiszter még 1902. október 22-én jelentette be a képviselőházban, és az ismertetett program szerint tervezte a becslőjárások és osztályozási kerületek szükség szerinti újrarajzolását, a munkálatok során történt aránytalanságok kiigazítását, a felmérés óta megváltozott művelési ágak rögzítését és az érintett földterületek ennek megfelelő osztályba való sorozását.¹³ A képviselők a törvényjavaslat előkészítését feszült figyelemmel követték, és már jóval a benyújtása előtt többen felszólaltak a kataszteri felmérés és az azon alapuló földadó-szabályozás hiányosságai ellen. Az ország legkülönbözőbb területeit képviselő felszólalók, így Maniu Gyula (Alsó-Fejér megye, Alvinc), Ábrahám Dezső (Jász-Nagykun-Szolnok megye, Karcag), Mezőfi Vilmos (Csongrád megye, Szegvár), Csányi Sándor (Baranya megye, Dárda), Hencz Károly (Sopron megye, Lövő), Csépany Géza (Heves megye, Gyöngyöspata), Dobroszláv Péter (Temes megye, Csákova), Vlád Aurél (Hunyad megye, Szászváros), Sándor Pál (Budapest, V. kerület) és Baross János (Torontál megye, Lovrin) felemlítették, hogy az adóterhek megoszlása aránytalan, mivel a nagybirtokosok sokkal kevesebb adót fizetnek, mint a kis- és középbirtokosok. Ennek okát a nagybirtokos lobbi és ennek következtében a kataszteri felmérés eleve részrehajló volta mellett abban is látták, hogy a felmérések időközben elavultak a különböző változások, mint például a folyószabályozás, a művelési ágak módosulása következtében. A visszasságokra konkrét példákat is említettek. Maniu Gyula az alföldi nagybirtokosok kiváltságos helyzetét kritizálta: „Nézzük meg az alföldi latifundiumokat. Ezek a kataszterben mint értéktelen területek vannak felvéve, dacára annak, hogy most már a legvirágzóbb mezőgazdaságnak képezik a talaját, és alig vannak megadóztatva néhány 10 krajcárral, míg a közvetlen közelében levő volt jobbágyoknak kiadott terület forintokkal van

megterhelve. De nem akarok ezzel foglalkozni, valamint azzal sem, hogy most az újabb kataszter elkészítésénél a kisbirtokosok a tagosítás után oly mértékben vannak megterhelve, hogy nem szükséges egyebet tenni, mint kimenni és beszélni a községi emberekkel, egy futó pillantást vetni a határra, hogy minden nehézség nélkül konstatálhassuk azt, hogy a nagybirtok elenyészően csekély adóval van megterhelve a kisbirtokkal szemben.” Maniu egyike volt azon kevés képviselőnek, akik nemcsak a problémát állapították meg, de megoldást is javasoltak rá: a politikus szerint a kataszteri biztosok munkáját reklamáció nélkül is felül kellene vizsgálnia egy ugyancsak a helyszínre kiküldött felülvizsgáló biztosnak, csak így lehetne orvosolni a kataszteri felmérésben szereplő anomáliákat. A földadó rendezését és igazságosabbá tételét azért is sürgetőnek nevezte, mert az

■ Sándor – 1898-ig Schlesinger – Lipót Pál (1860–1936), az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés alapító elnöke, 1912–1920 között a Budapesti Közúti Villamosvasút Rt. vezérigazgatója, 1901-től országgyűlési képviselő, 1910 körül (MNM TF, 6643/1957)

■ Bó község kataszteri térképe, 1857 (MNL OL, S 78 - 191. téka - Bő - 8.)

(a házadót is beleszámítva) évente több mint 100 millió forintot hozott az államkasszába, amivel minden más adónemet megelőzött. Wekerle Sándor Maniu Gyula felvetéseire azt felelte, az aránytalanság nem a rossz kataszteri felmérésnek, hanem a felmérés óta bekövetkezett gazdasági változásoknak az eredménye. Elismerte, hogy az Alföldön valóban vannak olyan nagyobb puszták, melyek alacsony adót fizetnek, ugyanakkor megjegyezte: az ő adóemelésüket kérők vegyék figyelembe, hogy a folyószabályozás miatt sokuk jelentős vízszabályozási költséggel van terhelve. Az aránytalanságok megszüntetése mindazonáltal még évek munkáját igényli, és helyszínelések szükségesek hozzá. Addig a megoldást a kiegyenlítő jövedelmi adóban látta, ahol nem az adó alá vont, hanem a tényleges jövedelmet kíván-

ták adóval terhelni.¹⁴ Csányi Sándor a fennálló helyzet tarthatatlanságára Baranya megyéből hozott példát: „Baranya megyében pl. két nagy földbirtokos van. Az egyik Schaumburg-Lippe herceg, a másik Frigyes kir. főherceg úr, kiknek földjei legtöbbször V–VI. osztályba vannak sorozva. Azok a jó rétek pedig, amelyek 15–20 év előtt sár és vízállás voltak, VII. osztályba vannak sorozva vagy hasznavehetetlenekként vannak kitüntetve. Én nem kívánom, hogy új katasztert készítsenek, mert az milliókba kerülne, csak a kiigazítást kérjük, és azután a progresszív adó behozatalát. Az is baja a kisbirtokosoknak, hogy az uradalom szomszédságában a kisbirtokosok földjei, bár azok igen jó földek, az V–VI. osztályba vannak sorozva, de már az onnan távolabb eső földek a II–III. osztályba soroztattak [...ami] a kisbirtokosokra nézve

14 36. országos ülés (1906. július 24.). KN, II:314–319.

■ Gőr község kataszteri térképe, 1857 (MNL OL, S 78 - 255. téka – Gőr - 2.)

igen terhes és igazságtalan.¹⁵ Hasonló vizsgálásról számolt be Hencz Károly is Sopron megyei esettel: „Példaképpen Beö [Bő] községet hozom fel, amely Sopron megyéhez tartozik, hogy miből fakad ott az elkeseredés. Bizonyos nagyságú földdarabért pl. háromszor akkora földadót fizetnek ott, mint Guar [Gőr] községben ugyanolyan földdarabért, amelyet amattól csak egy barázda választ el. [...] amikor maga a kisbirtokos pl. Nagycenken látja, hogy első osztályúnak van minősítve az ő földje és ugyancsak mellette a grófnak a földje harmadik vagy negyedik osztályúnak van minősítve, pedig azt csak egy barázda választja el az övétől, akkor méltóztassék indokoltnak venni az ilyen kis-

ember elkeseredését. Ez az egyik oka az óriási mértékű kivándorlásnak, amely területnek e vidékén, sajnos, az ország nagy kárára szintén megkezdődött. Másik oka pedig a közigazgatási zaklatások.¹⁶ A felszólalók közül többen foglalkoztak a nagybirtokos lobbikérdésével is. Sándor Pál beszédében kifejtette, hogy „a kincstári, általában kötött (tehát az egyházi, hitbizományi, városi és községi) birtokok folyton és folyton növekednek, ami az ország lakosságára és magára a nemzetre nézve a legnagyobb veszéllyel jár. [...] azt hiszem, senki sem lesz kétségben az iránt, hogy ezen nagybirtokok folytonos erős gyarapodásával az ország népességének érdekeit nem szolgálhatjuk, az ország

15 75. országos ülés (1906. december 11.). KN, IV:396.

16 182. országos ülés (1907. június 22.). KN, XI:72.

vagyonát kellőképpen nem szaporíthatjuk.”¹⁷ Az egybecsengő felszólalásoktól markánsan eltért Farkasházy Zsigmond (Bihar megye, Élesd) véleménye, aki úgy nyilatkozott, hogy mindenki olyan alacsony földadót fizet, hogy a nyilvánvaló aránytalanságok ellenére sem beszélhetünk igazságtalan és túl magas adó-nemről.¹⁸ Baross János felszólalása abban tért el a többitől, hogy a kataszteri felmérésnél és a földadónál tapasztalható visszaélések miatti elégedetlenséget a politikai radikalizmus melegágyának tekintette, így a földadóreformot a „szocialista izgatók” romboló tevékenysége ellen is hasznosnak vélte.¹⁹

Maniu Gyulán kívül a felszólaló képviselők közül Csépany Géza, Baross János és Vlád Aurél tett a földadóra és a kataszteri felmérésre vonatkozó megoldási javaslatot. Csépany Géza úgy vélte, a földadót igazságos, arányos alapra kell fektetni, amihez az elavult kataszteri felmérést át kell dolgozni és behozni a progresszív adóztatást.²⁰ Wekerle Sándor válaszában elmondta, hogy az adóreform kérdésével jelenleg is behatóan foglalkozik, és a kidolgozott törvényjavaslatot a nyár folyamán kívánja a ház elé terjeszteni. *„Ezekben a javaslatokban a földadóról is gondoskodva van és pedig két irányban. Először, hogy a valódi művelési ágaknak megfelelően igazíttassék ki a kataszter, másodsor, hogy a kataszteri tiszta jövedelem kiszámításánál mutatkozó nagymérvű aránytalanságoknak legalább kiáltó részei orvosoltassanak, ami lehetővé fogja tenni, hogy ugyanezen kontingens megtartása mellett az adószázalék le lesz szállítható.”*²¹ Nagyjából Csépany Géza javaslatával értett egyet Baross János, aki azt mondta, kifejezetten jó, hogy a kataszteri tiszta jövedelem alatta marad a valódi jövedelemnek, mert ha nem így lenne, már régen forradalom tört volna ki, hiszen az adózási törvények szerint akár a teljes kataszteri tiszta

■ Bellusi Baross János (1875–1926) jogász, politikus, országgyűlési képviselő. Gárdonyi Testvérek, 1920 (MNM TF, 76.1375)

jövedelmet is elviheti az állam adóban. A megoldást a földadó kulcsának leszállításában és a progresszív adórendszer bevezetésében látta.²²

Vlád Aurél véleménye szerint az adókatasztert elég lenne a nagybirtokokra nézve kiigazítani, és mindjárt mérséklődnének az aránytalanságok. A terv megvalósíthatóságában azonban ő maga sem hitt, mert úgy gondolta, egy pénzügyminiszternek sincs elég hatalma ahhoz, hogy a nagybirtokosok haragját magára merje vonni.²³

A reformot sürgető felszólalások ellenére a törvényjavaslat benyújtása egyre csak késlekedett. Végül, az 1907 februárjában tett ígéret helyett Wekerle nem nyáron, hanem október 22-én nyújtotta be a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapítá-

17 400. országos ülés (1909. január 21.). KN, XXIII:84.

18 100. országos ülés (1907. január 30.). KN, VI:194.

20 327. országos ülés (1908. május 19.). KN, XVIII:456.

21 116. országos ülés (1907. február 25.). KN, VII:35–39.

22 116. országos ülés (1907. február 25.). KN, VII:35–39.

23 400. országos ülés (1909. január 21.). KN, XXIII:84.

sáról szóló törvényjavaslatot.²⁴ Ennek ismeretése során Wekerle Sándor kijelentette: „A földadókataszter kiáltó hiányainak orvoslása mellett 25 és fél százalékról 20 százalékra kívánom leszállítani a földadót.”²⁵ 1908. február 20-án a házsabály-módosítás tárgyalása érdekében azonban Wekerle Sándor a kormány összes előterjesztését visszavonta. Az ügy 1908. április 29-én került elő ismét, amikor Wekerle bejelentette, hogy a földadókataszter kiigazítására vonatkozó előterjesztését javasolja a pénzügyi bizottsághoz utasítani, amit a képviselőház jóváhagyott.²⁶ Wekerle 1908. május 26-án azt ígérte egy felszólalásában, hogy októberben beterjeszti a ház elé a földadó kiigazítására vonatkozó törvényjavaslatot.²⁷ Bár a tervezet benyújtása még 1908 őszén is elmaradt, Fábry Károly (Békés megye, Gyoma) már látatlanban is azon a véleményen volt, hogy a kiigazítástól semmi jót nem lehet remélni, mert minden kiigazítás adóemeléssel jár.²⁸

Az új földadótörvény

Hoitsy Pál, a pénzügyi bizottság előadója a bizottságnak a földadókataszter kiegészítéséről és a földadószalék megállapításáról szóló törvényjavaslatra vonatkozó jelentését végül 1908. december 22-én mutatta be és osztotta szét a képviselők között.²⁹ Már napirendre tűzése is botrányba fulladt, miután Justh Gyula házelnök felvetette, hogy a földadókataszterrel együtt a pénzügyi bizottság által véleményezett hét másik törvényjavaslathoz is közösen indítsanak általános vitát, és ennek lezárulta után tárgyalják az egyes törvényjavaslatokat. Bozóky Árpád (Jász-Nagykun-Szolnok megye, Kunszentmárton) az indítványt elutasította, mondván, nem volt még példa arra, hogy egyszerre több törvényjavaslatot tárgyaljon a képviselőház. Nagy György (Csík me-

gye, Csíkszentmárton) osztotta képviselőtársa véleményét, kijelentve, lehetetlen helyzetbe hozzák a képviselőket, ha elvárják tőlük, hogy általánosságban egyszerre több törvényjavaslatot elfogadjanak vagy elutasítsanak, miközben egyáltalán nem biztos, hogy külön-külön mindegyiket támogatnák. Mezőfi Vilmos úgy vélte, célszerű lenne törvényjavaslatonként külön egy általános és egy részletes vitát tartani. A tiltakozó felszólalások ellenére a képviselőház végül többségében elfogadta az elnök indítványát.³⁰

A törvényjavaslat általános vitáján Hoitsy Pál ismertette, hogy a földadókulcs 25,5%-ról

■ Nagy György (1879–1923) szakíró, költő, újságíró, ügyvéd, országgyűlési képviselő, 1920 körül. Jelzet: MNM TF 87/1173

24 202. országos ülés (1907. október 22.). KN, XIII:38.

25 202. országos ülés (1907. október 22.). KN, XIII:45.

26 312. országos ülés (1908. április 29.). KN, XVIII:5–6.

27 332. országos ülés (1908. május 26.). KN, XIX:229.

28 383. országos ülés (1908. december 2.). KN, XXII:5.

29 396. országos ülés (1908. december 22.). KN, XXII:438.; A pénzügyi bizottság jelentése: KI, XXXI:1042. 6–7.

30 398. országos ülés (1909. január 19.). KN, XXIII:11–23.

20%-ra csökken, az adóterhek pedig a korábbinál sokkal arányosabban oszlanak el, hiszen a földadó csökkentése ellenére a nagybirtokos réteg például a jövedelemadóban sokkal többet fog fizetni, mivel azt ezentúl nem a kataszteri jövedelem, hanem a valóságos jövedelem után vetik ki.³¹ Hangsúlyozta a kisbirtokosság felé tett engedményeket is: *„a kisbirtokosnak igenis meg lesz ebből a maga haszna, mert először elengedésben részesül a tekintetben, hogy 20 százalékkal kevesebb adót fizet, de meg lesz az óriási haszna abban, hogy amíg eddig az általános jövedelmi póttadó órá is kivettett, addig ezentúl a létminimum erejéig ezen adó alól teljesen ment marad, ellenben a nagyobb jövedelemmel bíró is, ha nem túl nagy a jövedelme, kevesebb általános jövedelmi adót fog fizetni, mint eddig”*.³²

Az elhangzottakkal összhangban Buzáth Ferenc (Vas megye, Rum) is úgy látta, hogy a földadókulcs leszállítása mellett a tervezet fő erénye, hogy a jövedelemadót a birtok tényleges jövedelme és nem a kataszteri jövedelem alapján vetik majd ki, ezáltal pedig az adórendszer igazságosabb lesz. A törvényjavaslatban intézkedtek arról is, hogy azokon a területeken, ahol a művelési ág megváltozott a kataszteri felmérés óta, kiigazításokat végezzenek. Emellett a földadó kontingentált összegét is leszállították 77,5 millióról 74 millióra. Bízta abban, hogy sok olyan új terület kerül majd adózás alá, amely eddig adómentes volt, így az állam bevétele nagyobb lesz, ha pedig eléri a kontingentált összeget, akkor esetleg leszállíthatják az adókulcsot.³³

A kataszteri és a „valós” jövedelem közötti, a kormány által prognosztizált 2,5-szeres eltérés a képviselőket (így például az ez ügyben felszólaló Polónyi Gézátt (Budapest, IV. kerület és Ungvár) is megdöbbenettette. A képviselő vitatta, hogy a progresszió érvényesülne a nagybirtokon, szerinte ugyanis sok nagybirtokos elbocsátja gazdatisztjeit, majd kineveztetve

őket kataszteri becslőbiztosnak, velük végezteti el a kataszteri becslést. Szerinte a kataszteri kiigazításokat elsősorban a hitbizományoknál és a külföldi birtokosok esetében kellene szorgalmazni. Hibának tartotta a javaslat azon rendelkezését is, hogy amíg a művelésiág-változás alkalmával kötelező a kataszteri kiigazítás, a minőségi és az osztályozási ügyekben csak a testületeknek és a hatóságoknak adatik meg a jog, hogy a kataszter kiigazítását kérjék, illetve elrendeljék, így a nagybirtokosoknál gyengébb érdekérvényesítéssel rendelkező kis- és közép-birtokosok nehezebben juthatnak a kataszteri felülvizsgálathoz. Javaslatára szerint *„vagy azt kell tenni, hogy ezt az 5,5%-os adómérséklést csak egy meghatározott nagyobb mennyiségű birtoklétszám alatt engedjük meg, mondjuk 1000 holdra, mert a statisztika ezt kezeli nagybirtok gyanánt, és ennek értelme volna, vagy pedig hivatalból kellene elrendelni a nagybirtokok kataszteri jövedelmének felvételét, mert ellen esetben az a kisbirtokos, aki ma is a valóságos jövedelem után fizeti az adót, mert a kataszteri jövedelem is magasán van felvéve: a jövőt illetőleg még magasabb teherhez jut a jövedelmi adó révén, a nagybirtokos pedig élvezi továbbra is az eddigi kedvezményt.”* Felszólalását így zárta: *„az új kataszter megcsinálását még nem találta fel senki sem olyan okosan, mint ahogy ezt most tette a pénzügyminiszter úr. [...] az a kataszter, amelyet ő megcsinál, nagyon olcsó, mert az egy általános jövedelmi adóbevallás lesz, amelyben a földből származó minden valóságos jövedelem, ha igaz ez a törvény, a maga egész valóságában kell, hogy vallomás és adó tárgyává tétessék. [...] Be fog tehát következni Magyarországon az a gyönyörűséges állapot, hogy ugyanazon adónem jogerőre emelkedve kétféle alakban lesz igazság. Egyszer igazság lesz jogerősen a kataszteri jövedelem, másodsor pedig igazság lesz a jövedelmi adó alapján. [...] ez lesz a legerősebb kontrollja annak, hogy a kataszteri kiigazítás helyes-e, vagy sem.”*³⁴

31 A törvényjavaslat szövege: KI, XXXI:1042. 8–17.

32 399. országos ülés (1909. január 20.). KN, XXIII:35–38.

33 400. országos ülés (1909. január 21.). KN, XXIII:68.

34 402. országos ülés (1909. január 23.). KN, XXIII:120–135.

■ Polónyi Géza (1848–1920) országgyűlési képviselő, 1906–1907 között igazságügyminiszter, 1896 körül (MNM TF, 642/1933)

Vlád Aurél – Sándor Pállal és Polónyi Gézával egyetértve – a törvényjavaslatban nem látta biztosítottak az arányos és igazságos adóztatást. Történelmi példákat hozott fel arra, hogy minél nagyobb befolyása van egy társadalmi osztálynak, annál kevesebb terhet visel, hiszen a nemesség is évszázadokig adómentes volt. Szerinte új földadókatasztert kellene csinálni, amit természetesen a nagybirtokosság ellen a leginkább, miközben külföldön is 10-15 évenként revízió alá veszik a katasztert és 30-35 évenként újat készítenek. Ő is aggályosnak

tartotta, hogy a javaslat csak a művelési ágban történő változásnál rendeli el a kiigazítást hivatalból, míg a jövedelmi fokozatokra és osztályokra vonatkozóan azt kérni kell, és erről végső soron az országos földadó-bizottság dönt. A nagybirtokos lobbi tehát – véleménye szerint – elintézi, hogy „*az osztályba sorozás és a jövedelmi fokozatok kiigazítása tekintetében a változások nem történhetnek a nagybirtok terhére.*” Emellett sérelmesnek nevezte a törvényjavaslatot abból a szempontból is, hogy a 20%-os földadóval felemelte az összes földbirtokos, köztük a határőrvidéken lakók adóját is.³⁵

Nagyatádi Szabó István (Nagyatád) is amellet érvelt, hogy új katasztert kellett volna készíteni és nem a régit kiigazítani: amíg ez meg nem történik, a törvényjavaslatot nem tudja elfogadni. Vitatta Wekerle álláspontját, hogy az új felmérés 50 millióba kerülne, de ha igaz is, szerinte ennyiért is megérvé, hogy a kataszter a valós állapotokat tükrözze. A kisgazdák egzisztenciájának megszilárdításáért az alábbiakat javasolta: „*ha komolyan akarjuk, hogy a nagy- és kisbirtok közt való ellentét megszűnjék, akkor a földadókataszter kötelező kiigazítását, a legkisebb birtoknál a földadó létminimumát, a legnagyobb birtokoknál a földadó progresszivitását, a kisbirtokosoknak adott bérleteknek a progresszivitás alól fölmentését törvénybe kell iktatni.*”³⁶

Várady Imre (Nagybecskerek) is az új kataszter készítését pártolta és arra hivatkozva vitatta az 50 milliós költséget, hogy a korábbi is „csak” 43 millióba került, és annak az előmunkálatai részben felhasználhatók az új készítésénél is.³⁷ Az új földadókataszter mellett érvelt Mezőfi Vilmos is, akinek nézete szerint „*a földadó nem progresszív, hanem degresszív, nem fölfelé arányos, hanem lefelé aránytalan.*” Úgy vélte, helyenként a nagybirtokosok még jobban is járnak a törvényjavaslattal, a megemelkedő jövedelmi adóval sem kell annyit fizetniük, mint amennyivel leszállítják a földadót.

35 403. országos ülés (1909. január 25.). KN, XXIII:157–159.

36 404. országos ülés (1909. január 26.). KN, XXIII:165–166.

37 405. országos ülés (1909. január 27.). KN, XXIII:189–191.

■ Nagyatádi Szabó István (1863–1924), az első országos magyarországi parasztpárt megalapítója, az első paraszti származású képviselő a magyar parlament történetében, 1919 augusztusában földművelésügyi miniszter. Vértes Antal, Nagykanizsa, 1908 körül (MNM TF 62.4346)

Farkasházy Zsigmond sem támogatta a kataszter kiigazítását, amely szerinte csak a régi rossz adórendszer foltozgatása, helyette az általános jövedelmi adó bevezetését szorgalmazta.³⁸

Felszólaló képviselőtársaival ellentétben Baross János úgy látta, az elkészült törvényjavaslat ki fogja küszöbölni az aránytalanságokat, a nagybirtokosok ugyanis a kataszterrevízió következtében sokkal többet fognak magukra vállalni az adóteherből, így pedig a parasztság terhe könnyebbé válik. Egyúttal dicsérte a nagybirtokosokat, akik bár sokkal

nagyobb terheket kénytelenek vállalni, mégsem tiltakoznak a törvényjavaslat ellen, ami véleménye szerint az agrártársadalom demokratizálódását mutatja.³⁹

Wekerle a képviselők felszólalásaira adott válaszában kitartott álláspontja mellett, hogy a művelési ág változása elsősorban a nagybirtokosokat érinti. Nézete szerint az általános revízió nagyon is indokolt, az új kataszter viszont olyan idő- és pénzigényes művelet lenne, amibe nem sodorhatja bele az országot. Alaptalan gyanúsításnak nevezte, hogy a kataszteri közegekhez uradalomból odaküldött embereket vettek volna fel, ami név ez ügyben felmerült, nem bizonyult igaznak. A miniszterelnök reagált Nagy Sándor felvetésére is, aki az adókvető bizottság összetételére és működésére vonatkozó, a törvényjavaslatban szereplő szabályozást vitatta és azt kérte, hogy minden foglalkozási ág esetében az azzal foglalkozók döntsenek.⁴⁰ Wekerle válaszában elmondta, hogy a kisbirtokosok érdekeit az országos bizottságokban is képviselni fogják, ott azonban nem lehet kigazdát kinevezni, mert szakértők kellene.⁴¹

Wekerle kijelentésére, miszerint uradalomból senki sem került becslőbiztosi pozícióba, Hódy Gyula (Torontál megye, Zsombolya) konkrét példával felelt: „éppen a Csekonics-uradalom közvetlen tőzsomszédságában bír Várnay Imre képviselőtársunk egy nagyobb komplexummal, amelynek 1875-ben történt megbecslésénél Bérczy Sándor a Csekonics-uradalomnak azelőtt volt tisztviselője jött ki mint becslőbiztos azt felbecsülni. Mikor Várnay kérdezte tőle, hogy hiszen az úr az uradalomban van, azt felelte, hogy már nem vagyok az uradalomban, ma már én kataszteri becslőbiztos vagyok. [...] a nevezett Bérczy Sándor jelenleg a Csekonics-uradalomban mint uradalmi tiszt van alkalmazva.”⁴² A felszólalás nem váltott ki különösebb visszhangot, és az ellenvetések dacára 1909. január 30-án a képviselőház általánosságban elfogadta a földadókataszter kiiga-

38 408. országos ülés (1909. január 30.). KN, XXIII:277.

39 403. országos ülés (1909. január 25.). KN, XIII:151–155.

40 400. országos ülés (1909. január 21.). KN, XXIII:74–75.

41 406. országos ülés (1909. január 28.). KN, XXIII:221–229., 235–238.

42 407. országos ülés (1909. január 29.). KN, XXIII:246–247.

zításáról és a földadós százalék megállapításáról rendelkező törvényjavaslatot.⁴³

Ezt követően, 1908. február 3-ától kezdtek meg a földadókataszter kiigazításáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalását.

A felszólaló képviselők közül gróf Batthyány Tivadar (Moson megye, Zurány) volt az egyetlen, aki a törvényjavaslatot kritikai megjegyzések nélkül, teljes egészében elfogadta.

A tárgyalásnál az általános vitában már felszólalt képviselők ismertették a korábbiakban előadott álláspontjukat, ezek azonban nem a

törvényjavaslat szövegét, hanem a földadókataszterrel kapcsolatos általános problémákat (aránytalan adózás, kisbirtokos-nagybirtokos ellentét, új kataszter készítésének szükségessége) taglalták.

Wekerle az elhangzottakra adott válaszában meg is jegyezte: „A tárgyalás során a javaslat ellen felhozottak tulajdonképpen mind annak bizonyítékát szolgáltatják, hogy erre a javaslatra feltétlen szükség van. Az itt elhangzott beszédek háromnegyed része annak kimutatására irányul, hogy milyen aránytalanság van minálunk a földadóban.” Ktartott álláspontja mellett, miszerint a kataszter nem annyira rossz, hogy kiigazítással ne lehetne kiküszöbölni a hibáit, és elutasította a földadóminimum megállapítására vonatkozó javaslatokat, mondván: neki a kincstár érdekeit kell néznie, és ha a földadó alól mentességet adnának például az 50 koronát meg nem haladó kataszteri jövedelemmel rendelkezőknek – akik a hivatalos statisztikai adatok szerint a földadót fizetők 87%-át teszik ki – egy ilyen elengedés minimum 4 millió korona kiesést jelentene az államnak. A még szegényebbek, így a 10 korona kataszteri jövedelmet meg nem haladó adójának elengedésére sincs semmilyen külföldi példa, és nem is igazságos a többi adófizetővel szemben.⁴⁴

A törvényjavaslat tárgyalása során Polónyi Géza és Hódy Gyula – a nagybirtokosok befolyásának csökkentését célzó – módosítási javaslatát is elutasították: előbbi szerette volna elérni, hogy a nagybirtokok esetében az új osztályba sorozás és az új jövedelmi fokozatok esetében a kataszteri kiigazítást hivatalból elrendeljék, utóbbi pedig „az osztályozások tiszta jövedelmi fokozatuk felállítását kérelmezhető faktorok” felsorolásánál kérvényezte, hogy a törvényhatóság, a helyszínelési felügyelőség, a kataszteri igazgatóság és a képviselő-testület mellett az illető érdekelt községnek legalább húsz embere is indítványozhassa a kiigazítást. Holló Lajos (Kiskunfélegyháza) módosítási ja-

■ Németújvári gróf Batthyány Tivadar (1859–1931) politikus, országgyűlési képviselő, 1917-ben és 1918-ban néhány hónapig a király személye körüli miniszter, 1918. október 31. és december 12. között belügyminiszter. Strelisky, Budapest, 1910 (MNM TF, 1585/1963)

43 408. országos ülés (1909. január 30.). KN, XXIII:277. 292. Várnay Imre a Függetlenségi és 48-as Párt tagja, aki 1906–1911. évi országgyűlésen Bánátokmlóst (Torontál megye) képviselte. A mandátumhoz nehezen jutott hozzá, mert kerületében szerb ellenfele, Hadzsi Konstantin olyannyira népszerű volt, hogy még a német kisebbség egy része is rá szavazott. FABRO–UJLAKI, 1906. 258. és Magyar Tudósító, 1906. 370.

44 412. országos ülés (1909. február 6.). KN, XXIII:385., 387–393.

vaslatait a képviselőház már elfogadta, eszerint a kiigazítások elrendeléséhez a panaszt már nem kellett „kimerítően” indokolni, csak indokolni, az illető községbeli lakosok nemcsak a saját községük határterületeinek felülvizsgálatára terjeszthették ki kérelmüket, hanem a velük szomszédos községek határterületén mutatkozó aránytalanságok revíziójára is; a felszólalások benyújtására kitűzött határidők és egyéb tudnivalók minden községben kellő módon közhírré tétettek; a kataszter kiigazítása iránt tett javaslatok nem vonhatók vissza, mivel „ki kell a törvényben mondani, hogy az egyszer benyújtott reklamáció addig, amíg érdemleges elintézését nem nyert, vissza nem vonható.”⁴⁵

Más szövegrészeknél csak kisebb betoldásokra került sor, nagyobb változás a 8. paragrafusban történt, ahová Becsey Károly (Szeged, II. kerület) indítványára az került: „felhatalmaztatik a pénzügyminiszter, hogy azon városokban, melyeknek területe 50 000 kat. holdat meghalad, külön városi földadóbizottságokat alakíttathasson. Az országos földadóbizottság tagjai csakis kiküldetés esetében részesülhetnek díjazásban.” A 9. paragrafust Várady Imre kiegészítésével fogadták el: „Mindazon községekben, amelyek területén fekvő ingatlanokra az 1. § 2. pontjában körülírt kiigazítás elrendeltetett, a vármegyei földadóbizottság mellé bizalmi férfiaként 2-2 községbeli birtokos választandó. E bizalmi férfiakat az illető községi képviselőtestület választja. Választható nem képviselőtestületi tag is.” A 10. paragrafusba, amely a vármegyei földadóbizottsági tagokról rendelkezett, Holló Lajos javaslatára bekerült: „A bizottság tagjai a kis-, közép- és nagybirtokosok soraiból megfelelő arányban választandók.”⁴⁶ Komolyabb változás még a 31. paragrafusnál történt, ahol elfogadták a Mérey Lajos (Nyitra megye, Nyitra) által javasolt kiegészítést. Eszerint az eredeti szöveg – „Ha a 20%-kal kivetett évi földadónak bevételezett összege va-

lamely évben 74 millió koronát annyival halad meg, hogy e többlet alapján a földadó százaléka legalább fél százalékkal mérsékelhető lenne, a földadó százalékanak megfelelő leszállítása iránt – a magasabb bevételt követő második évtől kezdve – a költségvetési törvényben intézkedés teendő” – így módosult: „Ha a kataszteri tiszta jövedelemnek főösszege a magyar szent korona egész területén 370 millió K-át annyival halad meg, hogy e többlet alapján a földadó százaléka legalább fél százalékkal mérsékelhető lenne, a földadó százalékanak megfelelő leszállítása iránt – a magasabb bevételt követő második évtől kezdve – a költségvetési törvényben intézkedés teendő.”⁴⁷ A módosításokkal együtt a képviselőház 1909. február 12-én a földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékanak megállapításáról rendelkező törvényjavaslatot részleteiben is elfogadta.⁴⁸

1909. március 4-én jelentette be Justh Gyula házelnök a képviselőházban, hogy a főrendiház a földadókataszter kiigazítására vonatko-

■ Holló Lajos (1859–1918) újságíró, politikus, országgyűlési képviselő (MNM TF, 1629/1951)

45 413. országos ülés (1909. február 8.). KN, XXIII:415–421.

46 414. országos ülés (1909. február 9.). KN, XXIII:424–444.

47 416. országos ülés (1909. február 11.). KN, XXIII:475–487. A többi módosítási javaslatra: KN, XXIII:424–457.

48 417. országos ülés (1909. február 12.). KN, XXIII:501.

zó törvényjavaslatot a képviselőház által megállapított formában, további módosítás nélkül elfogadta, 1909. április 26-án pedig már az uralkodói szentesítésről számolt be. A javaslat az 1909. évi V. törvénycikkelyként emelkedett jogerőre.⁴⁹ 1909. október 19-én a képviselőházban kihirdették a szavazással megválasztott állandó földadó-kataszteri bizottsági tagokat. Rendes tagokká Balogh Mihályt (Bihar megye, Nagyszalonta), Eitner Zsigmondot (Zala megye, Szentgrót), Holló Lajost, Laehne Hugót (Vas megye, Kőszeg), Szemere Hubát (Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye, Monor), Szentiványi Gábort (Vajdahunyad), gróf Teleki Arvédet (Újvidék), Muacsevics Vazult (Vojnity, Horvátország), Jánoky-Madocsányi Gyulát (Trencsén megye, Baán), Szilassy Zoltánt (Versec), póttagokká pedig Bernáth Zoltánt (Ung megye, Nagykapos), Csanak Jánost (Debrecen), Gotthard Sándort (Vas megye, Szombathely), Máriássy Mihályt (Szepes megye, Lőcse), Manojlovics Jánost (Torontál megye, Ozora), Lázár Pált (Bács-Bodrog megye, Bácsalmás), Putnok Mór (Gömör- és Kishont megye, Putnok), Szirmin Györgyöt, gróf Desseffy Emilt (Pozsony megye, Szempc) és báró Manndorff Gézá (Székesfehérvár) nevezték ki. A tagok megbízása a törvény 11. paragrafusának alapján a földadó-kataszter kiigazításának befejezéséig tartott. Az országgyűlési napló alapján a név-

sor a képviselőházban nem aratott osztatlan sikert, a baloldal a bizottságból hiányolta az ellenzékét, és valóban, a kinevezettek közül csupán Jánoky-Madocsányi Gyula volt néppárti, Szilassy Zoltán alkotmánypárti, Manojlovics János szerb, Muacsevics Vazul pedig horvát nemzetiségű, mindenki más a Függetlenségi és 48-as Párt soraiból került ki.⁵⁰

Bár a kataszter ebben az országgyűlési ciklusban is több törvényjavaslat és rendelet kapcsán felmerült, a legnagyobb eredmény a földadó-kataszter kiegészítéséről és a földadózsalék megállapításáról szóló törvényjavaslat elfogadása volt. Az obstrukcióval, azaz sürgősen sok és hosszú hozzászólással hátráltatott tárgyalást követően elfogadott törvény értelmében a földadókulcs 25,5%-ról 20%-ra csökkent, az adóterhek arányosabb elosztását pedig a „valóságos jövedelem” és nem a kataszteri jövedelem után kivetett jövedelemadó volt hivatott biztosítani. Ezzel a törvény nyíltan kimondta, hogy a kataszteri jövedelem a birtok valós jövedelménél jóval kedvezőbb, így önmagában a bevétel mérésére nem elegendő. A törvényhozók abban bíztak, hogy mindez igazságosabb adórendszert eredményez, amely segít a társadalmi ellentétek – így például a nagybirtokosság és a kis- és középbirtokosság között egyre mélyülő szakadék – mérséklésében.

■ Az ógyallai csillagvizsgáló-telep, 1899 körül (Ország-Világ, XX. /1899/ 36:572.)

49 432. országos ülés (1909. március 4.). KN, XXIV:398., 451. országos ülés (1909. április 26.). KN, XXV:305. A törvényjavaslat szövege: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu>)

50 462. országos ülés (1909. október 19.). KN, XXV:469–470.

REISZ T. CSABA

Török Ferenc (1845–1924) emlékezete
A felmérési ügyvitel kézikönyve*

A 19. század közepén hazánkban is megkezdődött az igazságosabbnak szánt adórendszer keretében bevezetett földadó kivetéséhez adatokat szolgáltató ideiglenes (1850–1853), majd 1856-tól részletes kataszteri felmérés. A pár év, majd évtized alatt elvégzendőnek tervezett tevékenység – amiatt, hogy a munkálatok igen nagy részletességgel készültek, továbbá nem állt rendelkezésre kellő személyi állomány, és a tisztviselőket gyakran más feladatokkal bízták meg – nem haladt a kellő ütemben, és az első világháborúig csak az ország 80 százalékáról készült el a kataszteri dokumentáció.¹ A hiányzó felmérés pótlására Erdélyben és különösen Székelyföldön a munka előfeltételének számító tagosítás térképezését végeztették megfelelő részletességgel, ennek teljesítése esetén a költségek egy részét az állami költségvetésből fedezték.²

Az 1850 és 1918 közötti hét évtizedben csaknem 2500 személy – sőt nem egyszer családok több generációja – dolgozott hosszabb-rövidebb ideig, sokszor egész életen át a kataszteri felmérésben. Az egyéni karriertörténetek vizsgálata a szakmatörténet teljessége és a felmérés teljesítményének értékelése szempontjából is fontos előmunkálat, ezért a *Catastrum* különös figyelmet szentel az életutak sokszínűségének bemutatására. Az élet-

rajzok elkészítéséhez felhasználható lehetséges forrásokat korábban több tanulmányban foglaltam össze, bár a konkrét kutatások bizonyítják, hogy kevés személyről áll rendelkezésre minden ideális forrástípus.³

Török Ferenc a tisztii címtár szerint 1890 és 1918 között állt a kataszteri felmérés szolgálatában, bár 1892-ben és 1895-ben nem szerepel a neve a beosztottak között: felmérési növénydék (1890–1896), segédmérnök (1897–1901), mérnök (1902–1908), majd főmérnök (1909–1918) volt, vagyis teljes karrierutat futott be. Először 1894-ig az 5. pozsonyi felmérési felügyelőségénél, majd rövid ideig (1896) a budapesti 9. felmérési felügyelőségénél, 1897-től 1918-ig pedig a Pénzügyminisztériumban, az állandó kataszter/országos kataszteri felmérés ügyeit intéző IX. főosztályon, a 21/18. ügyosztályon dolgozott.⁴

Török irodalmi munkásságáról csak – Petrik Géza magyar könyvészetére hivatkozva – Szinnyei József bibliográfiája közöl adatokat, a szerzőt kataszteri mérnöksegédként említi, és a felmérési ügyvitel kézikönyvét, továbbá a rendeletek kétkötetes gyűjteményét kapcsolva öhozzá, amelyet Gánóczy Sándorral közösen készített.⁵

Török szakmai életútjának rekonstrukciójához nem áll rendelkezésre a legadatgazdagabb

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.

2 BALATON PETRA: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:3–12., Uő: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:29–34.

3 L. ehhez cikkeimet a *Catastrum* hasábjain: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat. 4. (2017) 2:29–48.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. 4. (2017) 3:14–21.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. 5. (2018) 1:15–25. (= REISZ, 2018).

4 Magyarország tisztii cím- és névtára, 1890:206.; 1891:206.; 1893:212.; 1894:218.; 1896:250.; 1897:249.; 1898:266.; 1899:283.; 1900:264.; 1901:268.; 1902:269.; 1903:265.; 1904:140.; 1905:149.; 1906:160.; 1907:161.; 1908:163.; 1909:171.; 1910:177.; 1911:179.; 1912:182.; 1913:190.; 1914:195.; 1915:196.; 1916:212.; 1917:219.; 1918:161.

5 SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. XIV. köt. Bp., 1914. 480.

és igen részletes szolgálati törzslapja és a minősítési táblázata, mert minisztériumi tisztviselőként azokat sem eredeti, sem másolati példányban nem őrizték az ügyosztályon, és nem maradt fenn a Pénzügyminisztérium személyi anyagai között sem.⁶ Emiatt pályafutásának teljes feltárása csak korlátozottan végezhető el.

Nem segíti a kutatást, hogy mind vezetékneve, mind személyneve igen gyakori, így a keresőmotorok (pl. google) és az adatbázisok használatkor sokszor más személyre vonatkozó adatokat kaphatunk. Arra is van példa, hogy ezt a Török Ferencet rendelik hozzá névtéradatként egy olyan irathoz, amely valójában máshoz kapcsolódik. A Petőfi Irodalmi Múzeum adatbázisában Török Ferenc kataszteri mérnökség (19–20. század) levelet írt Petrik Géza bibliográfusnak 1885-ben. A szerző azonban valójában Ö. Török Ferenc volt, az adat pontosítását a múzeum már el is végezte.⁷

Török életrajzi adatainak felkutatásához nagy segítséget jelentett a *Kataszteri Közlöny* (1892–1918) előfizetőinek összeállított *Zsebnaptár*, amely 1896-tól 1905-ig évente jelent meg.⁸ A kis kötetekben közreadták a kataszteri felmérés személyzetének betűsoros és rangsorozati névjegyzékét, amely tartalmazta az egyes személyek születési évét (1898–1903 között hónapját és napját is), a szolgálatba lépés és az aktuális fizetési osztályba jutás évét, fizetési fokozatát, beosztását. Az itt közölt életrajzi adatok szerint Török 1845. október 17-én született.

Török Ferenc családja

Tekintettel arra, hogy Török 1918-ig szerepel a tisztí címtárban, de az 1927-től újrainduló kötetekben már nem fordul elő a neve, feltételeztem, hogy a köztes időszakban nyugdíjba vonulhatott, sőt (73 éves a világháború végén) talán el is hunyt. Ezért a kutatómunkát a Magyar Családtörténet-kutatók Egyesületének (www.macse.hu) anyakönyvi adatbázisában folytattam, bízva abban, hogy a karrierje utolsó két évtizedében Budapesten dolgozó mérnök nyugdíjasként is a fővárosban élt és halt meg, az említett adatbázis pedig éppen a budapesti életesemények feldolgozásában szinte teljes. Az 1920-as évekre szűkített keresésben hamar előkerült egy 79 éves korában elhunyt nyugalmazott műszaki tanácsos Török Ferenc halotti bejegyzése. Az ott szereplő feleségnev nyomán ugyanebben az adatbázisban a házasság adatai is megtalálhatók, így a vőlegény születési ideje és helye is ismertté vált, és mivel a dátum azonos volt a *Zsebnaptárban* közlöttel, lehetővé vált az életút elejének feltárása is.

Török Ferenc 1845. október 17-én született Győrszigeten, református családban. Édesapja Török János molnármester, édesanyja Rohrer Anna, keresztszülei Meidl Ferenc molnármester és felesége, Rohrer Mária voltak.⁹ A házasságban még két gyermek, Mária (1851. április 1.) és Anna (1853. január 14. – 1859. szept-

6 A kataszteri ügyosztály iratanyagában csaknem ezer személy törzslapja és minősítési táblázata maradt fenn: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (= S 92), No. 24–26. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai. MNL OL, K 267 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Szolgálati és minősítési táblázatok állagban közel 15 000 személy adatai találhatóak, de Török Ferenc nincs közöttük.

7 Petőfi Irodalmi Múzeum Névtére, <https://resolver.pim.hu/bib/PIM1214062> (Darnay Kálmán-gyűjtemény, V. 4713/1392). Ezúton Köszönöm Bánki Zsolt igazgató, dr. Jancsik Erzsébet muzeológus-könyvtáros és Tétényi Csaba muzeológus segítségét, akik a múzeum nyári zárvatatása idején gyorsan és előzékenyen segítségemre voltak a levél megtekintésében, ráadásul a téves adat korrigálását is azonnal elvégezték.

8 REISZ, 2018. 17–18. A kis formátumú kiadvány A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára kataszteri és birtokrendező mérnökök számára az 1896–7. évekre, majd A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára az 1898. évre, végül állandósuló címmel A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára kataszteri mérnökök számára az ... évre jelent meg 1896 és 1905 között. A kötetek szerkesztői GÁNÓCZY SÁNDOR és SPINNER GYÖRGY háromszögélő segéd (1896), DOBROVIC VIKTOR (1898–1900) és hozzá csatlakozva, majd önállóan GÁNÓCZY SÁNDOR (1900–1905) voltak, a zsebnaptárak Budapesten, Neumayer Ede könyvnyomdájában készültek. A továbbiakban *Zsebnaptár*, tárgyév alakban hivatkozom a kötetekre.

9 Győrsziget református születési anyakönyvei a Family Search oldalán kutathatóak, Török Ferenc születési bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSBC-B43>

tember 23.) születése ismert, a keresztszülők ugyanazok voltak.¹⁰

A környékbeli középiskolák értesítőiben csak a győri bencés gimnáziumban találunk egy ilyen nevű tanulót 1856 és 1864 között, aki az alsóbb évfolyamokat elsőrendűként, utána viszont romló tanulmányi eredménnyel végezte, majd a 7. osztályt meg kellett ismételnie, ahonnan végül kimaradt. Egyetlen helyen szerepel a felekezete (római katolikus), emiatt viszont csak névazonosságról lehet szó.¹¹

Töröknek nemcsak közép-, de esetleges felsőfokú tanulmányairól sem sikerült eddig adatot felkutatni, valamint egyelőre az sem ismert, hogy negyvenéves koráig milyen munkákat végezve szerzett olyan szakmai tapasztalatokat, amelyek alapján végül a kataszteri felmérésnél alkalmazták irodai munkára, ahol aztán több mint három évtizedet szolgált egyre magasabb beosztásokban.

Török kataszteri tisztviselőként – vagyis 1897. évi segédmérnöki kinevezésével, 52 esztendőskorában – végre olyan stabil egzisztenciát teremtett, amely a családalapítást is lehetővé tette számára. 1897. december 28-án a Budapest II. kerületi anyakönyvvezető előtt feleségül vette Pigler Franciska római katolikus varrónőt.¹² A 33 éves menyasszony a lévai születésű Pigler József földműves és a nagysallói születésű Miklósi Mária gyermekeként 1864. február 26-án Esztergomban született.¹³ Az esküvő tanúi Jankovich László (Logodi u. 29.) és Gánóczy Sándor (Verbőczy u. 17.) voltak, előbbi frissen kinevezett főtitest az állami nyomdánál (korábban a 3. felmérési felügyelőség mér-

nöke), utóbbi pedig Török munkatársa a Pénzügyminisztériumban.

Nincs adat arra, hogy a házasságban született volna gyermek. Török Ferenc nyugalmazott műszaki tanácsosként hunyt el 1924. október 27-én este fél kilenckor, daganatos megbetegedésben.¹⁴ Az özvegy visszatért esztergomi rokonaihoz, ott halt meg 76 éves korában, 1940 októberében.¹⁵

A kataszteri felmérésnél

A *Zsebnaptár* köteteiben eltérő adatok – 1885, majd következetesen 1881. (augusztus 1.) – szerepelnek arról, hogy mikor lépett be a kataszteri szolgálatba a már egyáltalán nem fiatal Török Ferenc. A bizonytalanságot a levéltári források oszlatják el: az akkor nyáron Tatán, télen Pozsonyban működő 5. felmérési felügyelőségen alkalmazott Püchler Gyula irodadíjnokot 1885. június 30-án elbocsátották, és helyére vették fel napidíjas díjnokként Török Ferencet, szeptember 30-án (62.702/1885. PM-rendelet).¹⁶

Az 1886–1892. évi szolgálati beosztások szerint Török az 5. felmérési felügyelőségnél dolgozott irodai díjnokként, majd 1887. május 1. után ideiglenes felmérési növendékként.¹⁷ A felügyelőség nyári központja Nagyigmánd (1886), Komárom (1887–1889), Érsekújvár (1890), Tardoskéd (1891), mindvégig téli központja Pozsony volt.

A tisztí címtár fent említett beosztását kiegészítik a *Zsebnaptár*, a *Pénzügyi Közlöny* és a *Budapesti Közlöny* adatai.

Török 1896 elején még felmérési növen-

10 Mária születési bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSBC-BCT>, Anna születési bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSBC-BZP>

11 *Tudósvány a Pannonhegyi Sz. Bene-rend győri fő-gymnásiumáról tanévben.* Győr, 1857–1864. 1856/7:30. (I. osztály), 1857/58:31. (II.), 1859/60:38. (IV.), 1862/63:4. (VII., római katolikus), 1863/64:4. (VII., ism. és kimaradt).

12 A házasság anyakönyvi bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-D139-78P>

13 Pigler Franciska születésének anyakönyvi bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-N3WR-V>

14 Török halálának anyakönyvi bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-6LKZ-DYH>

15 Halálozás. *Esztergom és Vidéke*, 61. (1940) 79:3. (okt. 13.).

16 MNL OL, K 269 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Általános iratok, 21. tétel (= K 269), Az Országos Kataszteri Felmérés tisztviselőinek szolgálati beosztása 1884–1892. Minden évből könyomatként sokszorosított két példány található a kötetben. Az egyik tiszta, a másik példány viszont vezetett, vagyis a május 1-je után (esetenként a következő évben) történt változásokat tartalmazza.

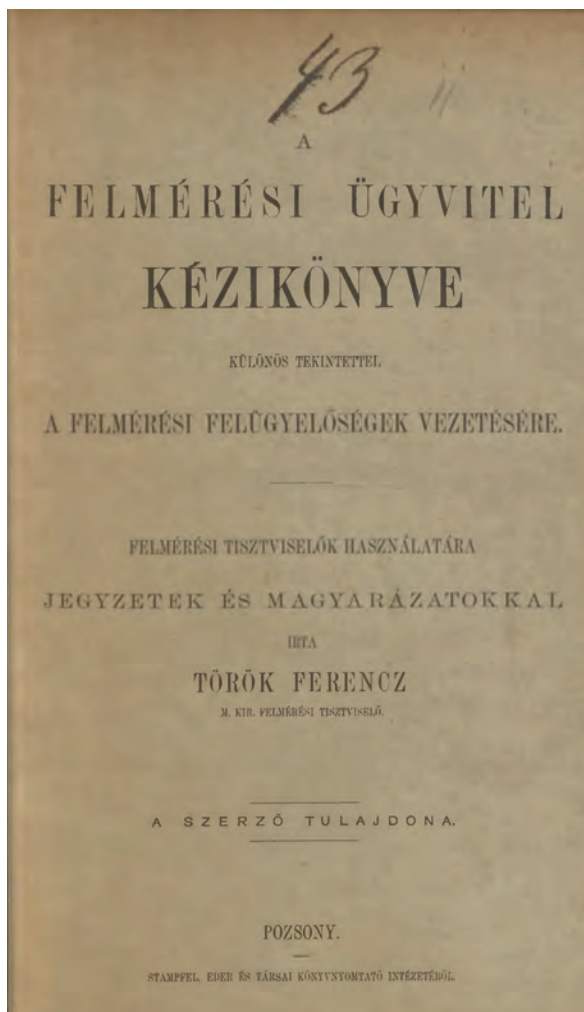
17 *Zsebnaptár*; 1896/7. szerint 1888-ban volt az utolsó kinevezése, tehát valószínűleg valamikor 1888. január–április folyamán nevezték ki ideiglenes felmérési növendékké.

dékként 400 Ft segélydíjat és 240 Ft átalányt kapott, ekkor már a budapesti székhelyű 9. felmérési felügyelőségénél (Logodi u. 59.) dolgozott Szikszay Elek vezetése alatt.¹⁸ A rangsorozatban előtte szerepelt az 1847-ben született, 1882-ben a szolgálathoz belépő Kelecsényi Lajos, aki szintén az irodán – tehát nem a terepen – dolgozó felmérési növendék volt a 4. felmérési felügyelőségen. A többi növendék két-három évtizeddel fiatalabb volt, az 1860-70-es években született, és 1890 után lépett be a kataszteri szervezethez, vagyis ők ketten voltak a túlkoros, bizonyára szakképzettség nélküli, de irodai munkában jól teljesítő „öregek” ebben a karrierkezdő alacsony munkakörben.

Török 1896 nyarán lett mérnöksegéd a XI. fizetési osztály 3. fokozatában (500 Ft illetmény, 300 Ft munkaátalány), majd 1897-ben átkerült a Pénzügyminisztériumba és a XI/2. fizetési fokozatba, ekkor már évi 600 Ft illetményt és 300 Ft munkaátalányt kapott.¹⁹ Egzisztenciáját megerősödni látva az évben meg is nősült. 1899. november 1-jétől a XI/1. fizetési fokozatba került, évi illetménye 1400 koronára (= 700 Ft) nőtt.²⁰ 1901-ben már a 10. volt a mérnöksegédek sorában, július 1-jétől ki is nevezték kataszteri mérnökké és átkerült a X/3. fizetési fokozatba (800 Ft/320 Ft).²¹ 1904-ben fizetési és személyi pótléka összesen 2000 korona volt (*Zsebnaptár*, 1904). 1907. június 1-jétől kataszteri főmérnökké nevezték ki, ezzel átkerült a IX. fizetési osztályba (IX/3., 2200 K illetmény).²² 1913-ban ismét előléptették, kataszteri főmérnökként a VIII. fizetési fokozatba sorolták át, illetménye 2800 koronára nőtt.²³ 1909-ben elnyerte a polgári állami tisztviselők számára adományozott bronz jubileumi emlékérmet.

Mindezekre tekintettel a tisztai címtár alapján készült életrajzi összefoglaló az alábbiak szerint egészíthető ki a *Catastrumban* szokásos életrajzi forma szerint:

Török Ferenc (Győrsziget, 1845. okt. 17. – Budapest, 1924. okt. 27.) irodai díjnok (1885–1888:5. ff.), id. felmérési növendék (1888–1896:5. ff., 1896: 9. ff.), mérnöksegéd

■ A felmérési ügyvitel kézikönyve címlapja (= FÜK, MTA Könyvtára)

18 A fizetési osztályokban és fokozatokban járó illetményeket és munkaátalányokat a *Zsebnaptár* kötetei mindig közreadták. A tisztviselők fizetésének alakulására l. korábbi cikkemet: A felmérési tisztviselők kérvénye magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46.

19 Török 1896. július 1-jétől véglegesítésére, mérnöksegéddé kinevezése és a XI. fizetési osztály 3. fokozatába sorolása (VII/1. 42.801. PM): Kinevezések. *Pénzügyi Közlöny* (= PK), 23. (1896) 19:442. (júl. 25.). Magasabb fizetési fokozatba (XI/2.) sorolása 1897. július 1-jétől (VII/9. 41.721. PM): Előléptetések. PK, 24. (1897) 21:481. (aug. 5.).

20 Előléptetések. PK, 26. (1899) 31:2038. (nov. 20.), (XI/1. 82.874. PM).

21 *Zsebnaptár*, 1901; Mérnökké kinevezésére (VI/21. 47.539. PM): Személyi hírek. Kinevezések. PK, 28. (1901) 16:456. (júl. 1.).

22 Főmérnöki kinevezése (IV/30., 41.956. PM): Személyi hírek. Kinevezések. PK, 34. (1907) 11:262. (máj. 20.); Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* (= BK), 41. (1907) 109:1. (máj. 14.).

23 Hivatalos rész. Kinevezések. BK, 47. (1913) 160:3. (júl. 13.).

(1896–1901:PM), mérnök (1901–1907:PM), főmérnök (1907–1918 után:PM).

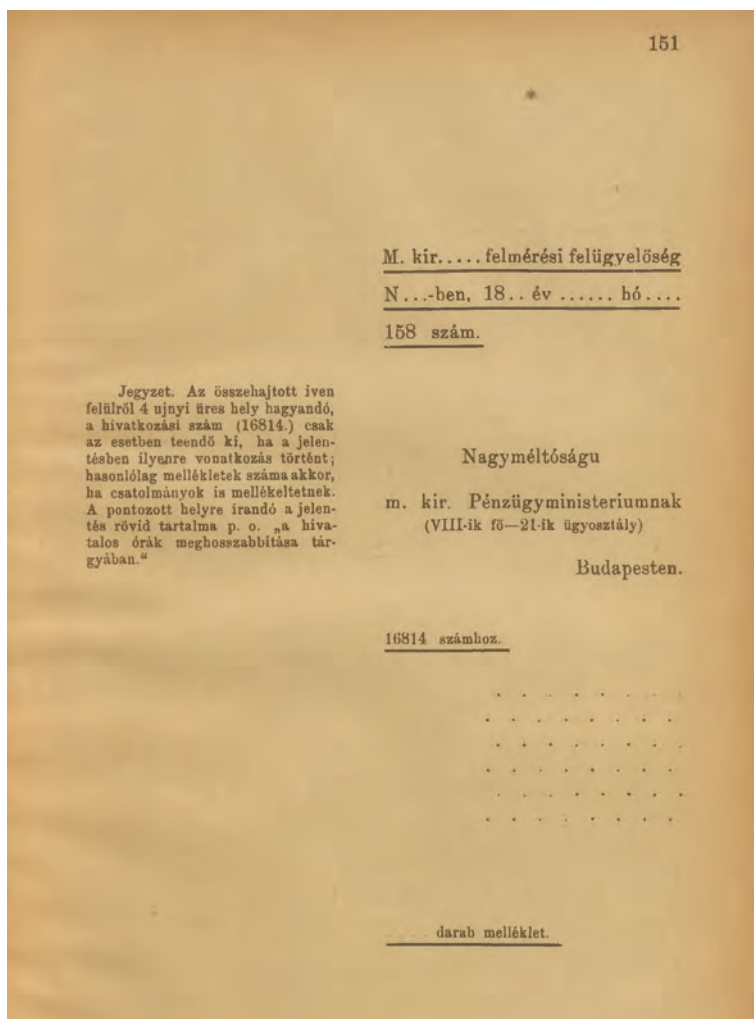
A felmérési ügyvitel kézikönyve, 1891 (1898)

Török Ferenc társainál legalább két évtizeddel idősebben került be a kataszteri szervezetbe, de nem a felmérésben, hanem az irodai munkában – bizonyára az adminisztratív ügyintézésben – vett részt. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a kataszteri felmérési munkálatok eddig feldolgozott térkép- és iratanyagában sehol nem szerepel a neve.

Török a szervezet hivatali életében, vagyis a különféle jelentések, összefoglalók, hivatalos és magánérdekű iratok elkészítésében és ügykezelésében azonban nagy tapasztalatra tehetett szert. Munkája során érezte, hogy nem áll rendelkezésre olyan segédlet, amely a vezető és beosztott tisztviselők számára a különféle ügyek intézésében – formaszöveggel és iratmintával – segítséget nyújthatott volna. Ez a felismerés ösztönözhetette arra, hogy alig ötvennyi irodai tevékenység után összeállítsa azt a kézikönyvet, amely ezt a hiányt pótolja. A *felmérési ügyvitel kézikönyve, különös tekintettel a felmérési felügyelőségek vezetésére. Felmérési tisztviselők használatára jegyzetek és magyarázatokkal* című és alcímű munka 1891-ben Pozsonyban jelent meg a szerző kiadásában, 151 oldalon.

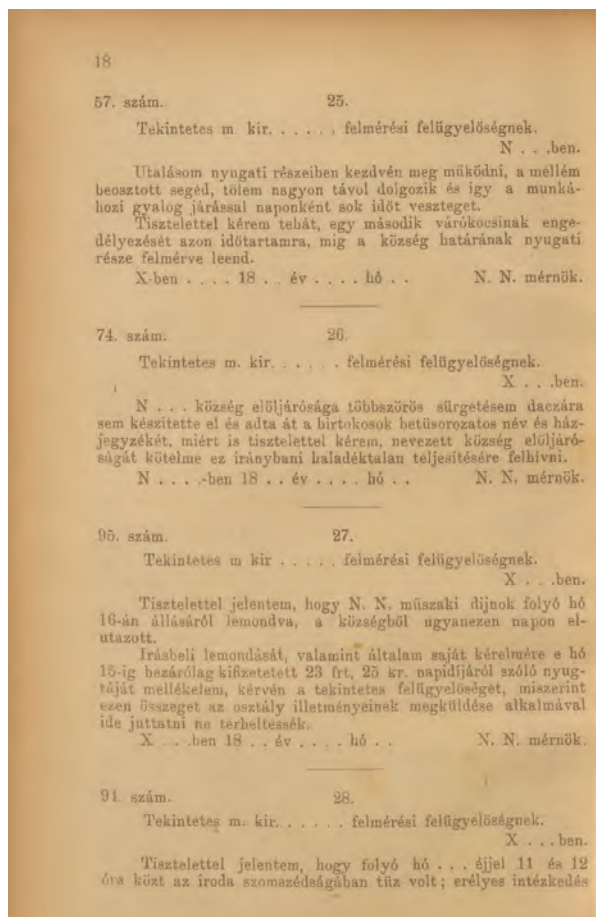
Talán azért is, mert Török ekkor még „csak” felmérési növendék az 5. pozsonyi felmérési felügyelőség kebelében – bár a mű címlapján „m. kir. felmérési tisztviselő”-ként határozza meg magát, tompítva ezzel a ranglétra legalsó fokát jelentő beosztását

–, a mű szinte teljesen visszhangtalan maradt, bár a felügyelőségek számára azért jelentős segítséget nyújtott a mindennapi ügyintézésben. A mű nem került könyváruusi forgalomba, nem bukkant fel egyetlen reklámja sem a sajtóban. Az 1891. évi könyvészeti termést összegyűjtő Horváth Ignác sem tudta az árát feltüntetni.²⁴ A munka a kataszteri felmérés hivatali ügyintézésének érdekeit szolgálta, a célközönség és a felhasználás speciális volta miatt ezért az összeállítás nemcsak ismeretlen, de jószerével teljesen hozzáférhetetlen is a kutatás számára. Eddig egyetlen példányát sikerült fellelni a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, amelyet ritkasága miatt az NKFI Alap K 132723 projektjének költség-

■ A jelentések külsőalakjára vonatkozó, sorszám nélküli minta (FÜK, 151.)

24 HORVÁTH IGNÁC: *Magyarországi könyvészet 1891-ben*. Melléklet a Magyar Könyvszemléhez, Bp., 1893. 90.

■ Várókocsi engedélyezése, községi előjárók sürgetése, műszaki díjnak felmondása, tűz az irodában – részlet a mérnöki jelentések mintáiból (FÜK, 18., 25–28. iratminták)

gén digitalizáltattuk, és azt a könyvtár hozzáférhetővé is tette.²⁵

A kézikönyv elemzése azért is hasznos, mert megvilágítja a kataszteri felmérés során végzett ügyviteli munka elemeit, és segíti a keletkezett iratanyag feldolgozását, persze majd csak akkor, ha ilyen egyáltalán előkerül, ugyanis a felmérés ügyviteli érdekű iratanyaga – még minisztériumi szinten is! – jószerevel megsemmisült.²⁶ Abban bízhatunk, hogy a felmérési felügyelőségek megyei levéltárakba került iratai között, mint arra a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának az

említett NKFI-projektben végzett iratfeltárása már eddig is rávilágított, lesznek olyan ügyviteli iratok, amelyek a kataszteri felmérés történetéhez adalékuul szolgálnak.²⁷

Török a mű kézirátát 1890 decemberében zárta le, erről tanúskodik a rövid előszó és a bevezető (5–9., 43–53.). „*Midőn ezen »Kézikönyv« kiadását elhatároztam, számoltam azon körülménnyel, miszerint a fogalmazásban igen nehéz mások gondolatmenetét követni; – azért tehát ha e műben felvett írománypéldák valamelyike a tisztelt használó igényeit nem elégténé ki, szíves elnézését kéri ... a szerző».*

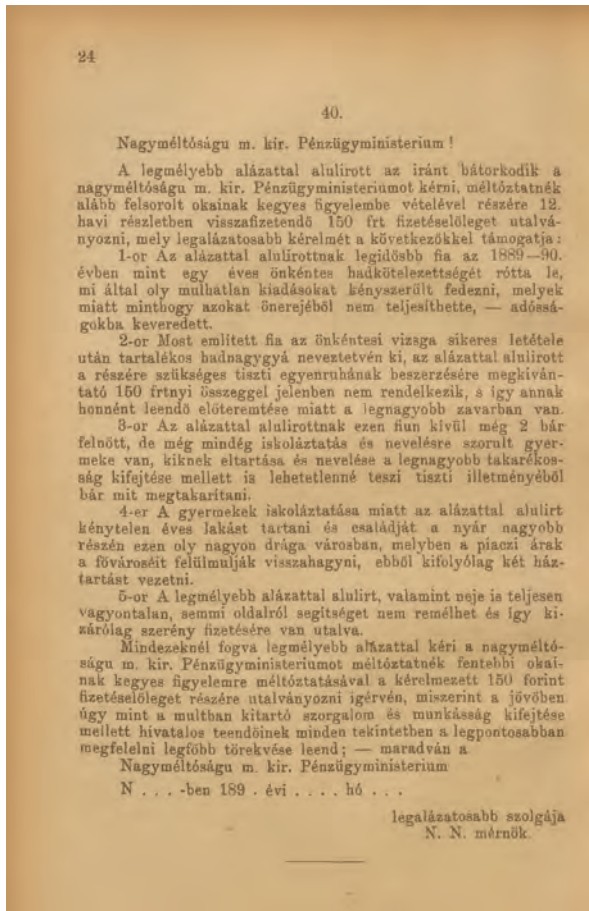
A kötet két részre tagozódik, a mintákra vonatkozó technikai, formai, tartalmi, jogszabályra hivatkozó megjegyzéseket tartalmazó részbevezetővel. A mű összesen 191 iratmintát és két sorszám nélküli mintát (Hivatalos szállítólevél, Jelentések külalakja /Rubrum/) foglal magába. Az I. rész három fejezetbe csoportosítja az iratokat: „Mérnöki jelentések” (1–37.), „Kérvény, bizonyítvány, nyugták stb.” (38–58.), „Különfélék” (59–66.). A II. rész a „Felügyelőségi jelentés, felterjesztés, átiratok, egyéb hivatalos okmányok” (67–153.) és a felügyelőségi kimutatások és jegyzékek (154–191.) iratmintáit tartalmazza.

A tapasztalt tisztviselők munkájához kapcsolódó mérnöki jelentések a mérnöki tevékenység minden elemét felölelik, és hűen tükrözik, hogy mivel nyáron nem egy központban, hanem a terepen önállóan dolgoztak a tisztviselők, a feladatok tényleges elvégzéséről jelentést készítettek a szervezeti vezetőnek (felmérési felügyelőségnek). „*Bejelentendő lévén a nyári állomásba megérkezés, valamint ezen naptól kezdve az osztálynál előforduló minden esemény, melynek: áthelyezés, szabadságolás, megbetegedés stb., az ezekhez szükséges jelentésekre szolgáljanak az 1–37. tételszám alattiak mintául; megjegyezvén, hogy több helyütt ugyanazon tételszám alatt az*

25 L. az MTA Könyvtárának katalógusában: <http://real-eod.mtak.hu/8470/>

26 A Pénzügyminisztérium iratanyaga már a korabeli selejtezések alkalmával jórészt megsemmisült. Ugyanakkor még töredékben is felbecsülhetetlen értékűek azok a személyi nyilvántartások, amelyek a jogutód intézmény iratai között maradtak fenn (MNL OL, S 92).

27 Erre jó példa Kiss Márton kollégám e számban közreadott tanulmánya, aki a 11. pécsi felmérési felügyelőség iktatókönyveit is használta a kutatásában. KISS MÁRTON: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig. *Catastrum*, 7. (2020) 3:37. 59. lábjegyzet.

- Alaposan indokolt fizetéselőleg-kérelem (FÜK, 24., 40. iratminta)

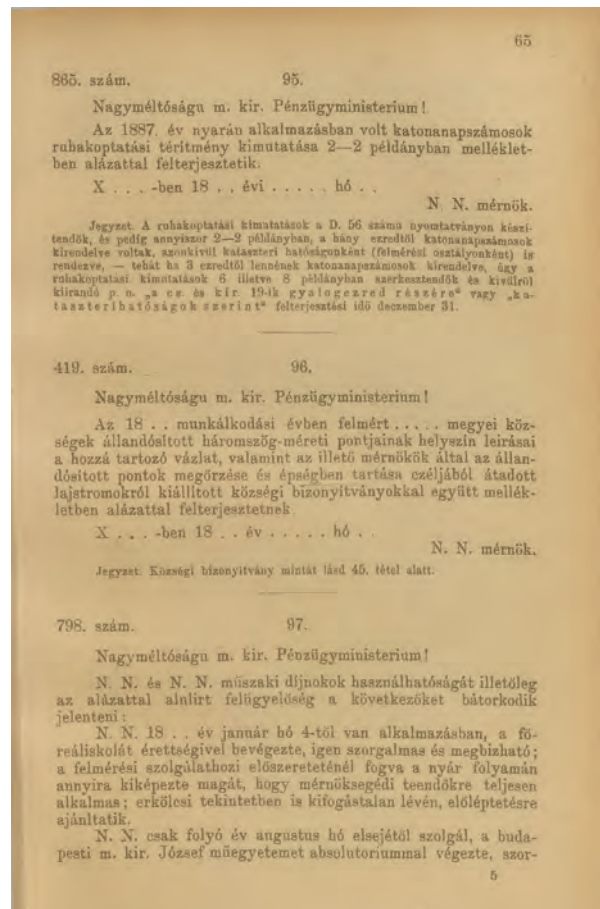
ügy érdeméhez képest a jelentés más szövegezéssel is előfordul, tehát használatnál erre figyelem fordítandó.” Néhány iratminta a községi előjáróshoz, hadkiegészítő parancsnoksághoz szól.

A második fejezetben a fizetési előleg igénylésének számtalan variációja mellett községi nyilatkozat, bizonyítvány, nyugtaminták szerepelnek, valamint azok a záradékformulák (55.), amelyeket az egyes munkarészekre – így a birtokvázlatokra, a házjegyzékre a helyszínelés előtt és után, a telekkönyvre és a felvételi előlap címlapjára – kellett rávezetni.

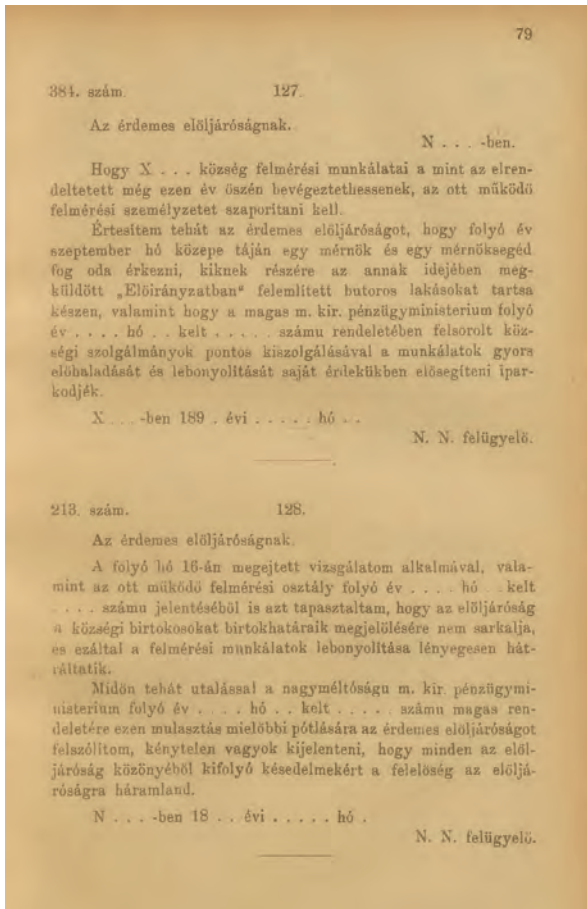
A „Különfélék” között kapott helyet a mérnöki kimutatások jegyzéke, az útszámla, a felhasznált papír kimutatása, a postakönyv, a felmérési felügyelőségnek átadott munkarészek kimutatása, a felhasznált községi szolgálmányok kimutatása és az iktatókönyv iratmintája.

A II. rész a felmérési felügyelőségek – főképp az előre meghatározott nyomtatvánnyal

nem rendelkező – adminisztratív teendőinek iratmintáit tartalmazza, abból a célból, hogy a feladatokat helyettesként végzők rutintalan-ságán segítsen. „Igen nehéz lenne mindazon esetekre, melyek a felügyelőségeknél oly sokszor es annyi változatban előfordulnak, irománypéldákat szerkeszteni, nem is ez volt céлом, midőn ezen »Kézikönyvbe« az adminisztrációt érintő főbb mozzanatokat felvettem, hanem inkább az, hogy oly esetben, midőn a felügyelőség vezetése helyettesítőkre bízatik, a kezdet nehézsége legyőzve legyen, a vezetéssel megbízottak pedig némi tájékozást szerezhessenek; fő törekvésem tehát oda irányult, miszerint az érvényben levő »Sormutatóban« felsorolt időszaki beadványokhoz szükséges jelentés és felterjesztéseket leírjam, valamint néhány az év folyamán majdnem minden felügyelőségnél előforduló lényegesebb átírat, jelentés, felterjesztés és egyéb okiratok mikénti szerkesztését körvonalazzam és példákkal illusztráljam.”

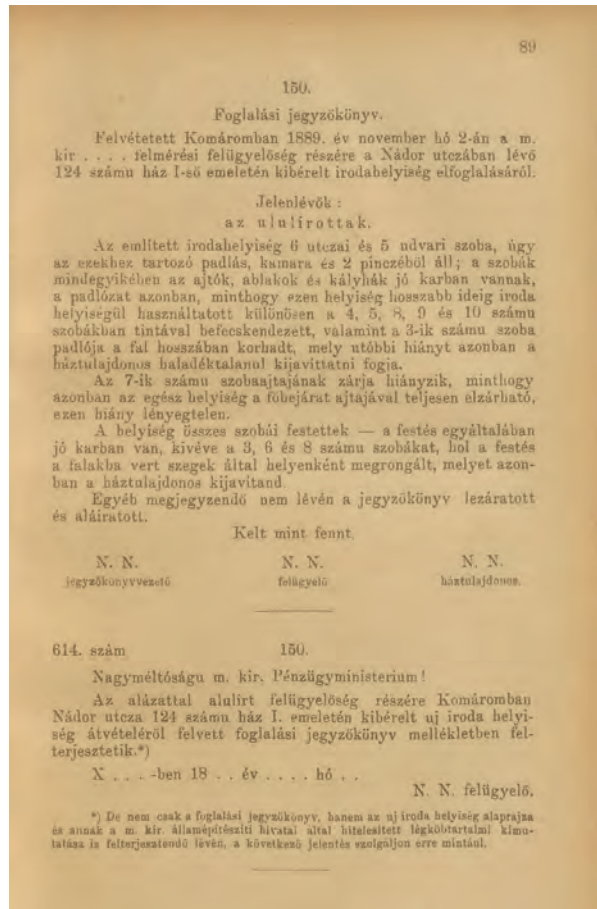
- Ruhakoptatás, háromszögmereti pontok leírása, műszaki díjnokok minősítése (FÜK, 65., 95–97. iratminták)

■ A községi előjárások értesítése (FÜK, 79., 127–128. iratminták)

A felmérési ügyvitel kézikönyve a szolgálaton belül igen hasznosnak bizonyult, ezért azt 1898-ban Török Ferenc egy „Függelék”-kel egészítette ki, annak készítéséről a *Kataszteri Közlöny* is beszámolt: „*Felhívjuk azon urak figyelmét, akik Török úr könyvét megvették, hogy ezen könyv kiegészítésekként több elmaradt részt a nyár folyamán lapunk mellékleteképp Török úr szívességéből hozni fogunk.*”²⁸

Török az elkészült kéziratot is megküldte a *Kataszteri Közlöny* szerkesztőségének, vagyis Dobrovics Viktornak. Az ismertető – valószínűleg Gánóczy Sándor, aki Török munkatársa volt a Pénzügyminisztériumban, és esküvői tanújaként bizonyára barátja is – a kézirat bemutatását a kézikönyv dicséretével kezdte: „*Magát a »Kézikönyvet« még annak idején át-*

■ A felmérési felügyelőség irodáinak birtokbavételéről készített jegyzőkönyv (FÜK, 89., 150–151. iratminták)

lapozgatva, konstatáljuk, hogy azt minden felmérési tisztviselő, különösen pedig a felügyelőségvezetők igen előnyösen használhatják, mert noha a mű szűk keretben mozog (minek nem a szerző az oka), általánosságban mégis kiterjeszkedik a felügyelők és mérnökök teendőire, mi által nagy szolgálatot tesz, és hisszük, hogy megjelenése óta lefolyt 7 év alatt igen sok esetben biztos útmutatóul szolgált.”²⁹

A *Függelék*et ugyancsak kedvezően értékelték: „*Török úrnak méltán elismeréssel adózhatunk, hogy nem kímélve időt és fáradságot, szakirodalmunkat egy helyesen és céltudatosan összeállított, most már teljesen egésznek jelezhető művel gazdagította, csak kár, hogy a »Kézikönyv« kiadásánál nem járt úgy el, mint a »Függelék« megírásánál, vagyis hogy a tárgy*

28 Felhívjuk azon... *Kataszteri Közlöny*, (= KK), 7. (1898) 1:12. (jan. 16.)

29 [Gánóczy] [Sándor]: Ismertetés. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 7. (1898) 6:152–154. (jún. 16.)

192

179. M. kir. felmérési felügyelőség.

Kimutatás
a felmérési osztályok nyári állomásaikban elfoglalt lakásairól.

Pály. szám	Osztályvezető és segéd neve	Nyári állomása	Ház szám	Jegyzet
1	N. N. N. N.	Szemere	26 14	Szabo Károlynai Tóth Ferenczai
2	N. N. N. N.	Gyarmat	110 52	Kis Istvánai Zöld Antalai
3	N. N. N. N.	Pér	90 42	Házalajos neve nem jelentetett be.

N ben 18 év hó N. N., felügyelő.

Jegyzet. Ezen kimutatásba valamennyi felmérés osztály felveendő és legkésőbb május hó 15-ig a felmérési központi igazgatósághoz felterjesztendő. — Felterjesztést lásd 138. táblán alatt.

180. M. kir. felmérési felügyelőség.

Tűzifa-számadás
azon tűzfáról, mely az 18. től idénben az irodahelyiségek fűtésére felhasználottat.

Nevezetesen		Beszég		Jegyzet
Teljesítés	Működés	frt	kr	
a nagyméltósági m. kir. pénzügyminisztérium 18. év hó kelt számú magas rendletével ezen felügyelőség irodahelyiségeinek fűtésére a helyiség legközbirtalmi után 30 köbméter kemény hasáb tűzfát engedélyezett				
Bevételek.				
1	Az 1885. évi november havi pénzellátmány számadás 3-ik tételéhez esattolt nyugta szerint 4 köbméter cserfa vásároltatott	4	20	
2	Az 18. évi december havi pénzellátmány számadás 6-ik tételéhez mellékelt nyugta szerint 5 köbméter tűzifa vásároltatott	6	50	
3	Az 18. évi január havi pénzellátmány számadás 4-ik tételéhez esattolt nyugta szerint 6 köbméter tűzifa vásároltatott	6	60	
4	és így tovább felsorolandó a vásárolt fennnyiség míg a fűtés tartott p. a. április végeig	12	190	
Bevételek összege		27	250	
Kiadások.				
5	Az irodahelyiség fűtésére a tél folyamán felhasználottat	27		
Kiadások összege		27		

Az engedélyezett 30. köbméter tűzfával szemben maradt 3 köbméter tűzifa megtakarítás.

N ben, 188 év április hó 30-án. N. N., felügyelő.

Jegyzet. Ezen számadás az április havi pénzellátmány számadással terjesztendő fel.

■ Nyári lakások, tűzifaszámadás kimutatása (FÜK, 122., 179–180. iratminta)

ismertetése után azonnal a hozzá szükséges irománymintát nem adta.

A laikus szemlélő előtt a mű az első pillanatra chablonszerűnek látszik; ha azonban a dolog mélyére tekintünk, tapasztaljuk, hogy a látszat csal, mert annyi egyformának tetsző tárgyat mégis csak lehetetlen ugyanazon szavakkal elmondani, ehhez járul még a hivatalos nyelvezet is; kísértse meg bárki 200-300 hivatalos átírat, jelentés, felterjesztés, kérvény stb. mintát megírni, mint e műben megíratott, tapasztalni fogja, hogy nagyon nehéz leendő bizonyos tekintetben az egyformaságot kikerülni.”

A *Kataszteri Közlöny* további ismertetés helyett teljes terjedelemben közreadta a *Függelék* tartalomjegyzékét, majd a következő számban bejelentették, hogy a kb. 3-4 ívnyi művet a lap

224. szám.

Tekintetes m. kir. felmérési felügyelőségnek

N ben.
Hivatkozással a (mint fent) tisztelettel jelentem, hogy N. N. díjnok (vagy növendék) állásáról leköszönvén, a részére küldött tiszti rendelvénnyel kézbesíthető nem volt, miért is azt idezártan tisztelettel visszaszámzalom, megjegyezve, hogy nevezettnek állásáról lemondását folyó év június hó 7-én 220. sz. alatt a lékitetes címnek jelentettem.

N ben, 189 év hó

N. mérnök.

Névváltoztatás bejelentéséről.

A tárgy, melyről szólok, bő magyarázatot alig igényel, miért is csak annyit említek meg, hogy az esetben, ha valamelyik felmérési tisztviselő nevének megváltoztatnia, ezt a felügyelőségnek okvetlenül jelentenie be; hogy törzskönyvi lapja (esetleg készpénzbiztosíték okmánya) helyesbíthető legyen; a jelentés röviden így lenne fogalmazandó:

216. szám.

Tekintetes m. kir. felmérési felügyelőségnek

X ben.

A vonatkozó okirat tiszteletteljes becsatolása mellett van szerencsém jelenteni, hogy a magam (esetleg családtagok felsorolandók) vezeték nevét „*Szépre*” változtattam.

N ben, 189 év hó

N. mérnök.

Ha pedig beosztott segéd, növendék vagy díjnok változtatja meg volna nevét, hason értelemben az is jelentendő.

A határleírás pótjegyzőkönyvekről.

Ha az osztályvezető a részletes felmérés foganatosítása alkalmával azt tapasztalná, hogy az eredeti határleírás jegyzőkönyv adatai a természetes határmennel nem egyeznek, ez esetben pótjegyzőkönyvet veendő fel, mielőtt azonban a pótjegyzőkönyvet felvenné, erről a felügyelőségnek tegyen jelentést.

542. szám.

Tekintetes m. kir. felmérési felügyelőségnek

X ben.

Van szerencsém jelenteni, hogy Nagy-Igmánd és Kis-Igmánd község közti határmennetben különösen a 14–19. számmal jelzett

■ Részlet a *Függelékből* (elérhető a www.negyzetkataszter.hu/honlapon)

számainak mellékletéül úgy adják közre az előfizetőknek, hogy az év végéig teljes és külön füzetbe összegyűjthető legyen.³⁰ A kézirat a 7–11. szám mellékleteként jelent meg, amelyet decemberben könyvalakban 1 koronáért árultak a közlőny kiadóhivatalában.³¹

Rendelekek gyűjteménye

Török az ügyviteli kézikönyvben számos ügy vagy iratminta esetében megadta azt a miniszteri rendeletet vagy egyéb normatív előírást (felmérési utasítás, szolgálati szabályzat), amely az adott kérdést szabályozza és a teendőket meghatározza.

A központi igazgatás – vagyis a pénzügyminisztériumi (ügy)osztály – is érzékelhette,

30 Függelék. KK, 7. (1898) 7:168–169. (júl. 16.).

31 Értesítés. KK, 7. (1898) 12:232. (dec. 16.). TÖRÖK FERENC: *Függelék a felmérési ügyvitel kézikönyvéhez*. Bp., 1898. 68 oldal.

hogy a részletszabályozás nagy mennyisége miatt az szinte követhetetlen és betarthatatlan megfelelő jegyzék vagy gyűjtemény nélkül. E felismerésnek köszönhető, hogy Gánóczy Sándor és Török Ferenc összeállították a rendeletek gyűjteményét. A megjelentetendő mű előfizetési felhívását a *Kataszteri Közlönynek* is megküldték, amely a kötet bevezetőjét bőven idézte, de ennek kapcsán megjegyezte: „Bizonnyos lehangoltsággal konstatáljuk azon tényt, hogy az országos kataszteri felmérés személyezte mindig – kevés kivétellel – ma is az önmaga vitális érdekei iránt meglehetősen közömbös.

Míg mások a kataszteri felmérés egész irodalmával, az új felfedezések nagyon sok eseteivel léphetnek fel, mi Hoffmann volt háromszögméreti számító hivatali főnök magasságok kiszámító, Traupmann és Radinszky felügyelők magasságmérési műszerein kívül mit sem mutathatunk elő.

Éppen ily szegények vagyunk szakirodalmi tekintetben is; Kofron mérnök német kézikönyvét nem említve, Szikszay felügyelőnek 1888-

ban megjelent »Rendeletek tára«, Török Ferenc 1891. évben kiadott »Felmérési ügyviteli kézikönyv«-én kívül mivel sem bírunk. Bár nem eredeti, de azért tartalmánál fogva nem eléggé méltányolható művet állítottak össze Gánóczy Sándor és Török Ferenc, midőn a »Rendeletek gyűjteményének« kiadására az Előfizetési felhívást szétküldték.

Nem volt módunkban a még sajtó alá nem került és kellő pártolás hiányában az alá talán nem is kerülhető művet megbírálni, de hisszük és reméljük, hogy az komoly igyekvés és lelkiismeretes törekvés eredménye fog lenni.³²

A közlöny pesszimizmusa szerencsére indokolatlan volt, mert Az országos kataszteri felmérés ügykörére vonatkozó rendeletek gyűjteménye. I. köt. 1870. évtől 1897. év végéig címmel 1898 tavaszán megjelent a Gánóczy Sándor és Török Ferenc szerkesztésében elkészült jogszabálygyűjtemény, amelyet a Pénzügyminisztérium értesítése alapján „a felmérési s egyéb, kataszteri teendőkkal foglalkozó hivatalok és tisztviselők figyelmébe” ajánlottak.³³

32 „Rendeletek Gyűjteménye.” *KK*, 7. (1898) 1:12–13. (17.) (jan. 16.).

33 Vegyesek. *PK*, 25. (1898) 14:702. (máj. 28.). A rendeletgyűjteményeket összefoglalja a *Catastrum* honlapjának (www.catastrum.hu) Adatbankja (Jogi keretek/Jogszabályok/Rendeletek menüpont).

▪ Győrsziget kataszteri térképe, 1856 (MNL OL, S 78 - 96. téka - Győr - 126.). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét

■ Pécs belvárosa az 1865. évi térképen, a 489. hrsz. telek a Skála-ház (MNL OL, S 78 - 36. téka - Pécs - 32.), L. ehhez Kiss Márton cikkét